

ЎЗБЕК ТИЛИНИНГ ИЗОҲЛИ ЛУҒАТИ

80 000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

Э. БЕГМАТОВ, А. МАДВАЛИЕВ, Н. МАҲКАМОВ, Т. МИРЗАЕВ (раҳбар),
Н. ТҶҲЛИЕВ, Э. УМАРОВ, Д. ХУДОЙБЕРГАНОВА, А. ҲОЖИЕВ

А. Мадвалиев таҳрири остида

Луғат ҳозирги ўзбек адабий тилида кенг истеъмолда бўлган 80 мингдан ортиқ сўз ва сўз бирикмаларини, фан, техника, санъат ва маданият соҳаларига оид терминларни, бир неча шевада қўлланадиган сўзларни, баъзи тарихий ва эскирган атамаларни ўз ичига олади. Луғатда берилган сўзларнинг амалда қўлланиши XX аср ўзбек адабиёти ва матбуотидан олинган мисоллар билан далилланган. Луғат ўзбек тилшунослиги ва туркийшунослик бўйича мутахассислар, таржимонлар, оммавий ахборот воситалари ходимлари, олий таълим муассасаларининг ўқитувчилари ва талабалари, шунингдек, кенг ўқувчилар оммаси учун мўлжалланган.

“Ўзбекистон миллий энциклопедияси”

Давлат илмий нашриёти

Тошкент

Эслатма: Ушбу китобдан фақатгина шахсий мутолаа, танишиб чиқиш мақсадида фойдаланиш мумкин. Тижорий мақсадларда фойдаланиш (сотиш, кўпайтириш, тарқатиш) қонунан тақиқланади.

РАБ(Б) [а. رَبِّ — оллоҳ, худо; жаноб; ҳукмдор; хўжайин] *дин*. Худо, тангри, парвардигор. *Ё раббим!* ■ -Кимсан, раббинг ким? — деди мункарнакир. -Уста Турдиали бўламан. А. Қаҳҳор, Қабрдан товуш. Бергин шифои комил, ё рабб, ўзинг опамга, Кенгдир караминг, Аллоҳ, бергин шифо опамга. Фозил қори, Ҳалол ва ҳаром.

РАББАНО [а. رَبَّنَا — бизнинг раббимиз] *дин*. Бизнинг раббимиз, тангримиз, худомиз. *Суйганим олдимга келди, Раббанодан ўргилай. «Кўшиқлар».* *Бир ўзига сиғиниб, Раббано, деб жўнади. «Ойсулув».*

Раббано бўлмоқ Парвона бўлмоқ, айлаиб ўргилмоқ. *У ёз бўйи Мансур учун атайлаб ялпиз, «сариқбош», исирӣқ, яна аллақанақа гиёҳларни йиғиб юрар, «иҳ» деса, ҳозир ундан айрилиб қолаётгандай, бошида минг раббанно бўларди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

РАББИЙ, ё раббий [а. رَبِي — менинг раббим] Ё худо, ё парвардигор. [Қулмуҳаммад:] *Балхда Дарвиш Али бош кўтарибди. [Ғули:] Ё раббий! Алишер қаерда? Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. Ё раббий, наҳотки ҳаммадан ҳам ажралиб қолсам, йўқ, йўқ! Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар. -Ё раббий, дини исломга ўзинг қувват бер, — деб соқолини силади. С. Зуннунова, Гулхан.*

РАББИМСАН: раббимсан деб Худо ўзинг мадад бергин деб, зўр бериб. [Йигитлар] *Раббимсан, деб чунонам кетмон чопишдики, ҳаш-паш дегунча аллақанча ерни чўлдан юлиб олишди. С. Аҳмад, Чўл бургути.*

РАБИУЛАВВАЛ [а. رَبِيعُ الْاَوَّلِ — л.м. аввал баҳор; баҳорнинг боши, аввалидаги ой]

Қамария йил ҳисобида 30 кундан иборат учинчи ойнинг арабча номи. *..Хабарингиз борки, рабиулаввал ойига оз кун қолди, бу ерга Мирзо келиб, ишларни кўрмоқчилар. Мирмуҳсин, Меъмор.*

РАБИУЛОХИР [а. رَبِيعُ الْاٰخِرِ — л.м. охир баҳор; баҳорнинг охиридаги ой] *айн. рабиуссоний.*

РАБИУССОНИЙ [а. رَبِيعُ الثَّانِي — л.м. иккинчи баҳор; баҳорнинг сўнги] Қамария йил ҳисобида 29 кундан иборат тўртинчи ойнинг арабча номи. *Рабиуссоний ойининг йигирма учинчи куни Ҳиротда, жума намозидан чиқиб келаётган Шохрух мирзога суиқасд қилинди. Мирмуҳсин, Меъмор.*

РАБОТ [а. رِبَاط — мусофирхона; карвонсарой] *тар.* 1 Мустаҳкамланган кўрғонларда соқчилар турадиган жой ёки бир-биридан маълум масофада жойлашган истеҳком; кўрғон. *Мирзачўлдаги ҳар бир дарахт, уй.. работ жуда кўп номаълум қаҳрамонларни тилсиз ҳикоя қилиб бериши мумкин. С. Акбарий, Шодлик давоми.*

2 Савдо йўлларидаги мустаҳкамланган манзил, карвонсарой. [Навоий:] *Ариқ қазмоқдамиз, чўлларда иш кўп. Работу мадраса, йўлларда иш кўп. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.*

3 Шаҳардан четроқдаги тураржой. *Шаҳарнинг меҳнаткаш хунарманлар яшайдиган янги қисми — работда ҳаёт қайнайди. М. Аминжонова, Шишанинг кашф этилиш тарихидан. Шунча йиллар тер тўкиб, кимсан — фалончи бўламиз, Энди қишлоқ менгами, работ бормайман, деди. Ф. Ғулом, Танланган асарлар. Дўстим, кечир гуноҳимни, Бориб кўр*

манзилгоҳимни, *Оқ работга элиб сени, Ювай рўйи сиёҳимни.* «Авазхон». Ҳоким яшайдиган ва бошқарув муассасалари жойлашган арк.. шахристон ҳамда унинг ташқарисида работ жойлашган бўлади. Газетадан.

РАБТ [а. ربط — боғлаш, бириктириш; алоқа; белгилаш, қайд этиш] эск. Боғланиш, алоқа, алоқадорлик. *Дамашқ аш-Шомнинг Солиҳия қисми асл Шомға электрикли қўша трамвай ила рабт қилинган ва Шом марказига 30 дақиқалик йўлдир.* М. Беҳбудий, Қасди сафар.

РАБФАК [р. рабочий факультет — «ишчилар факультети» бирикмасининг қисқартмаси] тар. 1919—1936 йилларда ишчи ва деҳқонларни тезлик билан олий ўқув юрталарига кириш учун тайёрлаган махсус ўқув юрти. *Техникумдан рабфакка ўтибсан деб эшитдим, ростми?* А. Қаҳҳор, Адабиёт муаллими. *Шошилинч рабфакнинг биносига кўчиб ўтдик ва бир кунда уч сменалаб ўқий бошладик.* «Саодат».

РАВ [ф. ро — юриш, бориш, ҳаракат; йўл, тарз, усул] 1 Бир он, вақт, бир лаҳза, бир дам, бир зум. *Рав ичида шунча ишлар бўлиб кетибди.*

2 *рви.* Қисқа вақтда, дарров, тез. *Рав келиб, рав кетмоқ.* ■ *Мен рав бориб келаман. Андак кутасизлар.* Ш. Тошматов, Эрк қуши. *Бир рав сиз билан учрашиб кетай, дедим.* Ойбек, О. в. шабадалар.

РАВЗА [а. روضه — ўтлоқ, кўкаламзор; боғ] эск. кт. 1 Гулзор, гулшан; боғ.

2 *кўчма* Боғ, чаман. *Қадининг хаёлин кўз асраб магар, Кўнгил равзасига ниҳол этадур.* Бобур.

3 Жаннат, беҳишт. *Дўстлар, жаннатни кўрмак истасангиз — марҳабо. Боғи эрам, равзадин бордир мисол Душанбада.* Уйғун, Тонг кўшиғи.

4 Равза (хотин-қизлар исми).

РАВИШ [ф. روش — юриш, рафтор; ҳаракат тарзи; усул, услуб] 1 Иш-ҳаракат, воқеа-ҳодиса, жараён ва ш.к. нинг боришидаги ўзига хос хусусият; юриш-туриш тарзи. *Секретарь ҳавонинг равишини, ноз ва қилиқларини олдиндан сезишга интилар эди.* Ойбек, О. в. шабадалар. *Ҳар неча пок, порсо равиш бўлсанг ҳам, ўзингни тариф қилмагилки, ҳеч киши сенинг сувоҳлигингни эшитмас.* Газетадан.

2 Усул, тарз, йўсин, шакл. *Баъзи янгиликдан сўнг, у пультада жойлашган сариқ*

рангдаги тугмани босиб қўярди — улар бир оз ўтмай ёзма равишда этиб келиши керак. О. Мўминов, Хиебондаги уч учрашув. *Шарқ ғазалиётида гўзаллик ўзига хос равишда тараннум этилади.* Ф. Саломов, Таржима назарияси. *Бўлаётган гаплар бирон жойда ёзма равишда қайд қилинмасин.* С. Аҳмад, Юлдуз.

3 *тлш.* Иш-ҳаракатнинг белгисини, пайтини, ўрнини, ҳолатини, даража ва миқдорини билдирадиган сўз туркуми. *Ўрин-пайт равиши. Ҳолат равиши.*

РАВИШДОШ [ф. + туркий روشداهش] *тлш.* Феълнинг равишга хос вазифага хосланган, иш-ҳаракатнинг белгисини кўрсатувчи функционал шакли. *Бу равишдош кўмакчи феъллар орқали конкрет замон маъносини билдиради.* «ЎТА».

РАВИШ-РАФТОР [ф. روشرفتار — юриш-туриш] Иш-ҳаракат, воқеа-ҳодиса, жараён ва ш.к. нинг боришидаги ўзига хос хусусият, юриш-туриш тахлити. *Қушларнинг равиш-рафтори. Кузнинг равиш-рафтори.* ■ *Ислим барлос.. қушларнинг «равиш-рафтори» ҳақида қизиқ маълумотлар бермоққа бошладим.* Ойбек, Навоий.

РАВНАҚ [ф. رونق — ёруғ, нурли, ёрқин; аниқ, кўринарли] кт. 1 Порлаш, ялтироқлик; хусн, кўрк. *Энди кечалар тўпланиб, жумбоқ ечишлар тугаган, мадрасадан равнақ кетган эди.* С. Абдулла, Мавлоно Муқимий.

2 Тараққиёт, ривож, барқ уриш, гуллаб-яшнаш. *Миллий маданият равнақи. Равнақ топмоқ.* ■ *Давлат фан равнақи учун ҳеч нарсани аямай, маблағ ажратса-ю, уни кимлардир талон-тороғ қилса.* С. Кароматов, Олтин кум. *Айни пайтда у миллий равнақ учун кенг имкониятлар яратади.* Х. Султонов, Ватан туйғуси. *Зеро, юрт тараққиёти, равнақи ҳар биримизнинг фидойилигимизга боғлиқ.* Газетадан.

РАВНАҚЛИ 1 кт. Порлоқ; кўрк.

2 Тараққий этаётган, ривожланаётган, гуллаб-яшнаётган. *Ривожланаётган равнақли ўлка. Ўзбекистон равнақли мамлакатлар қаторидан жой олмоқда.*

РАВО [ф. روا — йўл кўйилган, рухсат этилган, мумкин бўлган, мақбул] 1 Йўл кўйилиши мумкин бўлган; ўринли, жоиз. *Насиҳатим аччиқ, аммо даводир, Ҳарна десам, отангизман, раводир.* Ҳабибий.

2 Муносиб, лойиқ бўлган, тўғри келадиган; мос. *Кишиларга ҳама нашъу намо ҳар*

чоқ раво бўлса, Менга қоҳиш насиб бўлмиш, сафони нораво тутмиш. С. Абдулла. Агар сен бадавлат бўлсанг, қашшоқни дўст тутсанг, раводир. «Қобуснома». Юртимиз таянчи — азаматлар, ҳей.. Сизга ҳурмат раво, валла-матлар, ҳей. Миртемир, Асарлар.

Раво кўрмоқ 1) жоиз деб ҳисобламоқ, ўринли деб топмоқ. Қилинган ишни раво кўрмоқ. Унинг у ерга боришини раво кўрмоқ; 2) лойиқ, муносиб деб билмоқ, лойиқ топмоқ. Сиз бўлсангиз, ўзингиз кўрган шундай оғир кунларни қизингизга ҳам раво кўриб ўтирибсиз. С. Зуннунова, Олов. Ўзинг севган нарсани одамларга ҳам раво кўр — саломат юрасан. «Фан ва турмуш». Раво кўр, юзингда бир хол бўлайин, Кўрсат ағрингни — завол бўлайин. А. Орипов, Йиллар армони; 3) феъл бўлишсизлик шаклда келиб, “аямоқ”, “арзимаслик” маъноларини ифодалайди. Ўртоғингиз ҳужрасини биздан аямас, лекин бошқалар бизга ҳеч нимани раво кўрмайдилар. Ойбек, Танланган асарлар. **Ҳожатини раво қилмоқ** Ҳожатини чиқармоқ, тилагини амалга оширмоқ. Ўғлон, мақсадинг не бўлса тутгайсан қалам, Чунки жумла ҳожатин бори раво қилди қалам. Ҳамза.

РАВОН I [ф. روان] — борувчи, ўтувчи; силлик, бир текис] I Бир текисда ва тўхтовсиз борадиган ёки бораётган, силлик. Равон ҳаракат. Машина раvon ишляпти. Ғузлар раvon ўсмоқда.

2 Бир текисда, тинч оқаётган. Равон сув. Оби раvon. Унинг кўз ёши раvon. ■ Тулқинлар шовуллар, сўнг оқар раvon, Туташган беш денгиз, ўнлаб дарёлар. Х. Расул. Кечаси чархпалак янги жойга кўчирилди ва тонготарда даштга бир жўяк сув раvon оқди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Кемалар раvon оқиб кетишиди. Мирмуҳсин, Темур Малик.

3 Тўғри ва текис (йўл ҳақида). Равон йўл. Ёмон йўлдош ёв бўлар, раvon йўлда гов бўлар. Мақол. ■ Ҳаммаёқ серқатнов, раvon йўл, ҳаммаёқ адил иморатлар, қасрлар, боғлар, фонтанлар.. Ҳ. Фулом, Замин юлдузлари.

4 Мантиқ ва услуб жиҳатидан пухта ва силлик, бир-бирига яхши боғланган. Равон шеър. Равон услуб. Унинг нутқи раvon. Равон ўқимоқ. ■ Адолат шеърни раvon, чиройли ўқиди. С. Зуннунова, Олов. Нутқи раvon болаларнинг баҳолари, кўпинча, юқори бўлади. «Саодат». Муҳаррам раvon гапирарди. Унинг бундай нутқни биринчи марта сўз-

ламаётганлиги кўриниб турарди. Шухрат, Шинелли йиллар. Янги ерда янги чаман яратган қизлар, Янграмоқда янги, раvon куйларингиз-а! Т. Тўла.

5 кучма Силлик, бир текис. Ҳа, ҳаёт раvon эмас, Бордир пасту баланди.. Шу фикрга келганда, Яна боб тугалланди. А. Мухтор, Асарлар. Ақл ва бахт бирлашса, инсоннинг ҳаёт йўли раvon бўлади. Газетадан. Бироқ ҳаётнинг раvon йўлдан кўра сўқмоғи куп. С. Кароматов, Олтин қум.

6 Осон ва бир текисда ҳаракатланадиган, ишлайдиган. Равон эшик. Чархи раvon.

7 айн. раvона. Девнинг аслаҳасин Шакар олади, Отланиб Шакарбек раvon бўлади. «Ширин билан Шакар».

Руҳи раvon Жон, ҳаёт. Фидойи халқим ўлсин танда жоним, Бўлиб қурбон сенга руҳи раvonим. Ж. Шарипов, Хоразм. Ҳолимиз беҳад ёмондур, келмасанг ҳолим сўраб, Эй мени хуш меҳрибон, руҳи раvonим, қайдасан? Машраб, Девон. **Сарви раvon** Сарвдек хушқомат ва юриши, ҳаракати ўзига ярашган, келишган. Эй сарви раvon, надур хаёлинг, Жон ўртади ваъдаи висолинг. Нодира. Қадинг, эй гул, ҳаётим боғининг сарви раvonидур. Бобур.

РАВОН II с.т. қ. **ровон**. Равон панжа-расида узини офтобга солиб турган мусича париллаб учиб бориб, кўча томонга тортилган электр симига қўнди. С. Зуннунова, Кўк чироқ. Хайри ундан жавоб кутмай, ой нури тушиб турган раvon томон юра бошлади. С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

РАВОНА [ф. روانه — борувчи, кетувчи жўновчи]: **равона бўлмоқ** 1) бирор томонга йўл олмоқ, жўнамоқ, кетмоқ. Ҳожи бобо қис-таб қўймади, бирга ўтириб, чой ичишдик. Кейин бозорга қараб равона бўлдим. Ф. Фулом, Шум бола. Кун қизий бошлагач, Аваз эшикка сардўз боғлаб, Полвонёп бўйидаги ўша салқин оромхонага равона бўлди. С. Сиёев, Ёруғлик. Ўғлон эса алақачонлар Бу оламдан бўлмиш равона. Э. Воҳидов, Муҳаббат; 2) оқмоқ. Ҳовуз суви.. оптоқ кўпиклар сачратиб, каналга равона бўларди. Ш. Рашидов, Бўрдан кучли.

РАВОНЛАШМОҚ с.т. Равон бўлмоқ, силлиқлашмоқ. Машина зарб билан силтаниб, тағин шитоб билан олға интилди, салдан сўнг мотор товуши яна раvonлашди. «Шарқ юлдузи».

РАВОНЛИК Мантиқ ва услуб жиҳатдан пухталиқ, силлиқлик, тиниқлик. Табиий шеър

рий равонлик, фикрий бурролик ўрнини ўзаро мантиқан ёпишмайдиган сўзлардан тузилган ноқулай мисралар эгаллаган. Ф. Саломов, Таржима назариясига кириш. «Бобурнома» халқ тилига яқинлиги, сўз ва ибораларнинг ихчам, пухта ва равонлиги билан машҳурдир. «Фан ва турмуш».

РАВОНТ с.т. айн. **работ** 3. Томорқа десам, жонингиз чиқади. Одамлар бешикдаги бола-сигача жой олиб, равонт тиклаб қўйяпти-ку. А. Кўчимов, Ҳалқа.

РАВОНЧ с.т. айн. **ровоч**. Тоғларингда шимидим равоч, Кетар бўлдим тагин ноилож. Х. Салоҳ, Излар ва ҳислар. Равоч барғбандларининг қобиғини арчиб, «нўхат» усулида тўғрайсиз. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

РАВОҚ [а. رواق — пештоқ, пешайвон; ёпиқ йўлак; безакдор чодир] 1 Бинонинг олд томондаги, пештоқ ва устунлар билан безатилган қисми. Боққа кирилгандан кейин тўғридаги янги ўрданинг дарвозаси, муҳташам.. тоқ ва равоқлар кўзни қамаштирар.. эди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Пешайвон пештоқидан, Тоқилар равоқидан Чирт узилди бир уя. Т. Тўла, Асарлар.

2 Ҳашаматли бино; сарой, қаср. Ўзганинг тоқу равоқидан ўзининг айвонинг яхши. Мақол. ■ — «Менинг давлатим хонларнинг давлатидан кам эмас», деб қизига яхши жойлардан арку равоқ қилиб, чиройли қизлардан қирқ канизак қилиб берди, — деди Оқишбой. Усмон бахши Мамат ўғли, Бўтакўз.

3 бнқ. Токча ва тоқнинг меҳроб шаклида бирлашган юқори қисми.

4 Ҳовли ёки боғ ўртасида тепаси ёпиқ қилиб тахтадан ишланган ойнабанд уй.

РАВШАН [ф. روشن — ёруғ, нурли, ёрқин; аниқ, кўринарли] 1 Ёрқин нур сочадиган; ёруғ, ёрқин. Равшан чироқ. Равшан ёнмоқ. ■ Олдинда қишлоқ чироқлари равшан порлаб, кўзни қамаштиради. Ў. Усмонов, Сирли соҳил.

2 Яхши ёритилган, ёп-ёруғ. Равшан тун. ■ Кундек равшан истиқболинг, камол топ, республикам. Ё. Мирзо.

3 Яхши кўрадиган, ўткир (кўз ҳақида). Кўзим равшан. Кўзим равшан тортди. ■ Равшан кўзларин ёшлаб, Урди қамчин қулочлаб. «Маликаи айёр».

4 кўчма Аниқ, тушунарли, тушуниш осон бўлган. Равшан фикр. Равшан жавоб.

Фикри равшаннинг сўзи равшан. Мақол. ■ Онанинг барча ташвишли уйлари совун кўнигидай ўчди. Воқеа равшан эди. Шухрат, Шинелли йиллар. Демак, масаланинг бир томони равшан, энди иккинчи томонини уйлаб кўриш керак. А. Обиджон, Аканг қарағай Гулмат. Элмуроднинг кўнглидан: «бу подшо-лар ҳам ёмон экан-да», деган.. фикр ўтди, унинг гўдак ақли буни равшан ифодалашга ожиз эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

5 кўчма Кўзга яққол ташланадиган; очиқ-ойдин, аниқ, яққол. Равшан сурат. ■ Ойлар, йиллар ўтиши билан менинг кўзимга бу нарса очиқ-ойдин, равшан кўрина бошлади. «Ёшлик». Ойдинда уларнинг паранжили иккита хотин эканлиги равшан кўришиб турар эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

6 кесим өзф. кўчма Яшириб, сир тутиб бўлмайди, маълум, ошкор. Бунинг хатолиги равшан. ■ —Аҳволимиз сизга равшан, — бемор йўтала-йўтала, чолга ишорат қилди. Ойбек, Танланган асарлар.

7 Равшан (эркаклар ва хотин-қизлар исми).

Кўнгли (ёки дили, таъби, табиати, дунёси) **равшан бўлмоқ** (ёки топмоқ) Кўнглида хафачилик ёки шубҳа аломати қолмаслик, кўнгли, дили ёришмоқ, кўнгли тинчимоқ. [Ғуломжон] Отасининг хуррагини эшитиб, кўнгли равшан топди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Раҳматилла унинг хуш қабул қилишидан, муомалаларидан кўп саволларига жавоб топди, дунёси равшан бўлди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Умид уйқудан кўз очиб, ғариб, аммо ҳаммаёғи чинидек озода бир уйда бўлганидан кўнгли равшан тортди. Мирмуҳсин, Умид. **Кўнглини** (ёки таъбини) **равшан қилмоқ** Кўнгилдаги хафагарчиликни, шубҳани йўқотмоқ, кўнглини тинчитмоқ, кўнглини, дилини очмоқ. [Холмат Рузвонза:] Бу — одамнинг таъбини жуда равшан қилади. Мана бу товуқ гўшитидан олинг, жуда соз бўлибди-да. Ҳамза, Ким ўғри?

РАВШАНЛАНМОҚ 1 Ёришмоқ, ёрқин бўлмоқ. Чироқ равшанланди.

2 кўчма Хурсанд бўлмоқ, очилмоқ. —Навоийдан дилим равшанланади, — деди Аваз устозларига эҳтироми зўрлигини билдириб. Ж. Шарипов, Хоразм.

РАВШАНЛАШМОҚ 1 Ёриша бормоқ, ёруғ бўлмоқ. Хона равшанлашди. Тун равшанлашмоқда.

2 Яхши кўрадиган бўлиб бормоқ, очилмоқ, равшан тортмоқ, тузалмоқ (кўз ҳақида). Унинг кўзи равшанлашди. ■ Уларга тикилиб тураркан, Марҳаматнинг кўзи равшанлашиб кетди. Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

3 кўчма Аниқ, очик-ойдин бўлиб бормоқ, ойдинлашмоқ. Масала равшанлашди. ■ Эрининг феъли, миждоз-табиати кун сайин унга [Нурига] равшанлашди. Ойбек, Танланган асарлар.

Кўнгли равшанлашмоқ айн. кўнгли равшан бўлмоқ қ. равшан. Елкасидан босиб турган ғам юки енгиллашиб, кўнгли равшанлашар экан, «тавба, нега шундай бўлар экан-а?» деб ўйларди. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати. Солиев, Асрорнинг жавобларини эшитиб, кўнгли равшанлашди. Тўғри йўлга тушиб олганини ҳис этди. «Ёшлик».

РАВШАНЛИК 1 физ. Ёруғлик манбаининг берилган йўналишдаги ёруғликини ифодаловчи ёруғлик катталиги.

2 Ёруғлик, ёрқинлик. Юлдузларнинг равшанлиги. Кўзнинг равшанлиги. ■ Улугбек юлдузларга кўзларини тикканда, Кўзимиз равшанлиги беш қуёшча бор эди. Ф. Фулом, Танланган асарлар.

3 кўчма Аниқлик, тиниқлик, осойишталик, мамнунлик. Масала равшанлик киритмоқ. ■ Кундузги ишлар, ниҳоят, ресторандаги суҳбат унинг кўнглига равшанлик олиб кирди. «Ёшлик». Шу фикр миясига равшанлик бериб, яна тўхтади. «Шарқ юлдузи».

РАГУ [фр. gaout] кул. 1 Майда тўғралган ғўштдан қайла қўшиб тайёрланган егулик.

2 Ғўшти чала шилинган суяк.

РАД(Д) [а. رَدّ — қайтиш, қайтариш; акс этиш; жавоб; 3-ш. бирл. — радди] Инкор ёки қайтариш.

Рад бермоқ 1) чап бермоқ; чап бериб енгмоқ. Қиличга бу рад бериб, Бошига сипарин тутди. «Ширин билан Шакар». Калтагини олиб ҳамла қилади, Калтакка рад бериб Баҳром туради. «Баҳром ва Гуландом»; 2) қайтармоқ, даф қилмоқ. Рад берарман кўдан келган балога. «Маликаи айёр». **Рад жавоби** Инкорни ёки қайтаришни, қабул этмаганликни билдирувчи жавоб. Қизнинг рад жавоби йигит қалбига тушиб қолган ишқ чўғини шўх шамолдек алангага айланттирарди. Ф. Мусаёнов, Ҳури. Маълум бўлишича, Замира, бошқаларга рад жавоби бергани учун, унга ҳам йўқ деган экан. П. Қодиров, Уч ил-

диз. **Рад этмоқ (ёки қилмоқ)** 1) инкор қилмоқ. «Ҳар бир гапиди рад этиб бўлмайдиган мантиқ бор», деди у ўзига-ўзи. С. Анорбоев, Оқсой; 2) қайтармоқ, қабул қилмаслик. Таклифни рад этмоқ. ■ Унинг илтимосини рад этиш учун жиддий асос йўқ-ку. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Каромат Адҳамни қайтаргани, кузатиб қўяй, деганда таклифини рад қилгани яхши бўлди. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди; 3) қайтармоқ, даф этмоқ. Этикчи бошини эгиб, бу ҳамлани рад қилди, бўлмаса, боши тарс ёрилар эди. С. Айний, Қуллар; 4) воз кечмоқ. Бироқ мулла Обид бой ва домлаларнинг қутқуси биланми ёки ўзининг диний таассуби орқасиданми, баҳарҳол, ерни рад қилди. А. Қодирий, Обид кетмон. **Радди бало** 1) балони қайтарувчи, даф этувчи. Ҳар замон яқин-йироқдан гадой товуши эшитилади: «Ҳей дўст, шайдулло баноми алло, садақа — радди бало». А. Қаҳҳор, Бемор; 2) балога йўлиқувчи. Жим тур сен, радди бало бу, — деди бригадир шофёрнинг изидан эргашиб. Қ. Кенжа, Тоғ йўлида бир оқшом. ..бутун умидимиз Авазбекдан, деб айтишаркан, токи бу расвою радди бало бўлса, менинг ишларим чаппасига кетса. М. М. Дўст, Лозазор. **Радди маърака** Жамиятдан сурилган, кишилар назаридан қолган. Расвоёи радди маърака одам.

РАДАР [ингл. radar < radio detecting and ranging — «радио ёрдамида масофани излаб топиш ва аниқлаш» бирикмасининг қисқартмаси] айн. радиолокатор.

РАДДИ Рад(д) с. нинг изофа ҳолати ва 3-ш. бирл.

РАДДИЯ [а. رَدِيَة — инкор қилиш, рад жавоби] 1 Бирор хабар, маълумотни рад этувчи, уларнинг нотўғрилигини ёки асосsizлигини исботловчи расмий баёнот. Ташқи ишлар вазирлиги раддияси. ■ [Нусратбек] Охири Пайғамовнинг олдига кириб, норозилигини айтиб: -Редакцияга раддия юбораман, — деди. С. Нуров, Нарвон. Бир мажлисда ё раддия бериб улгурасан киши, ё улгурмайсан. П. Қодиров, Уч илди. Суд жараёнида у чиқарган ҳукмга ҳеч ким раддия билдиришига ҳақи бўлмаган. Газетадан. Истеъ-молчининг ҳуқуқлари бузилганда, зудлик билан корхонанинг мансабдор шахсига оғзаки раддия билан мурожаатларнинг ўзи истеъ-молчининг ҳуқуқини тиклаш учун кифоя бўлади. Газетадан.

2 Рад жавоби. *Бир ёқдан хушxabар.. юрагини орзиқтирс, иккинчи ёқдан раддия ваҳми қалбига наштаp бўлиб санчилар эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

РАДИАКТИВ қ. радиоактив. *Радиактив материаллар контрабандаси билан боғлиқ макур воқеа юзасидан Ўзбекистон Республикаси Давлат божхона қўмитаси жиноий иш очиб, ҳозир текширув олиб борилмоқда. Газетадан. Таркибида зарарли моддалар бор ёки йўқлигини ҳамда радиактив нурланишни аниқлашди. Газетадан.*

РАДИАЛ [«радиус» с.дан] Радиус бўйлаб йўналган, тарқалган. *Радиал нурлар. Радиал тезлик.*

РАДИАТОР [лот. radiare – нур чиқармоқ, тарқатмоқ] *тех.* 1 Ички ёниш двигателидаги совитувчи суоқлик ёки мой ҳароратини пасайтирувчи асбоб. *Самолёт радиатори. ■ Иссиқда радиаторнинг суви «бақир-бақир» қайнаб, буғ пуркаб борарди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.*

2 Биноларни иситиш тизимида: ичида иссиқ сув ёки буғ айланадиган, чўян, пўлат, керамик қувурлардан иборат иситиш асбоби. [Отамурод] *Энгашиб, нималарнидир титкилай бошлади. Кейин радиатор тагига нақирчани қўйиб, унинг сувини оқизиб юборди. М. Мансуров, Ёмби.*

3 Иш пайтида қизиб кетадиган радиотехник элементларни совитувчи қурилма.

РАДИАЦИОН Радиацияга, нурланишга, нур сочишга оид. *Радиацион гигиена. Радиацион кимё. Радиацион ҳимоя. ■ Институт олимлари радиацион моддаларни аниқловчи ускуна яратиб, республикамизнинг Фишткўприк ва Олой божхона бекатлари ҳамда Тошкент аэропортига ўрнатдилар. Газетадан.*

РАДИАЦИЯ 1 [лот. radiatio – нурланиш < radiare – нур чиқармоқ, тарқатмоқ] Ядровий ўзгаришлар оқибатида вужудга келадиган электромагнит ва корпускуляр (майда заррачани) нурланишлар; Куёш нурланиши, космик нурлар оқимлари. *Куёш радиацияси. ■ Мамлакатимизда ядро ва элементар зарралар физикаси, радиация физикаси бўйича фундаментал тадқиқотлар айниқса кенг ривожланди. Газетадан. Ҳомладор аёл эрига шикоят қияпти: ҳозир ҳамма жойда радиация бор.. Газетадан.*

РАДИЙ [лот. radius – нур] Менделеев даврий системасининг II гуруҳига мансуб радиоактив элемент; иссиқлик ва нур энергияси сочадиган кумушсимон оқ металл. *Радий билан даволаш. ■ Қимматбаҳо металларга платина, палладий, радий, иридий, рутений, осмий ва уларнинг бир-бирлари ва бошқа оддий металллар билан қотишмалари киради. «Фан ва турмуш».*

РАДИКАЛ I [лот. radicalis – илдиэга оид] 1 Радикализмга асосланган партия аъзоси ёки шундай партия тарафдори (қ. радикализм 2). *Радикаллар партияси.*

2 Туб ва кескин ўзгаришлар тарафдори. *Бизнинг душманмиз – террористларнинг радикал тармоғидир. Газетадан. Ҳозирча Туркиядаги радикал гуруҳларнинг биронтаси ҳам портлашни ўз бўйнига олмаган. Газетадан.*

РАДИКАЛ II [лот. radicalis – илдиэга оид] 1 *мат.* Илдиэ чиқариш амалининг белгиси ($\sqrt{\quad}$) ва шу амалнинг натижаси, илдиэи.

2 *ким.* Молекуладаги атомларнинг бир кимёвий бирикмадан иккинчи кимёвий бирикмага ўзгармасдан ўтадиган гуруҳи.

РАДИКАЛ III Қатъий, кескин, туб. *Радикал чоралар. Радикал ўзгаришлар.*

РАДИКАЛИЗМ [лот. radicalis – илдиэга оид] 1 *сиёс.* Мавжуд давлат тузумини танқид остига олиб, радикал ўзгаришлар ва ислохотлар ўтказишни талаб этувчи сиёсий оқим. *..диний фундаментализм ва радикализмни тамомила рад этиш иштиёқи тобора яққол намоён бўлмоқда. Газетадан.*

2 Назарий ва амалий масалаларни ҳал этишда радикал усуллар – туб ва қатъий чоралардан фойдаланиш; қатъий ҳаракат талаб қилиш ва уларни қўллаш.

РАДИКУЛИТ [лот. radícula – илдиэча, томирча + itis – яллиғланишни билдирувчи қўшимча] *тиб.* Орқа мия нервлари илдиэчаларининг орқада, бўйин ва белда қаттиқ огриқ билан намоён бўладиган яллиғланиши. *Радикулит касаллиги. Радикулити тубиб қолмоқ. Радикулит билан огримок.*

РАДИО [лот. radiare – нур чиқармоқ, тарқатмоқ] 1 Сигнал, овоз каби ахборотларни маълум масофага электромагнит тўлқинлар ёрдамида симсиз узатиш ва қабул қилиш усули. *Радио орқали бошқариш. Радио алоқаси. ■ Радио, кино, телевидение ҳаётга чуқур кириб боран ҳозирги шароитда ҳам бадий асарларга эҳтиёж ортиб бораётгани*

шундан далолат беради. У. Норматов, Талант тарбияси.

2 Фан ва техниканинг ушбу усул асосидаги физик ҳодисаларни ўрганиш, бу усулдан турли соҳаларда кенг фойдаланиш билан боғлиқ соҳаси.

3 Оммавий ахборот воситаларидан бири – матнни ва мусиқий дастурларни эшиттириш; радиоэшиттириш. *Аммо Азизхон бўлаётган воқеаларга бепарво. Ким қанча ишляпти, радио нималар деяпти – қизиқмасди.* С. Аҳмад, Уфқ. *Уйда радио эшитиб ўтирган Максуда шовқин-сурон билан эшикни тарақлатиб очиб, ташқарига отилди.* С. Зуннуова, Олов.

4 с.т. Радиоприёмник; репродуктор. *Фақат кўча бетидаги симёғочда радио чўлни бошига кўтариб гапирарди.* С. Аҳмад, Уфқ. *[Яхшибоев:] Ҳозирги чўпонлар нуқул бўйнига кичкина радио осиб юришади. Лекин менинг отам дўмбира чаларди.* М. М. Дўст, Лолазор.

РАДИО- [лот. radiare – нур чиқармоқ, тарқатмоқ] **1** Байналмилал ўзлашма қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, радиога (1-маъносиди) оидликни, радио билан боғлиқ эканликни билдиради. (мас., *радиоаппарат, радиогазета*).

2 Ўзлашган қўшма сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, радиийга, радиацияга, радиоактивликка алоқадорликни, оидликни билдиради (мас., *радиоактивлик, радиобиология, радиология*).

РАДИОАКТИВ [радио.. + лот. activus – фаол, ҳаракатчан] **1** Радиоактивликка оид. *Радиоактив парчаланishi.* ■ *Бу улкан аппарат.. радиоактив парчаланishi маҳсулотлари ҳосил бўлишини ўрганишда, ҳатто жисмоний ишларни текширишда катта фойда бераётир.* «Фан ва турмуш».

2 Радиоактив хусусиятга эга бўлган. *Радиоактив элементлар. Радиоактив изотоплар. Радиоактив рудалар.* ■ *Радиоактив материаллар контрабандаси билан боғлиқ мазкур воқеа юзасидан ҳозир текширув олиб борилмоқда.* Газетадан. *Фан ва техникада ҳам радиоактив, ҳам турғун изотоплардан турли мақсадларда кенг фойдаланилади.* «Фан ва турмуш».

РАДИОАКТИВЛИК Баъзи кимёвий элементлардаги беқарор атом ядроларининг элементар зарралар, ядровий нурлар чиқариши билан бир вақтда содир бўладиган ўз-

ўздан парчаланиши ва б. элементлар ядроларига айланиши.

РАДИОАЛОҚА [радио.. + алоқа] Радио-тўлқинлар ёрдамида амалга ошириладиган алоқа, радио орқали алоқа қилиш. *Самолёт синиқларини текшириб, радиоалоқаларни қайта эшитишди ва гувоҳларни сўроқдан ўтказишди.* Газетадан.

РАДИОАППАРАТ [радио.. + аппарат] Радио тўлқинларини қабул қилиб олиш ёки узатиш учун хизмат қиладиган аппарат.

РАДИОБИОЛОГИЯ [радио.. + биология] Биологиянинг радиоактив нурланишнинг тирик организмлар, уларнинг уюшмалари ва умуман биосферага таъсирини ўрганувчи бўлими. *Ҳозирда радиобиология амалиётга кенг татбиқ қилинмоқда.*

РАДИОГРАММА [радио.. + юн. gramma – ёзув] Радио орқали олинган ёки берилган хабар. *Майор радиограмmani тагин бир марта кўздан кечиргандан кейин навбатчига буюрди: -Жанговар тревога эълон қилинг, сержант! Х.* Фулом, Тошкентликлар. *Шу кеча душман полки дислокация қилинаётгани ҳақидаги радиограмма кўлга туширилди.* А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.

РАДИОЖУРНАЛ [радио.. + журнал] Радио орқали эшиттириладиган оғзаки журнал. *Бунгача Толибой Алимов радиода муҳбир, катта муҳаррир, бўлим бошлиғи, «Табассум» радиожурналининг муҳаррири лавозимларида 33 йил ишлабди.* Газетадан.

РАДИОЗОНД [радио.. + зонд] Ҳаво шарни (зонд) ёрдамида кўтарилиб, атмосферанинг юқори қатламларидаги ҳаво ҳарорати, босим ва намликни ўлчаш ва бу ҳақда радио орқали маълумот бериб туриш учун хизмат қиладиган метеорологик асбоб. *Ҳозирги вақтда турли мамлакатлар атмосфера қатламларидаги босим, температура ва намликни ўлчашда.. радиозондлардан фойдаланилмоқда.* «Фан ва турмуш».

РАДИОКАНАЛ [радио.. + канал] **1** Муайян радиоэшиттириш учун ажратилган частоталар доираси.

2 Радиоузаткич, радиоалоқа линияси ва радиоприёмникдан иборат алоқа канали. *Ҳозирги кунда кўпчилик радиоканалларга қуроқ тутуди, интернетни ковайди.* Газетадан. *Очиғи, «Ёшлар», «Пойтахт», «Замин».. радиоканалларидан бошқа радиостанциялар ва тижорат телеканалларида эртаю кеч*

тинмасдан айлантириляпти бу каби шовқинли муסיқалар. Газетадан.

РАДИОКАРНАЙ [радио.. + карнай] Радиоэшиттиришларни қабул қилиб олиб, баланд, кучли товушда эшиттирадиган электроакустик ёки механик мослама; репродуктор. *Радиокарнай ғирллаб туриб, бирдан гапирга бошлади. С. Аҳмад, Уфқ. Эшикнинг тепасидаги радиокарнай эртадан кечгача тинмайди. «Шарқ юлдузи». Радиокарнай орқали чақирилиб, бир нафар ёшлар имтиҳон залларига кириб кетишди. Мирмуҳсин, Умид.*

РАДИОКИМЁ [радио.. + кимё] Кимёнинг радиоактив элементлар ва изотоплар хоссаларини, уларни ажратиб олиш, тўплаш ва турли фан соҳаларида қўллаш усулларини ўрганувчи бўлими.

РАДИОКОМИТЕТ [радио.. + комитет] эск. Радио эшиттиришлар бўйича давлат комитети. *Туроб Тўла радиода диктор бўлиб ишлар экан, Жонрид акани маънавий фарзандидек қабул қилиб, радиокомитетнинг бурчагидан хужра ҳам топиб берибди. Газетадан.*

РАДИОЛА [лот. radiare — нур чиқармоқ, тарқатмоқ] Радиоприёмник ва электр патефон деталлари бирга қўшилган радиоаппарат. *Анорхон радиолога пластинка танламоқда. И. Раҳим, Ихлос.*

РАДИОЛАШМОҚ Радио орқали қабул қилиш ёки узатиш қурилмалари билан таъминланмоқ, жиҳозланмоқ. *Қишлоғимиз ёппасига радиолашди.*

РАДИОЛОГ Радиология мутахассиси; радиология соҳасидаги врач.

РАДИОЛОГИЯ [радио.. + юн. logos — фан, таълимот] Тиббиётнинг ионловчи нурлардан касалликларга ташхис қўйиш ва уларни даволашда фойдаланиш назарияси ва амалиётини ҳамда ушбу нурларнинг биологик таъсирини ўрганувчи бўлими.

РАДИОЛОКАТОР [радио.. + локатор] Узоқдаги объектларнинг, мас., самолёт, кема ва ш. к. нинг қаердалигини улардан қайтган радиотўлқинлар ёрдами билан топадиган, аниқлайдиган асбоб, радар. *..Бундай аппарат, радиолокатор сифатида, учиб келаётган бомбардимончи самолёт ва ракеталарни осмондаги бошқа учар объектлардан ажратган ҳолда, улар тўғрисида аниқ информация бериши мумкин. «Фан ва турмуш».*

РАДИОЛОКАЦИЯ [радио.. + лот. locatio — жойлаштириш, ўрнаштириш] 1 Узоқдаги объектларнинг, мас., самолёт, кема ва ш.к. нинг қаердалигини улардан қайтган радиотўлқинлар ёрдами билан топиш, аниқлаш, фарқлаб ажратиб олиш усули ва воситалари. *Исроил ўзининг ҳарбий самолётлари Суриянинг радиолокация станциясини бомбардимон қилганлигини расман тан олди. Газетадан.*

2 Фан ва техниканинг қуруқлик, сув ва фазодаги объектларни радиотехник усул воситасида топиш ва турган жойини аниқлаш билан шуғулланувчи соҳаси.

РАДИОМАРКАЗ [радио.. + марказ] Радиоалоқа ва радиоэшиттиришни амалга ошириш учун мўлжалланган иншоотлар ва техник воситалар мажмуи.

РАДИОМЕТР [радио.. + метр] 1 Электромагнит нурланиш энергиясини ўлчайдиган асбоб.

2 Радиоактив манбалар фаоллигини ўлчайдиган асбоб.

3 Товуш нурланишлари босимини ва товуш майдонининг бошқа сифатларини ўлчайдиган асбоб.

РАДИОНАВИГАЦИЯ [радио.. + навигация] 1 Учиш аппарати ёки кеманинг қаердалиги ва йўналишини радиотехник воситалар ёрдамида аниқлаш.

2 Навигациянинг кемалар, учиш аппаратларини бошқариш назарияси ва амалиётини радиотехник воситалар ёрдамида ўрганувчи ва ишлаб чикувчи бўлими.

РАДИОПЕРЕДАТЧИК [радио.. + р. передатчик — узаткич, узатувчи] қ. **радиоузаткич**. *Йўлдошга ўрнатилган «Маяк» радиопередатчиги ҳозир ҳам пухта ишлаб турибди. Н. Сафаров, Оловли излар.*

РАДИОПОРТЛАТГИЧ Радиолокацион усул билан снаряд, бомба ва ш. к. ни портлатувчи қурилма.

РАДИОПРИЁМНИК [радио.. + приёмник] Радио орқали бериладиган товуш ва сигналларни қабул қиладиган аппарат. *Қаердадир, йироқда радиоприёмник вағиллайди. С. Зуннунова, Олов. У радиоприёмник қулоғини буради. «Ёшлик».*

РАДИОРЕПОРТАЖ [радио.. + репортаж] Бевосита жойнинг ўзидан (стадион, завод, фабрика ва ҳ. к. дан) олиб берилган эшит-

тириш. *Стадиондан футбол ҳақида радиоре-портаж эшиттирилди.*

РАДИОСИГНАЛ [радио.. + сигнал] Радио орқали берилган сигнал.

РАДИОСПЕКТАКЛЪ [радио.. + спектакль] Радио орқали эшиттиришга мослаштирилган, шу мақсадда ёзиб олинган спектакль. *Ҳозирги кунда ҳам радиотингловчилар мириқиб эшитадиган «Ўтган кунлар», «Уфқ», «Ёртиқулоқ» сингари радиоспектакллар айнан Убай ака раҳбарлик қилган йиллари магнит лентасига туширилган эди.* Газетадан.

РАДИОСТАНЦИЯ [радио.. + станция] Радиотўлқинларни узатувчи ёки қабул қилувчи мослама ва қурилмалар мажмуи ҳамда улар ўрнатилган жой, бино. *Туманларда кўплаб янги радиостанциялар қурилмоқда.*

РАДИОСТУДИЯ [радио.. + студия] Радиоэшиттириш учун махсус жиҳозланган бино. *Ҳозирги кунда радиостудиялар янги, замонавий жиҳозлар билан таъминланган.*

РАДИОТЕЛЕГРАФ [радио.. + телеграф] 1 Махсус радиоалоқа линияси ва радио орқали хабар узатувчи алоқа тизими.

2 Шундай алоқа мосламалари жойлашган бино. *Замонавий радиотелеграфлар қурилмоқда.*

РАДИОТЕЛЕСКОП [радио.. + телескоп] Осмон jismlарининг хусусий радионурланишларини қабул қиладиган ва бу манбаларнинг хоссаларини ўрганадиган астрономик асбоб.

РАДИОТЕЛЕФОН [радио.. + телефон] Оғзаки хабарларни радиотўлқинлар воситасида узатувчи алоқа тизими ва шу тизим асосида ишлайдиган телефон. *Шу заҳоти радиотелефондан бир дўстига телефон қилиб, бизнинг дардимизни тушунтирди.* Х. Султон, Бобурийнома.

РАДИОТЕРАПИЯ [радио.. + терапия] Ионловчи нур билан даволаш усули. *Ўсма касаллиги кўпинча радиотерапия усули билан даволанмоқда.*

РАДИОТЕХНИК [радио.. + техник] 1 Радиотехника мутахассиси.

2 Радиоаппаратларни ўрнатиш ва таъмирлаш билан шуғулланувчи мутахассис.

РАДИОТЕХНИКА [радио.. + техника] 1 Юқори частотали электромагнит тебранишлар ва радиотўлқинлар ҳақидаги — уларни пайдо қилиш, кучайтириш, узоққа радиосигналлар бериш, радио нурлантириш, қа-

бул қилиш ва турли соҳаларда қўллаш усуллари ҳақидаги фан. *Ҳозирги армиялар ядро қуролига, хилма-хил ракета техникасига, радиотехника ва электрон-ҳисоблаш аппаратларига, космик ва сув ости атом кемаларига эга бўлди.* «Фан ва турмуш».

2 Техниканинг ахборотларни узатишда радиотўлқинлар ва электромагнит тебранишларни қўллайдиган тармоғи.

РАДИОТИНГЛОВЧИ қ. радиоэшитувчи. *У тайёрлаган туркум эшиттиришлар радиотингловчилар эътиборини қозонди.* Газетадан. *Ҳозирги кунда ҳам радиотингловчилар мириқиб эшитадиган «Ўтган кунлар», «Уфқ», «Ёртиқулоқ» сингари радиоспектакллар айнан Убай ака раҳбарлик қилган йиллари магнит лентасига туширилган эди.* Газетадан.

РАДИОТЎЛҚИНЛАР [радио.. + тўлқин] Радиоэшиттиришда: сигналларни узатишда фойдаланиладиган электромагнит тўлқинлар. *Юзлаб телеканаллар, радиотўлқинлар орқали ахборотлар тарқатилди.* Газетадан.

РАДИОУЗАТКИЧ [радио.. + узаткич] Нутқ, товуш, сигнал кабиларни, радиоэшиттиришларни электромагнит тўлқинлар тарзида узатувчи қурилма.

РАДИОУЗЕЛ [радио.. + р. узел — айн. тугун] Бирор жой аҳолиси ёки корхона, ташкилот ходимларига марказий радиостанциялар дастурини олиб эшиттирадиган ҳамда маҳаллий эшиттиришлар олиб борадиган симли радио тармоғи ва унинг маркази. *Штаб радиоузелидан тинмай қурувчилардан тартиб сақлашни, ўзбошимчалик қилмасликни сўрашарди.* С. Аҳмад, Уфқ. *Радиоузел юракни ўртовчи мақом куйларини тинмай эшиттириб турибди.* С. Аҳмад, Жимжитлик.

РАДИОФИЗИКА [радио.. + физика] Физиканинг радиотўлқинлар ва электромагнит тўлқинларнинг уйғониши (қўзғалиши), тарқалиши ва қабул қилиниши билан боғлиқ жараёнларни ўрганадиган тармоғи.

РАДИОЧИ қ. радист.

РАДИОЭЛЕКТРОНИКА [радио.. + электроника] Фан ва техниканинг радиотехника ва электроника асосида ўсиб ривожланган айрим тармоқларининг умумий номи. *Ёш шоирлар ва журналистлар клуби, либос-дизайн, тасвирий санъат, ёғоч ўйма-*

корлиги, радиоэлектроника, шахмат клуби шулар жумласидандир. Газетадан.

РАДИОЭФИР [радио.. + эфир] Радиотўлқинлар тарқаладиган ҳаво, фазо. *Афтидан, эшиттириш радиоэфир орқали бир зумда ҳавога учади-кетади, биров билиб ўтирибдими, деган ҳаёлга боришса керак-да.* Газетадан.

РАДИОЭШИТТИРИШ Оммавий аборот воситаларининг ўзига хос электрон техникага асосланган тури; радио орқали олиб борилган эшиттиришларнинг ўзи.

РАДИОЭШИТУВЧИ Радио орқали берилган эшиттиришларни тингловчи.

РАДИОҲАВАСКОР Радиотехника билан – радиоприёмник, телевизор ва ш. к. лар қуриш, ясаш, радиоалоқа тажрибалари ўтказиш ишлари билан ҳаваскор сифатида шуғулланувчи киши. *Радиоҳаваскорлар тўғраги.*

РАДИСТ Радиоаппаратни бошқарувчи, радио орқали хабарлар узатувчи ва қабул қилувчи мутахассис. *Радиист юзуриб келиши билан буюрди: -Фронтга дарҳол хабар қил, Клязьмага самолёт чақир.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Мўмина Фиёсова шаҳар ички ишлар бошқармаси қошида очилган алоқачи-радиистлар курсини тугаллаб, фронтга бориш йўлланмасини олди.* «Саодат».

РАДИУС [лот. radius – нур] *мат.* Айлана ёки шарнинг бирор нуқтасини унинг маркази билан туташтирувчи тўғри чизик кесмаси.

РАДИФ [а. رديف – бирор нарсанинг ортидан, кетидан келувчи] *ад.* Шарқ халқлари шеърлятида мисра ёки байт охирида асосий қофиядан кейин такрорланиб келувчи сўз, ибора ёки гап.

РАДОН [лот. radiare – нур чиқармоқ, тарқатмоқ] Менделеев даврий системасининг VIII гуруҳига – инерт газлар гуруҳига мансуб, радийнинг парчаланишидан ҳосил бўлган радиоактив элемент. [Бу жараён] *Ер ости қатламидаги элементларнинг, шу жумладан, радиоактив газ бўлмиш радоннинг юқорида кўтарилишини тезлаштиради.* «Фан ва турмуш».

РАЁСАТ [а. رياست – раислик қилиш, президентлик; президиум] *кт.* 1 Мажлис ёки кенгашга раҳбарлик қилиш учун сайланган бир гуруҳ кишилар; президиум. *Раёсатга Рафиқов, Собиров, Берди татар,*

Мардонбой, Мирсоатлар сайланиб, мажлисни Собиров олиб борди. А. Қодирий, Обид кетмон. *Азмиддин ўрнидан туриб, суд раёсатига қараб алланима деб қақирди.* Ҳ. Фулом, Машъал.

2 Давлат ҳокимияти органи. *Пленум ва Раёсат муҳокамасига, қонунга биноан, уларнинг ваколатига тааллуқли бўлган масалалар киритилади.* Газетадан.

3 Баъзи ташкилот ва муассасаларнинг раҳбарлик органи. *Мажлисда Олий аттестация комиссияси раёсатининг аъзолари.. иштирок этди.* Газетадан. *Бу хатоларга вилоят судининг судлов ҳайъати ва раёсати ҳам эътибор бермайди.* Газетадан. *Раёсатимиз қарорига кўра, биз ҳар йили Бобур мирзо таваллуд тоған муборак кунда унинг илмий меросига бағишлаб халқаро илмий анжуман ўтказишимиз лозим.* Газетадан.

РАЁҲИН [а. رايحين – «райҳон» с. нинг кўпл.] *эск. поэт.* Райҳонлар; хушбўй ўсимликлар.

РАЖАБ [а. رجب < «қўрқмоқ» фл. дан] 1 Қамария йил ҳисобида 30 кундан иборат еттинчи ойнинг арабча номи. *Ойлар «раб-уссоний», «ражаб» деган номлар билан аталади.* «Фан ва турмуш».

2 Ражаб (эркаklar исми).

РАЖАЗ [а. رجز – мақтов, ўз-ўзини мақташ; арузда шеър ўлчовларидан бири] Аруз шеър тизимидаги 19 та баҳрдан бири.

РАЖМ [а. رجم – тошбўрон (қилиш)] *дин.* Тошбўрон қилиш; фақат зино қилганлик, фақш ишлар билан шуғулланганлик учун қўлланадиган қатл тури. *Ражм фақат суд хулосасига биноан, қози ёки унинг вакили назорати остида амалга оширилади.* «Ислом. Энциклопедия».

РАЖО [а. رجاء – умид, орзу; ишонч; илтимос] *эск. кт.* Умид, орзу, тилак; илтимос, ўтинч. *Ражо қилмоқ (этмоқ).*

РАЗВЕДКА [р. разведать – «суриштириб, текшириб билмоқ, қидириб топмоқ» фл. дан ясалган от] 1 *геол.* Ер ости бойликларини қидириш. *Битта янги газ-конденсат кони разведка қилинади ва очилади.* Газетадан. *Ҳатто олтин учун қидирув ва разведка ишларини ҳам шу нуқтаи назар асосида олиб бориб, давлатнинг юз минглаб сўм маблағини кўкка совурыптилар.* С. Кароматов, Олтин қум.

2 *ҳарб.* Душман ва унинг қўшинлари, уларнинг кучи, жойлашиши тўғрисида маъ-

лумот тўплаш учун айрим ҳарбий гуруҳлар, бўлинмалар ёки жангчилар томонидан олиб бориладиган тезкор иш, ҳарбий ҳаракат. *Разведка қилмоқ. Разведкага чиқмоқ.* ■ *Разведкага юбориб, душманнинг кучи, техникасини аниқлаш зарур бўлиб қолди.* Т. Рустамов, Мангу жасорат. *Ҳар бир кўнгилли отряд разведка ишлари олиб борар, душман кучларини аниқларди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

3 Шундай иш олиб борувчи ҳарбий қисм, бўлинма.

4 Ўзга мамлакатларнинг иқтисодий ва сиёсий ҳолатини ҳамда ҳарбий имкониятларини ўрганиш билан шуғулланувчи ташкилот.

РАЗВЕДКАЧИ 1 *ҳарб.* Разведка ишлари билан шуғулланувчи киши (*қ. разведка 2, 4*). *Довюрак разведкачи.* ■ *Разведкачиларни ҳамиша бургутга қиёс қилиб келишган.* Газетадан. *Разведкачи жангчилар бу галги синов машғулотларида ҳам текширувчи комиссия аъзоларининг олқишига сазовор бўлишди.* Газетадан.

2 Разведка учун белгиланган самолёт ёки кема. *Разведкачи самолёт.*

3 *геол.* Қидирувчи. *Нефть разведкачилари.* ■ *Мен Қизилқум тагида яширинган беҳисоб бойликни топган ўша разведкачиларни қидириб, геологлар шахарчаси – Мурун-товга бордим.* С. Анорбоев, Ўзбекистон олтини.

РАЗВЁРТКА [*р.* развертеть – «бураб бўшатмоқ; бурайвериб кенгайтирмоқ» фл. дан ясалган от] *Металл деталларнинг тешикларига тоза ишлов бериш учун мўлжалланган кўп тигли асбоб.*

РАЗЗОҚ [*а.* رزاق – яшаш учун маблағ, бойлик берувчи] **1** *дин.* Ризқ-рўз берувчи (Оллоҳнинг сифатларидан бири).

Ё раззоқ! Оллоҳга мурожаат шакли: етишмаган ёки жуда кам нарсани Оллоҳнинг ўзи кўпайтириб, етказиб беришига ишонч ёки бўлажак ишларга Оллоҳ мадакор маъносидан қўлланади. ■ *Эрталаб думалаб турайлик-чи, кейин бувим айтмоқчи, «ё раззоқ!».* С. Сиёев, Ёруғлик. *-Икки ҳафтага етадиган бўлди, у ёғи – ё раззоқ, – деди аям.* С. Сиёев, Саратонда қор ёғди. *..Ўша довонга етайлик, у ёғи – ё раззоқ!* Х. Султон, Бобурийнома.

2 Раззоқ (эркаклар исми).

РАЗИЛ [*а.* رذيل – пасткаш, палид; ахлоқсиз, бузуқ] **1** Кишини жиркантирадиган; ярамас, қабиҳ, паст, тубан. *Разил одам. Разил хатти-ҳаракат. Разил ниятлар.* ■ *Одамлар разил ниятли кимсаларга ҳам хизмат қилавериши мумкин.* Э. Усмонов, Ёлқин. *Мен инсонни бир инсондай севардим, лекин Нечун кўндир ҳалигача разил одамлар.* А. Орипов, Йиллар армони.

2 Манфур, малъун. *Разил душман.* ■ *Разил, маккор, ярамас Гитлер дастидан Ватан таҳликада қолмишдир энди.* Ф. Фулом, Танланган асарлар.

РАЗИЛЛАШМОҚ Тобора разил, қабиҳ бўлиб бормоқ, разиллик, пасткашлик йўлига ўтмоқ.

РАЗИЛЛИК 1 Пасткашлик, тубанлик, нокаслик. *Бу қандай разиллик, қандай пасткашлик ахир?* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. *Дунёдаги барча разиллик, барча қабохат рамзи сифатида сени гўрга тикмагунимча еганим ҳаром!* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакатини.

2 Разил хатти-ҳаракат, разолат. *Разиллик қилмоқ.* ■ *Ватанни тарк этувчи ҳар қандай киши разиллик қилувчидир.* «Ақл ақлдан қувват олади». *Бироқ дунёда адолат бўлса, шунча ёмонликлар қилган Аҳмад Танбалдан ҳаёт нега қасд олмайди?* Шундай разилликлар қилган одам.. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

РАЗИЛОНА [*а. + ф.* رذيلانه – разилларча] *рвш.* Разилларга хос бир равишда; разилларча. *Разилонга ҳаракат. Разилонга иш.*

РАЗМ 1 [*ф.* رزم – уруш, жанг; олишув]: **разм солмоқ ёки разм солиб қарамоқ** Назар солмоқ, синчковлик билан кузатмоқ, диққат билан қарамоқ, кузатмоқ, кўздан кечирмоқ. *Самандаров унга бошдан-оёқ разм солди-ю, бошқа гап сўрамади.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Онахон ҳовлидаги ўзгаришларга разм солди.* А. Мухтор, Опасингиллар. *Яхшилаб разм солинса, тиниқ қопқора кўзлари ҳамма вақт ҳозиргидай қувноқ, юзларида аллақандай иссиқлик бўртиб тургандай.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

РАЗМ 2 [*ф.* رزم – уруш, жанг; олишув] Уруш, жанг. *Базмда даъволари хотамлиқ, размда талашлари рустамлиқ.* А. Навоий, Маҳбулбул-қулуб.

РАЗМЕР [*р.* измерить – «ўлчамоқ; чамаламоқ» фл. дан: ўлчам] Уст-бош, пайаб-

зал ва ш.к. нинг катта ёки кичиклигини билдирувчи ўлчов, номер. *Маҳкам ҳам Очил каби энди йигирма иккига қадам қўйган.. кийимни ҳам Очилдан икки размер катта қияди.* П. Қодиров, Уч илди.

РАЗОЛАТ [a. رذالت — пасткашлик, қабиҳлик] Ярамас, жирканч хатти-ҳаракат, қабиҳ, разил иш; тубанлик, разилик. *Гудак қалби оқ вараққа ўхшатилади. Агар она ўзининг теран аллалари билан шу вараққа эзгулик ва нафосат мисраларини тушира борса, унда разолат ва қабоҳатга ўрин қолмайди. «Саодат». Меҳрдан жаннатга айлансин бағир, Разолатни ютсин жаҳаннамий чоҳ.* А. Исроилов, Биз - дунё одамлари. [Зухра:] *Айни ўрни-да! Сен менинг оғзимга урма! Бундай разолатни кўра туриб, юз буриб кетолмайман.* Н. Сафаров, Кимга тўй, кимга аза.

Разолатга тушмоқ Тубанликка юз тутмоқ.

РАЗРЯД I [p. разряд — тур, туркум, гуруҳ; даража < разрядить — «бўлмоқ, тақсимламоқ» фл. дан] I Предмет, ҳодиса кабиларнинг ўзаро бирор белги ёки ўхшашлигига кўра тури, даражаси, тоифаси. *Иш разряди. Тариф разряди.*

2 Касб-хунар, ихтисос, спорт ва ш.к. бўйича расмий тасдиқланган малака, маҳорат даражаси. *Иккинчи разрядга эга бўлган дурадгор. Шахмат бўйича биринчи разряд олмоқ.* ■ *Бугундан бошлаб шахмат конкурсида спорт разряди олган ишқибозларнинг номларини эълон қилиб борамиз.* Газетадан. *Маҳорат кўрсатганларга тегишли спорт разрядлари берилди.* Газетадан. *Ҳарбийда бокс спортига қизиқиб, разрядни ҳам олибди.* Мирмуҳсин, Умид.

РАЗРЯД II [p. разрядить — «ўқсизлантирмоқ, электрсизлантирмоқ» фл. дан] физ. Электр зарядини йўқотиш, зарядсизланиш, электрсизланиш. *Разряд токи.* ■ *Ҳозир олимлар, электр разряди илоннинг асаб системасини ишдан чиқаради, деган хулосага келмоқдалар.* Газетадан.

РАЗРЯДЛИ Бирор разрядга, даражага эга бўлган. *Олтинчи разрядли токарь. Биринчи разрядли шахматчи.* ■ *Хотиржам бўлинг, разрядли устамиз, болаймиз.* С. Ахмад, Сайланма. *Ҳозир билим даргоҳида 265 оммавий разрядли спортчи бор.* Газетадан.

РАЗРЯДЧИ Разрядга эга бўлган шахс. *Спортчилар орасида ўнлаб жамоатчи инс-*

трукторлар, тренерлар, разрядчилар етишиб чиқди. Газетадан.

РАЗЪЕЗД [p. разъехаться — «бошқа-бошқа ёққа кетмоқ; тўқнашмай бир-бирининг ёнидан ўтиб кетмоқ» фл. дан ясалган от] I т. й. Қарама-қарши томондан келатган поездларнинг ўтиб кетиши учун йўлнинг иккига ажралган жойи; шундай жойдаги кичик станция. *Поезд ярим тунда Мирзачўлнинг бир разъездига бориб тўхтади.* П. Қодиров, Уч илди. *Станциядан ўн беш километр наридаги разъездега етганда, паровоз тормоз берди.* О. Хусанов, Қўшиқчининг тақдири.

2 ҳарб. Разведка ёки соқчилик учун юборилган кичик отлиқ қисм.

РАИС [a. رئیس — раҳбар, бошлиқ, сардор, бошқарувчи] I Баъзи орган, ташкилот, идора, жамият ва ш.к. нинг бошлиғи, раҳбари. *Ашурхон, раиснинг бевақт келишидан чўчиганиданми ё ўзининг гуноҳкорлигини билганиданми, аввал бир оз ўзини йўқотган бўлса ҳам, дарров ўнглаб олди.* С. Зуннунова, Олов. *Маҳаллий комитет раиси топшириқларни ўз вақтида бажариш учун қанчадан-қанча вақт кетишини ўйлаган эди.* Газетадан.

2 Мажлисни бошқарувчи шахс. *Мажлис раиси.* ■ *Нутқ.. давомида раис мажлис аҳлини икки марта тартибга чақирди.* А. Қаҳҳор, Нутқ.

3 тар. Диний маросим ва урф-одатларнинг бажарилишини кузатиб боровчи, шунингдек, ўлчов ва тош-тарозиларнинг тўғрилигини текширувчи мансабдор шахс. *Ақлим олган заргар қизи, Муфтий, аълам, раис, қози, Тенгдошларим, хуш қол энди! «Баҳром ва Гуландом». Ўқи! Ҳар қандай қийинчилик билан бўлса-да, ўқи! Лекин қози бўлма! Раис бўлма! Имом бўлма! Агар мударрис бўлсанг, майли.* С. Айний, Эсдалиқлар.

РАИСА I [a. رئیسہ] Раис аёл. *Колхоз раисаси.*

2 Раиса (хотин-қизлар исми).

РАИСДОШ Биргаликда раислик қилувчи. *Ўзбекистон халқ ёзувчиси Тўлепберген Қаипбергенов ва таниқли тожик адиби Масъуд Муллажонов жамоатчилик қўмитасининг раисдошлари этиб сайландилар.* Газетадан.

РАИСЛИК Раҳбарлик, бошлиқлик; бошқарувчилик иши. *Мен маҳалламизнинг «қулуб»ига кириб келганимда, орада қизгин бир*

музокара давом этиб, мажлисининг раислик лавозиматини мухтарам Тошпўлат ака адо қилар эди. А. Қодирий, Кичик асарлар. Оладигани раислик бўлса — олсин. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. *Ер ислоҳоти ўтказилиши олдидан қишлоқ камбағаллар уюшмаси тузилади ва уюшманинг раислигига Бердибой сайланади.* А. Қодирий, Обид кетмон.

РАИСХОНА [раис + хона] *тар.* Раис маҳкамаси, идораси (қ. **раис** 3). *Жаноби олий замонларидаги раис қочгандан кейин раисхона таланганда, мен шу даррани олиб, бир ерга яшириб қўйиб эдим.* С. Айний, Қуллар.

РАИЯТ [а. رعیة — пода; қавм; фуқаролар, аҳоли] *эск. кт.* Бирор ўлка ёки мамлакатда яшовчи халқ, фуқаро. *Хукмдор қанчалик оқил ва одил бўлса, раият, уламо, фузало ҳам ҳақгўйликка юз тутгай.* М. Маҳмудов, Мангу куй излаб. *Йиғилган раият пичирлаб гаплашар, ҳаммининг чеҳрасида қандайдир таҳлика ва тараддуд муҳрланган, гўё ҳозир ёмон, мудҳиш воқеа содир бўлгуси эди.* О. Ёқубов, Кўҳна дунё. *Хон ҳали ички ўрдадан чиқмаган, ҳамма раият жаноби олийни кутиб, мухтараш дарвозага кўз тиккан эди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

РАИЯТПАРВАРЛИК *эск. кт. қ. халқпарварлик.* *Мустақил мамлакатимиз инсонпарварлик, раиятпарварликка қаратилган, оламушумул аҳамиятга молик ишлари ила белгиланиб, тан олиниб келинмоқда.* Газетадан.

РАЙ [а. رآى — нуқтаи назар, мулоҳаза; ақл-идрок] қ. **раъй.** *Дунёда бирон инсон йўқдирки, кўнгил нималигини, кўнгил райи нималигини билмасин.* М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси. *Боланинг райини — кўнгилни синдирган, тушунмаган одамга педагоглик касби хайфдир.* Газетадан.

РАЙИЖРОКОМ [«район ижроия комитети» бирикмасининг қисқартмаси] *тар.* 1 Меҳнаткашлар депутатлари район ижроия комитети ва у жойлашган бино. *Райижроком қарори. Райижрокомга бормоқ.*

2 с.т. Меҳнаткашлар депутатлари район ижроий комитетининг раиси. *Расулов райижрокомнинг кабинетидан унга қоғозларни кўрсатиб, нималарнидир қизғин исботлади.* Ш. Рашидов, Асарлар. *Райижрокомнинг муовини Фаттоҳ Улмасбоевнинг кайфияти бугун ёмон.* Ў. Умарбеков, Сирли соҳил.

РАЙКОМ [р. районный комитет — «район комитети» бирикмасининг қисқарт-

маси] *тар.* 1 Район комитети ва у жойлашган бино. *Райком мажлиси.* ■ *Бу ишда ўзбошимчалик қилганингиз учун райком бюросида масалангиз кўрилар эмиш.* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. *Адолат аризасининг оқибатини кутиб юрди. Ҳадеганда жавоб кела бермади. У райкомга, военкоматга яна хат юборди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 с.т. Район комитетининг котиби. *Йўлдош барака топсин, хўп райкомимиз бор-да!* Уйғун, Дўстлар. *Бу гапни у райкомга бориб айтди.* Газетадан.

РАЙОН [фр. гауоп — кенг майдон, катта кенглик < лот. regio, regionis — вилоят, ўлка; чегара] 1 қ. **туман** IV. *Тошкент шаҳар районлари.* ■ *Азиза қишқи имтиҳонларни топшириб, районга қайтиши билан яна ишга тушиб кетди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. *Шу кун Чилонзор район халқ суди яна бир аёл устидан ҳукм чиқарди.* Газетадан.

2 с.т. Район (туман)нинг маъмурий маркази. *Райондан келган вакил.* ■ *Биз район каттаконларининг буйруғини бажардик, холос.* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. *Райондан телефон қилишди [деди Нишоннов Саодатхонга].* С. Зуннунова, Янги директор.

3 Район географик, иқтисодий ва ш. к. белгилар, хусусиятлар билан ажралиб турадиган жой, ҳудуд. *Мамлакатнинг муҳим иқтисодий районлари.* ■ *Жанговар байроқ ҳар доим ўз ҳарбий қисми билан, жанг майдонида эса қисмининг жанговар ҳаракатлари районларида бўлади.* Газетадан.

РАЙОНЛАРАРО Бир неча туман учун умумий бўлган, бир неча туман ўртасидаги, муштарак. *Районлараро электростанция.*

РАЙОНЛАШТИРИШ Географик фанлар тизимида қўлланидиган илмий тадқиқот усули: географик қобик ёки унинг айрим қисмларининг ҳудудий табақаланишини, табиат ва жамият ўртасидаги таъсирнинг табиий ва ижтимоий-иқтисодий жараёнларини ўрганади.

РАЙОНЛАШТИРМОҚ 1 Бирор жойни маъмурий-ҳудудий бўлинмаларга — туман (район)ларга ажратмоқ. *Ҳудудни сейсмик жиҳатдан районлаштириш ишлари амалга оширилди ва сейсмик жиҳатдан фаол ҳудудлар харитаси тузилди.* Газетадан.

2 Қишлоқ хўжалик экинлари ва чорва моллари учун энг мувофиқ об-ҳаво, иқлим, тупроқ шароитларини ҳисобга олиб, уларни

мамлакат худудига тўғри тақсимламоқ, жойлаштирамоқ. *Заводлар, ҳар бир зона учун илмий асосда районлаштирилган навларни ҳисобга олиб, уруғлик етказиб бермоқдалар.* Газетадан.

РАЙҲОН [а. *ريحان* — хушбўй ўсимлик тури] **1** бот. Лабгулдошларга мансуб, ошкўк учун экиладиган бир йиллик хушбўй ўсимлик. *Ош райҳон.* ■ *Жамбил, райҳоннинг исми етти маҳалла наридани димоққа урилади.* Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи. *Ойим райҳонни яхши кўрарди, қишин-ёзин чаккасидан қўймасди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Райҳон (хотин-қизлар исми).

РАЙҲОНИЙ [а. *ريحاني* — ранги ёки кўриниши райҳонга ўхшаш]: **ёкути райҳоний қ. ёкут I I.** **Райҳоний ранг** Яшил ранг. **Хатги райҳоний** Араб ёзувидаги хат услубларидан бири; сарлавҳаларда ва нарсаларнинг устига хат ёзишда ишлатиладиган ёзув тури.

РАК [р. *рак* — қисқичбақа; кана < *қад. р.* орке — ёпишиб олиб сўрувчи] **тиб.** Одам ёки ҳайвонларнинг ички ёки ташқи аъзоларидаги эпителий тўқимасидан ривожланадиган, ҳаёт учун хавфли ўсма; саратон касаллиги. *Қайси кун марказдан келган врач Ханифа холанинг касали рак экани, саноқли кунлари қолганини айтган эди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Вилт, рак муаммоси ҳам ҳал бўлар, лекин Шукур Каримович айтганидек, баъзи кишилар феълу атворидидаги «вилт ва рак»ни тузатиш амримаҳол бўлади.* Мирмуҳсин, Умид.

РАКААТ, ракат [а. *ركعت* — намоз вақтида тиз чўкиб таъзим (сажда) қилиш; намознинг бир қисми] **дин.** Намознинг бир қисми, бўлаги; намозда муайян ҳаракат ва вазифаларнинг ҳар бир такрорланиши. *Афанди бир кун икки ракаат пешин намозини ўқигандан кейин, саждадан бош кўтармай ёта берди.* «Латифалар». *Бошга тушса бир фалокат, Намоз ўқиб бир ракаат..* «Нурали».

РАКЕТА [нем. *Rakete* < *итал. rocchetta*, госса — дук, йиг, урчуқ] **1** Ичидаги заряди ёнганда осмонга кўтариладиган, мушакбозликда ёки ҳарбий ишларда сигналлар бериш ва керакли жойларни ёритиш учун қўлланиладиган снаряд; мушак. *Қишлоқнинг кун ботиши томонидидаги ўрмон бурчагидан икки марта оқ ракета отилди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Реактив куч таъсирида ҳаракатланадиган учувчи аппарат. *Тинчлик мақсадида қўлланиладиган ракеталар. Жанговар ракеталар.* ■ *Космонавтикага ракета техникаси йўл очди.* «Фан ва турмуш». *Ракета тепага кўтарилиб, берилган орбита бўйлаб учиб ўрнига, одамларнинг боши устида тариллаб тураверади.* Газетадан.

РАКЕТАБОЗЛИК Ракета ишлаб чиқариш ва уни амалда қўллаш бўйича ким ўзарга мусобақаланиш, шу йўл билан бир-бирига таҳдид, пўписа қилиш. *АҚШ ва собиқ Совет Иттифоқи ўртасида ракетабозлик мусобақаси айни авжигача чиққан йиллар эди.* Газетадан.

РАКЕТАСОЗЛИК Саноатнинг ракеталар ишлаб чиқарадиган тармоғи.

РАКЕТАЧИ 1 Ракета қўшинларида хизмат қилувчи шахс. *Бугун ракетачи деган сўзни ҳаяжон ва ҳурмат билан тилга олмайдиган киши топилмаса керак.* Газетадан.

2 Ракета учуриб сигнал берувчи киши.

РАКЕТКА [фр. *raquette* — < *итал. rocchetta, retichetta* < *лот. rete* — тўр, матрап] **спорт.** Теннис ёки бадминтон ўйинида шар, волан ёки копток урадиган дастали, овал шаклли, ёғочдан қилинган ёки тўр чамбарақ ўрнатилган куракча. *Ракетка билан урмоқ.* ■ *Шуни таъкидлаш жоизки, ёш, иқтидорли катта ракетка устамиз турнирни муваффақиятли бошлади.* Газетадан.

РАКЕТОДРОМ [ракета + юн. *dromos* — югуриш жойи, йўлкаси] Ракеталарни синаш ва учуриш учун махсус техникавий воситалар билан жиҳозланган жой, худуд.

РАКУРС [фр. *gassouci* — қисқартириш] **1 снт.** Тасвирий санъатда ва графикада муайян фигура ёки предметларнинг томошабиндан узоқроқ бўлган қисмларини қисқартириб, перспективада тасвирлаш.

2 Объектни ҳаракатланувчи ёки ҳаракатланмайдиган видео- ёки кинокамера билан турли томонлардан тасвирга тушириш — операторлик маҳоратининг бир усули.

РАЛЛИ [ингл. *rally* — йигилиш, йигин; тўпланиш] **спорт.** Махсус тайёрланган автомобиллар ва мотоциклларда белгиланган маршрут бўйлаб ҳаракатланишда уларни бошқариш маҳорати бўйича мусобақалар.

РАМ с.т. қ. **рамка.** [Уйининг] *Жиҳозлари Ойнисанинг эътиборини унча тортмаса ҳам, ёзув столи устига қўйилган каттагина ойна*

рамдаги фотосуратлар сеҳрлаб қўйди. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

РАМА [р. рама < нем. Rahmen – машина, механизмларни кўтариб турувчи қисм, асос] **1** Машина ёки қурилмаларнинг юк кўтарувчи, уларни тутиб турувчи асос қисми. *Автомобиль рамаси.* ■ Катта диаметри труба тарзидаги рама машина асосини ташкил этган. «Фан ва турмуш».

2 Бир-бирига бириктириб маҳкамланган чорқирра ёғоч ёки темир мослама. *Станок рамаси.*

3 Деразанинг ойна солинган ёки солинмаган ҳар бир қаноти.

РАМАД [а. رمد – кўзнинг яллиғланиши; رماذ – кул, хок] Оғриқ, дард. *Оташин ишқ ичра жисму жон ўлуб мисли рамад, Ҳеч қилмас кўнгли қаттиғлиғдин ул бераҳм ёд.* Увайсий.

РАМАЗОН [а. رمضان – рўза ойи] **1** Қамария йил ҳисобида 30 кундан иборат тўққизинчи ойнинг арабча номи (шариатга кўра, бу ой давомида мусулмонлар рўза тутадилар). *Рамазоннинг охири ҳафтаси қолиб, катта ҳайитнинг баҳор ойларига тўғри келгани ҳаммага севинч бағишларди.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Бекларнинг машваратида Самарқанд юришини рамазон ойида бошлашга, тайёралик ишларининг асосий қисмини Ушнинг ўзидаёқ битириб кетишга қарор қилинди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Тез орада рамазон ойи бошланиб, ҳаммалари рўза тутишга киришдилар.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Шу ойда болалар ва гадейлар эшикмашик юриб айтадиган кўшиқ. *Рамазон айтмоқ.*

3 Рамазон (эркаклар исми).

Рамазон ҳайити Мусулмонларнинг рамазон (рўза) ойи тугаган кундан кейин ўтадиган байрами. *Рамазон ҳайитини байрам сифатида нишонлаймиз.* Газетадан.

РАМАЛ [а. رمل – «қум» с. дан] Аруз баҳрларидан бири. *Улар ҳазаж, ражжас, рамал, муқтазаб, мужтасс, мушокил баҳрларида мисол қилиб берилган.* «ЎТА».

РАМАҚ [а. رمق – охирги куч, нафас; ҳаёт учқуни, нишонаси] Жон чиқар олдидаги нафас, охирги нафас. *Паривашни ул хабар ношод қилди, девонасин сўрарға нома савод қилди, Қосидким ул номани Мажнунға еткуруб берди, рўҳидин танида рамақ йўқ эрди.* А. Навоий, Маҳбубул-қулуб.

РАМАҚИ Ниҳоят даражада озган, ҳолдан тойган, эти бориб суякка тақалган. *У рамақи бўлиб қолибди.* ■ *Не уқубатларни кўриб, баҳорга чиқдинг рамақи, Қовургаларинг саналиб, қоқ қуриб жиринг, сизирим.* «Муштум».

РАМАҚИЖОН [а. + ф. رمق جان – жоннинг рамақ ҳолати] айн. **рамақи.** *Рамақи-жон бузоқ.* ■ *Чол озгин, эти бориб суягига ёпишган, кўзлари киртайиб, рамақижон бўлиб қолган.* Н. Сафаров, Наврўз. *Шўринг қурғур укам мардикорликдан рамақижон бўлиб қайтиб келди.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

РАМЗ [а. رمز – белги, имо, ишора; лақаб, тахаллус] **1** Бирор ғоя, тушунча, ҳодиса кабиларни ифодаловчи, эслатувчи шартли белги, ишора. *Дўстлик рамзи. Кабутар – тинчлик рамзи.* ■ *Она ўлкам менинг рамзи садоқат, Дурлар шодасида дурдона гўё.* Э. Воҳидов, Муҳаббат. *Санъаткор Бернора, мовий кўл фарзанди, садоқат рамзи – Оққушга айланми, равон сузиб чиқадисаҳнага.* «Саодат». *Ёдгорликлар муқаддас нодир мерос сифатида Ватанга садоқат рамзи бўлиб, авлоддан авлодга ўтиб боради.* Н. Сафаров, Оловли излар. *Биз, озод Ўзбекистон фуқаролари учун мустақилликнинг муқаддас рамзлари – Давлат герби, Давлат мадҳияси азиздир.* Газетадан.

2 Қочириқ ёки ишора билан айтилган гап; имо-ишора, шама. *Рамз билан гапирмоқ.* ■ *Латифа, аския, рамзу киноя Утар улфатлар ичра бениҳоя.* Ҳабибий. *Саидий, гарчи кейинчалик Ёқубжоннинг рамзига тушунган бўлса ҳам, бу гапни ҳақоратга қарши ҳақорат тарзида айтди.* А. Қаҳҳор, Сароб. *Ҳасрат тўла сўзиндан озор топар нигорим, Рамзи ишора бирлан қилгин уни ифода.* Э. Воҳидов, Ёшлик девони.

3 Рамз (эркаклар исми).

РАМЗИЙ [а. رمزی – рамзли, рамзга асосланган] **1** Рамздан иборат бўлган; рамзли, ишорали. *Йўлнинг ҳам, манзилнинг ҳам ўз рамзий маъноси бор.* Ҳ. Фулом, Сенга интиламан. *Буюк одамлар тириклигида ўзидан нишона бермайди.* Уларда рамзий ҳолат кўпроқ бўлади. С. Кароматов, Сўнгги бархан.

2 Расмийат учун қилинган, юзаки, шунчаки. *Биз ядро қуролидан холи Марказий Осиё зонасининг барто этилиши рамзий тадбирга*

айланиб кетмаслиги кераклигини яхши биламиз. Газетадан.

РАМЗИЙЛИК Алоҳида белги, ишорага, рамзга эгалик, рамзлилик. *Навоий шеъриятида ишқнинг шартлилиги ва рамзийлиги таркидунёчи дарвеш сифатидаги лирик қаҳрамон образининг хусусиятларида ҳам кўринадди.* «ЎТА».

РАМЗИЯТ [а. رمزیت – белгилар, рамзлар; символизм] с.т. Рамзлар. *Урдак ва кабутар Хоразмдан топилган буюмлар рамзиятида кўп учрайди.* «Фан ва турмуш».

РАМЗЛИ 1 Рамзга эга, рамзи бўлган; белгили. *Рамзли тасвир.* ■ *Ўзбекистон пойтахтида ўн кун давомида ўзбек мусиқаси фестивали – «Тошкент баҳори»нинг рамзли машъали порлаб турди.* Газетадан.

2 Қочиріқ ёки ишора билан айтілган; шамали. *Рамзли гап.* ■ *-Азимжондан сизга-ям хат бор, мана ушланг, – деди почтачи рамзли оҳангда [Ислом отага].* У. Назаров, Исмоил тажанд.

РАМКА [«рама» с. нинг кичр.] **1** Портрет, расм ва ш.к. солинадиган, картон, металл ва б. материалдан қилинадиган, асосан, тўрт бурчакли ҳошия. *Жимгина хона биллур қандилдан ёғлаётган нурга тўлган, деворлардаги кекса артистларнинг суратлари солинган рамкалар ойнаси ярақлаб турарди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Бугунча аслига ўхшаса сурат, Заррин рамкаларга қўнаб солгайсиз, Юз рангда товланиб келганда шўхрат, Сувратин чизолмай шошиб қолгайсиз.* А. Орипов, Йиллар армони.

2 Матн ёки расм атрофига чизилган тўғри тўртбурчакли қора ҳошия (мотам, аза билан боғлиқ). *Марҳумнинг суратини ёки номини рамкада бермоқ.*

3 кўчма Иш-ҳаракат, фаолият, воқеа-ҳодиса кабилар доираси; чек, чегара. *Рамкага солмоқ. Рамкадан чиқармоқ.* ■ *Фурқат юбилейи ўзининг салмоғи, моҳият эътибори билан адабиёт ҳодисалари рамкасида ташқарига чиқиб кетади, кенг маънодаги маданиятимиз, маънавий ҳаётимиз тараққиёти масаласига айланиб кетади.* «ЎТА».

РАМКАЛИ Рамкага эга, рамкаси бўлган. *Катта рамкали портрет.*

РАМЛ [а. رمل – қум] Қум билан фол очиш; фолбинлик. *Соли домла.. рамл кўришдан бошқа.. иссиқ-совуқ.. шунга ўхшаш косиб-*

чиликдан ҳам хабардор бўлган эдилар. Чустий, Пардаи асрор.

РАММОЛ [а. رمال – қумга қараб фол очувчи] Фолбинларнинг бир тури: қум ёки тупроққа, уларнинг юзасидаги нуқталарга қараб фол очувчи шахс. *Кўҳна бир китоб ногоҳ чорлар сеҳрли фолдек. Мен ҳовлиқма раммолдек очаман ҳар сўз, э воҳ.* А. Шер, Куз ҳилоли. *Кимлар-да ажнабий бир раммол бўлиб, Умрини сарф этди фолга иқтидор.* А. Шер, Роз.

РАМПА [фр. rampe – тўр, панжара] **1** Театр саҳнаси полига унинг олд қирраси бўйлаб ўрнатилган, саҳнани олдиндан ва пастдан ёритиш учун мўлжалланган ёритиш асбоблари.

2 Театрда саҳнага қаратилган ёритувчи асбобларни томошабинлар кўзидан паналаш учун авансцена бўйлаб ясалган узун тўсиқ ва шу тўсиқ ортига ўрнатилган ёритиш асбоблари. *Шу пайт Шокир ака илдам саҳнага чиқди, ҳеч кимга қарамай, олдинга юрди, рампанинг олдига борганда тўхтаб, қаддини ростлади-ю, қоронғи залга тикилди.* М. Хайруллаев, Кўнги.

РАНГ 1 [ф. رنگ – тус, ранг, бўёқ] **1** Бўяш учун ишлатиладиган модда; бўёқ. *Қуруқ ранг. Ипак бўяйдиган ранг. Ранг бермоқ.* ■ *Стадион ремонт қилина бошлаган, панжаралар қизил, сариқ ранга бўялган.* «Ёшлик».

2 снт. Рангтасвирнинг асосий ифода ва тасвир воситаси.

3 Нарсаларга суртилган ёки сингдирилган бўёқ, сир. *Шипи шарқча нақидор уй, нақилари эскириб, ранги хираланган, лекин ҳали диққатни тортарлик ҳолда.* Ойбек, Танланган асарлар. *Бугун у ишдан барвақт қайтди. Оч зангори ранга бўялган дарвозадан ўтиб, ҳовлига кирди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

4 Бирор нарсанинг ўзига хос бўёғи; тус. *Ранги сариқ рўмол. Ҳайвонларнинг муҳитга мослашадиган ранги. Олмага ранг кириб қолди.* ■ *Ғўзаларнинг рангини кўрган сари, ичгинам туздай ачийди.* Н. Сафаров, Жасоратнинг давоми. *Бир туп дарахтда қанча шох-шабба, қанча ранг, қанча гул-мева, қанчалаб сир-синоат бор.* Газетадан. *Овқат пишди. Қозоннинг занги чиқиб қорайган гўжага қатиқ ҳам ранг киргизолмади.* А. Қаҳҳор, Анор.

5 Кишининг юзидаги қизиллик даражаси. Унинг рангида қони йўқ. Унинг ранги қипқизил. Ранг кўр, ҳол сўр. Мақол. ■ Негадир Чароснинг юзи худди шу гул билан бир хил рангда эканини энди сездим. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Турсуной билан Шарофатнинг ранги бўздай оқарди. Ойбек, Танланган асарлар.

Ранги кетиб қолмоқ Юзида дард, оғриқ, уйқусизлик азоби намоён бўлмоқ; озиб, тўзиб кетмоқ. -Рангинг кетиб қолибди, - деди у Дилфузанинг кўзларига тикилиб. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. **Ранги синиқмоқ қ. ранги кетиб қолмоқ.** Ёдгор унинг ранги синиқиб, кўзлари киртайиб қолганини сезар, изтироб чекиб юрганини билар, югуриб бориб, қўлидан тутгиси, «мен сени соғиниб кетдим ахир», дегиси келар, аммо журъати етмас, бундай қилишга ўзини ҳақсиз деб билар эди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. **Ранги ўчиб кетмоқ** 1) ранги оқариб, бўзариб кетмоқ. -Ҳақорат қилди! - деди Искандаров анчадан кейин тилга кириб. У ранги ўчиб, ўрнидан туриб кетди: -Нега мени ҳақорат қилдинг, ифлос! Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол; 2) кўчма озайиб қолмоқ, баракаси учиб кетмоқ. Икки-уч олишдаёқ лаганнынг ранги ўчиб кетди. Ф. Фулом, Шум бола.

6 кўчма Гап, нутқ, оҳанг ва ш.к. даги нозик бўёқ, тус; кўриниш, жилва. Бир зумдан кейин яна айни товуш парвоз қилди. Аммо ўзга мақомда.. кўнглини яна қаттиқроқ сеҳрловчи.. ранглар билан. Ойбек, Танланган асарлар. Бир-икки кун миёнасидаги кечинмалар турли ранг билан унинг уйқули димоғида акслана бошладилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Энг яқин кишиларидан ҳам яшириб юрган, аллақачон ўтмиш дафтарларида ранги хиралашиб кетган хотиралар бирдан тугён урди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Ранги ҳам, туси ҳам намоён дунё, Қирқми элик бу, умр ўртаси. А. Орипов, Йиллар армони.

7 кўчма Жонлилик, файз. Тошкентлик машҳур бир бойнинг хасислиги ҳақида энг кейинги, ҳали ҳеч кимнинг қулоғига чатилмаган латифалар суҳбатга “ранг” бериб турар эди. Ойбек, Танланган асарлар.

РАНГ II [нем. Rang < фр. rang – қатор] дипл. ҳарб. Унвон, рутба даражаси. Биринчи ранг капитани.

РАНГ III [ф. رنگ] Қиёққа ўхшаш ёввойи ўсимлик.

РАНГ-БАРАНГ [ф. رنگ برنگ – турли рангдаги, турли хил, ҳар хил] 1 Турли рангдаги, ранги ҳар хил. Ранг-баранг бўёқлар. Ранг-баранг товланмоқ.

2 Турли-туман, хилма-хил, ҳар хил. Ранг-баранг фойдали қазилмалар. ■ Таом иштаҳа билан ейилгандан сўнг, ранг-баранг қимматбаҳо мевалар.. билан тўла дастурхон ёзиб, [Ҳакимбойвачча] аччиқ чойни қуя бошлади. Ойбек, Танланган асарлар. Ранг-баранг суратли одамлар яшар, Ишлашар, куйлашар ҳамда курашар. А. Орипов, Йиллар армони. Журналистлар келгуси йилда ҳам газета ва журналларда ранг-баранг мақолалар, тарих, маънавият ва маърифатга оид материаллар берилажagini айтиб ўтишди. Газетадан.

РАНГВОР [ф. رنگوار – рангли, рангдор] Бирор мақсад учун зарур бўладиган бўёқ моддалар мажмуи. Шакарпазлик рангворлари.

РАНГДОР [ф. رنگدار – маълум рангли, рангга эга бўлган] 1 Бирор рангга эга бўлган ёки бўялган; рангли; ранг-баранг. Рангдор қаламлар. Рангдор қоғоз. ■ Паркнинг рангдор маржон чироқлари ҳам сўнди.. ҳамма ёқ жимжит бўлиб қолди. А. Мухтор, Чинор. Чамаси, касалхона яқинидаги бу бозорча ўздан-ўзи пайдо бўлган, кейинчалик бир қатор раста қурилиб, устига рангдор пластмасса шифер ёпиб қўйилган эди. Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор.

2 кўчма Бежамали, жилвали, тамта-роқли, баландпарвоз (гап, сўз, услуб ва ш.к. ҳақида). Сайрамов болаликда, узун қиш кечалари.. чолнинг ўзига хос рангдор сўзи ва услубини диққат билан тингларди. Ойбек, О. в. шабадалар. ..умрдош танлашда янглишма, қизларнинг ташқи қиёфасига, рангдор сўзларига уча кўрма, - деди меҳмон Мансурга. Ё. Шукуров, Уч савол.

РАНГДОРЛИК кўчма Жилвадорлик, сержилвалик, жозибалилик. Саид Аҳмад асарларини ўқиган китобхон уларнинг тилидан ҳам бениҳоя чуқур эстетик завқ олади, ҳам тилимизнинг қудратига, рангдорлигига, бойлигига яна бир марта қойил бўлади. «ЎТА».

РАНГИН [ф. رنگين – рангли, рангдор, муайян рангга бўялган] айн. **ранг-баранг, рангдор I.** Рангин плакатлар. ■ Косалар, пиёлалар, қадаҳларнинг гуллари баҳор чаман-

ларидай бой, нафис, рангин эди. Ойбек, Навоий.

РАНГИНЛИК Ранг-баранглик, хилма-хиллик, ҳар хиллик. *..билимдонлик мубоҳасалари охир-оқибат фикрий рангинликка йўл очиши аниқ.* Ш. Ризаев, Жадид драмаси.

РАНГЛАМОҚ с.т. Ранг бермоқ, бўямоқ. *Сочларини ранглагани билан, бари бир, юзига кексаликнинг нуқси урибди.* Газетадан.

РАНГЛИ 1 қ. **рангдор** 1. *Рангли телевидение. Рангли чит. Рангли қалам. ■ Сарик рангли бино олдида, умрида овқат емагандек қотма, новча, ранглари тоза, ҳаракатлари енгил одамлар қаршисида тўхтадик.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлақати. *Тўрт марта пул мукофоти берди, икки йилдан бери рангли суратим «Хурмат тахтаси»да.* С. Аҳмад, Юлдуз.

Рангли металллар Темир ва унинг қотиш-маларидан бошқа барча металллар.

2 кўчма айн. **рангдор** 2. *Ким билади.. Машҳадийнинг силлиқ назми, рангли услуби валинеъматнинг кўнглини шундай қиларди, у.. бир неча кўй.. инъом қилиб юборар!* Ойбек, Навоий.

РАНГО-РАНГ [ф. رنگارنگ – турли рангдаги; хилма-хил] с.т. айн. **ранг-баранг**. *Ук-там столни бирпасда ранго-ранг мевалар билан яшнатиб юборди.* Ойбек, О. в. шабадалар. *Ранго-ранг мушаклар ловуллаб кўкка интилди.* «Саодат».

РАНГПАР [ф. رنگپریده – ранги ўчган, йўқолган] Ранги заҳил, синиққан, рангсиз. *Ҳовузнинг у томонида ярим гўмбаз шаклида тош терилган, унинг остида мўйлови эндигина сабза урган рангпар йигит кабоб пиширяпти.* Э. Усмонов, Ёлқин. *Ибн Сино тўрдаги ипак тўшак устида ёстиққа суяниб ўтирган рангпар кишига таъзим қилди.* М. Осим, Карвон йўлларида. *Уларнинг гўзалари рангпар, нимжон; ўсимлик чанқоқ: «Сув бер!» деб фарёд чекаётибди.* Газетадан.

РАНГ-РУХСОР, **ранги рухсор** [ф. رنگ رخسار – юзнинг ранги] айн. **ранг-рўй**.

РАНГ-РҲЙ, **ранги рўй** [ф. رنگروى – юзнинг ранги] Киши юзининг ранги ва кўриниши. *Унинг ранг-рўйи яхши. Она юртинг омон бўлса, ранги рўйинг сомон бўлмас.* Мақол. ■ *Фарқланадиган ранги рўйимиз, Туркиш-турмуш, орзу-ўйимиз.* Н. Нарзуллаев, Ёғду. *Ранг-рўйлари бир ҳолатда, қони қочган қўллари ёнларига мажолсиз чўзилган.* Н.

Аминов, Ёлғончи фаришталар. *Бригадир қорнини силаб, Нусратбекнинг ранг-рўйи, кийим-бошига разм солди.* С. Нуоров, Май-саларни аёз урмайди.

РАНГСИЗ 1 Бирор рангга эга бўлмаган; туссиз. *Рангсиз суюқлик.*

2 Ранги номаълум, хира. *Рангсиз чит.*

3 Ранги кетган, ранги йўқ. *-Сизга бари бир эмасми? – Клара ҳамон унинг қўлини кўйиб юбормас, ойдинда чехраси бир оз рангсиз, аммо жозибали кўринарди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Калтакесакдек рангсиз, қонсиз мавлоно Шаҳобиддиннинг кайфи жойида эди.* Ойбек, Навоий.

4 кўчма Тил ёки услуб жиҳатидан бўш; туссиз. [Абдишукур] *Шоирлик истевдодидан тамом маҳрум бўлишига қарамай.. вазни бузуқ, фикри саёз, рангсиз назмлар ёзди.* Ойбек, Танланган асарлар.

5 Нисбатан ожиз, бўш. *Унинг назарида, севги сўзи Ҳаёт севгиси олдида рангсиз, туссиз эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

РАНГСИЗЛИК Ранги заҳиллик, синиққанлик. [Абдураҳмон домла:] *Рангсизлик орттириб, йигирма саккиз ёшида “хатми кутуб” қилишига муваффақ бўлди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

РАНГТАСВИР Тасвирий санъат тури; бирор қаттиқ юзада рангли ашёларда, мас., бўёқлар ёрдамида бадий асар яратиш усули ва шу йўл билан яратилган бадий асар. *Фестивалда мамлакатимизнинг 250 дан ортиқ иқтидорли ёш ижодкорлари рангтасвири, графика, ҳайкалтарошлик, амалий санъат, дизайн ва бошқа санъат турлари бўйича сара ижод намуналари билан иштирок этдилар.* Газетадан.

РАНГ-ТУС Ранг ва тус(лар). *Ранг-тус билдирувчи сифатлар (тлш).*

РАНГ-ҚУТ Кишининг ранги-рўйи ва файзи. *Ранги-қути ўчиб, дир-дир қалтираб турган йигитча қоғозларга қўл кўйди.* Ж. Шарипов, Хоразм. *-Ўртоғингизнинг адаси ким? – ранги-қути ўчиб сўради Муборак Азизович.* Газетадан. *-Нима гап? Тинчликми? – деб сўради олим ранг-қути ўчган мулозимга қараб.* М. Осим, Карвон йўллари.

РАНДА [ф. رنده – тахтани силлиқловчи дурадгорлик асбоби] Ёғоч ва тахталарни текис қилиб йўниш, силлиқлаш учун ишлатиладиган, ўртасига пўлат тиг ўрнатилган дастали асбоб. *Мушт ранда. Дароз ран-*

да. ■ Коля ганга аралашмай, жингала-жингала қириндилар сачратиб, тахтача устидан ранда юритарди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

РАНДАЛАМОҚ Ёғоч-тахталарнинг сиртини ранда билан текисламоқ, силлиқламоқ. *Тахтани рандаламоқ.*

РАНДАЛАШ Маълум қалинликда қиринди олиш йўли билан материаллар сиртига ишлов бериш усули. *Тахтани рандалаш.*

РАНЕЦ [нем. Ranzen — халта, сумка] Ҳарбийлар ёки ўқувчиларнинг елкага тасма билан осиб юрадиган сумкаси. *Ранецга ортиқча нарса солиб қўйилгандай орқага тортади.* Шуҳрат, Шинелли йиллар.

РАНЖ [ф. رنج — меҳнат, машаққат; ташвиш; ғам, алам; дард] 1 Кўнгилга етган озор, алам. *Оламда ҳар нарса эсдан чиқиши, ҳар қандай ранж, кулфат кўнгилдан кўтарилиши мумкин, лекин уч ярим яшар бўлиб ўлган фарзанд доғи.. йўқ! А. Қаҳҳор, Қабрдан товуш.*

Кўнглини ранж қилмоқ Бировни ранжитмоқ, кўнглига озор бермоқ. [Бировдан] **Ранж топмоқ** (ёки чекмоқ) Бировдан ранжимоқ, озор топмоқ. *Мард атаймиз кимки турса аҳду паймон устида, Чекса ҳам ранж, узмагай меҳрин қадрдон устида.* Ҳабибий.

2 эск. Меҳнат, машаққат. *«Ибодулло маҳсум шунча жойдан ранж чекиб келибди-я», деб такрор ўйлади Эломоннов. М. М. Дўст, Галатепа қиссалари. Ҳақ йўлида ким сенга бир ҳарф ўқитди ранж ила, Айламак осон эмас ҳаққин адо минг ганж ила.* Алишер Навоий.

РАНЖИГАННАМО Ранжиганга ўхшаш, ранжигансимон, ранжигандай. *-Сал настроқ туш, — деди Кесақполвон сал ранжиганнамо оҳангда. Т. Малик, Шайтанат.*

РАНЖИДА [ф. رنجيده — уринган, қийналган]: қадам **ранжида қилмоқ** Бирор ёққа ташриф буюрмоқ, бормоқ, келмоқ. *-Шу шарт биланки, кейин бизни кимга ҳам қадам ранжида қиласиз.. — жавоб берди Уктам. Ойбек, О. в. шабадалари. Сафарда юрган кезларим бу ерда навбати билан Намангандан ва Тошкентдан санъаткорлар қадам ранжида қилишди.* Газетадан.

РАНЖИМОҚ Бировдан ёки бирор кўнгилсиз иш, ножўя хатти-ҳаракатдан озор чекмоқ, хафа бўлмоқ. *Унинг кўнгли нимадан ранжиди? ■ Эҳтимол, анов кунги воқеадан ранжигандир.. Нега шундай қилдинг, онажон,*

нега Адолатни мендан қочирдинг? И. Раҳим, Чин муҳаббат. Оталар боладан ранжиса озроқ, Гоҳида шундайин сўзни дейдилар: -Болам, кексаларни қадрла кўпроқ, Боғлаб қўйган эмас бизни, дейдилар. А. Орипов, Йиллар армони. Кўзингизни очинг, отажон, қачон сизни ранжитдим, қачон? Э. Раҳим, Янги қадам.

РАНТ [нем. Rand — чет, чекка; қирра, зиҳ] махс. Пойабзалнинг юқори қисмини пошна билан сиртдан бириктирувчи камбар тери тасма.

РАНТЬЕ [фр. rentier — рента] иқт. Қарзга берилган пул маблағидан тушадиган фоизлар ва қимматбаҳо қоғозлардан тушадиган даромадлар ҳисобига яшовчи шахс.

РАНЧО [исп. rancho] Лотин Америкасида ҳовли-жой; Фарбий АҚШда чорвачилик фермаси. *Американинг Жанубий Дакота штатидаги ранчолардан бирида унча катта бўлмаган динозаврнинг тошга айланган скелети топилди.* «Фан ва турмуш».

РАП с.т. Раф. *Элмурод.. полк ҳовлисига қараган дераза рапиға икки тирсагини қўйиб, бошини кафтлари орасига олганча, эртаги машғулот юзасидан китоб кўрар эди.* Шуҳрат, Шинелли йиллар.

РАПИДА 1 [ф. رپيده < a. رفاده — боғ, боғич; белбоғ] Тандирга нон ёпиш учун ишлатиладиган, матодан тикилган, тўгарак шаклдаги қалин қўлқоп. [Меҳрихон] *Рапидадаги ноннинг юзига сув секиб, саватга ташлади.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

2 кўчма Думалоқ, доирасимон, рапидага ўхшаш. *Баширжоннинг рапида юзлари, хум калласи қип-қизариб, лаблари кўкариб кетди.* Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар. *Яхшибоев Ёнгулиннинг қиёфасини элади: рапида юз, бароққош бир кимса.. М. М. Дўст, Лолазор. Унинг рапида сингари юм-юмалоқ, қип-қизил юзида, аланг-жаланг кўзларида алақандай тараддуд бор эди.* О. Ёқубов, Улуғбек хазинаси.

РАПИРА [нем. Rapier < фр. rapiere] спрт. Қиличбозликда: расмий мусобақаларда қўлланадиган қайишқоқ, тўрт қиррали, ҳар бир санчқини қайд этувчи электр алоқали қурилмаси бўлган шамширдан иборат санчувчи қуроқ.

РАПОРТ [фр. rapport — олиб келиш; олиб бориш; қайтариб олиб келиш] 1 Идора ёки муассаса бошлиғига ёки ўз раҳбарига бирор

воқеа-ҳодиса, бажарилган иш, режа, мажбурият ҳақида тақдим этилган хабар, ахборот. *Ишга тушганлиги ҳақида рапорт бермоқ.* ■ *Бошиқа бригадирлар ўз планларини бажариб, рапорт бера бошладилар.* У. Исмоилов, Сайланма.

2 Қуйи унвонли ҳарбий хизматчининг ўзидан юқори унвонли ҳарбий бошлиққа маълум топшириқ бажарилганлиги ҳақида низомда белгиланган тартибдаги ёзма ёки оғзаки ҳисоботи. *Алижон полк командири қаршисига юзуриб келди ва ғоз туриб рапорт берди.* Ҳ. Гулом, Тошкентликлар. *Разведкачи топшириқни вақтида бажарганлиги ҳақида командирга рапорт берди.* Газетадан.

РАПС [нем. Raps] бот. Карамдошлар оиласига мансуб, бир йиллик мойли емхашак экини (озиқ-овқат ва тўқимачилик саноатида, чорвачиликда ишлатилади).

РАПСОДИЯ [юн. rhapsodia – рапсод (достончи) кўшиғи] мус. Халқ кўшиқлари ва рақслари мавзуида ёзилган эркин шаклдаги чолғу ёки вокал мусиқа асари.

РАСАД I [а. رصد – пистирма; (астрономик) кузатиш; кўриқлаш; телескоп] кт. астр. Осмон jismlарини кузатиш, астрономик кузатишлар.

РАСАД II [р. расада – кўчат]: **расад қилмоқ с.т.** Униб чиққан кўчатларни тез етилтириш учун яшиқдан ёки кўчатхонадан олиб, ерга сийрақроқ қилиб қайта ўтқазмоқ. *Янги кўчатлар расад қилинди.*

РАСАДХОНА [расад I + хона] Қадимги Шарқ обсерваторияларининг номи (яна қ. обсерватория). *Беруний бу жумбоқни ечиш умидида ўзи қурган расадхонада кечани кундузга, кундузни кечага улаб, расад ўтказди.* О. Ёқубов, Кўҳна дунё. *Самарқанд қалъасининг ташқарисидаги боғ кўчалар, Улуғбек расадхонасининг атрофлари, Обираҳмат аригининг бўйлари беҳисоб қўшинга тўлиб кетган.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Катта боғни эслатувчи сердарахт ҳовли кимсасиз, расадхона жимжит эди.* О. Ёқубов, Кўҳна дунё.

РАСАМАД [ф. رسمد < а. رسومات] с.т. Бирор нарсани ҳар бир киши ёки ҳар бир нарсага тўғри келган, тенг улушларда тақсимлаш. *Расамад қилмоқ.* ■ *-Ўртоқларимга яхши кўриниш учун, расамадда кўрсатилмаган бўлса ҳам, ёғ ёнига тухумни қўшиб олиб боришни ўзимга маъқул қилган эдим, – деди Шум бола.* Ф. Гулом, Шум бола. *Асли*

ғалат экан бу дунё, Расамадни билмас экан ҳеч. А. Мухтор, Тонг билан учрашув.

Расамади билан 1) тўғри тақсимлаб, бўлиб. *Ерга расамади билан ўғит солмоқ.* ■ *Ўртага кабоб келди. Аъзамжон ака ўз қўли билан икки-икки сихдан расамади билан меҳмонларнинг ликопчасига қўйди.* С. Аҳмад, Гугурт; 2) тартиби билан. *Унинг [янги шаҳарнинг] кўчалари тўғри ва кенг. Иморатлари расамади билан солинган.* 3. Акрамов, Ҳиндистон лавҳалари.

РАСВО [ф. رسوا – шарманда, бадном бўлган, уятга, иснодга қолган] **I** Ножўя хатти-ҳаракати, юриш-туриши билан эл назаридан қолган; ярамас, разил. *Расво одам.* ■ *Тавба, – деди у ўзига-ўзи, – ярим соат ичида икки расво одам билан учрашсам-а.* *Ҳаётида ҳеч маҳал бунчалик ярамас тасодифга йўлиқмаган эди.* Мирмуҳсин, Умид.

2 Жуда ҳам ёмон, танқиддан тубан. *Расво гап.*

3 Жуда ҳам ёмон, ярамас; нокас. *Унинг хунуқлиги устига икки дунёси ҳам расво – ҳасадчи эди.* Мирмуҳсин. *Божаси расво эканини билардим.* Шукрулло, Сайланма. *Жайдари ғўзадай мишғов, расво экинни деҳқон боласи билмаса керак.* Ф. Гулом, Алиқулнинг қарзи.

4 Издан чиқиб кетган, ёмон аҳволга тушиб қолган; ёмон, пачава. [Ўрмон Дадавоига:] *Қаердаки интизом маҳкам, у ерда иш йирик. Қаердаки интизом бузилди, у ерда иш расво.* Уйғун, Навбаҳор. *Ишни расво қилдику Падар ланъат Тошбақа.* «Ёшлик».

5 Бузук, бадахлоқ.

Расво бўлмоқ ёки расвоси чиқмоқ 1) эл назаридан қолмоқ, эл назарида шармандаи шармисор бўлмоқ. *Ана шундай қилиб эсдан ҳам ажрасиз.. эл ичида кулгига ҳам қолурсиз, расво ҳам бўлурсиз!* А. Қодирий, Ўтган кунлар; 2) ишдан чиқмоқ; бузилмоқ. *Лой сачраб, кийими расво бўлди. Ян-янги жинси шим ҳам расво бўлди.* «Шарқ юлдузи»; 3) пачава бўлмоқ, бузилмоқ. *-Башарти хат душман қўлига тушгудай бўлсам, ишимиз расво бўлади, – деди унга командир вазифани тушунтирар экан.* А. Раҳмат, Варракчи чол; 4) бузилмоқ, ёмон йўлга кирмоқ. **Расво қилмоқ ёки расвосини чиқармоқ** 1) шармандаи шармисор қилмоқ. *-Лозимидан бўлак ҳамма ёғини ечириб, расво қилиб чиқаришибди, – деди Ҳожжи хола.* М. Исмоилий, Фарғона т.

о.; 2) кирдикорларни очиб ташламоқ. *-Ҳароми мени тоза расво қилганга ўхшайди, — деди ўзича [Ҳожу]. А. Қаҳҳор, Йиллар. -Расвомизни чиқаришибди, — деди Саидваққос энтикиб [Обидхўжага]. Сўнг чўнтагидан газета чиқарди. — Фельетон қилишибди. Х. Тўхтабоев, Фельетондан сўнг; 3) ифлос қилмоқ, ёмон аҳволга келтирмоқ. *Она! — Холиса ўғирлиб қаради, катта хона полида мушукчасига сут бўктирилган нонни едиролмай ўтирган ўғилчасига кўзи тушди: -Ҳой, полни расво қилибсан-ку! С. Нуоров, Нарвон. -Войбў, ҳовлини расво қилибсизлар-ку, — дейди Фотима она тоғора изларини кўриб. Р. Файзий, Сен етим эмассан; 4) издан чиқармоқ, бузмоқ, пачава қилмоқ. *Шукур Каримович ғўдайиб турган Салимхон Обидийга хўмрайди: -Домла, расво қилдингиз! — деб пўнғиллади. Мирмуҳсин, Умид. -Ўша фельетон ҳамма ишни расво қилиб ташлади. Матбуотда эълон қилиндими — тамом. Ғишт қолипдан кўчди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа; 5) бузмоқ, ёмон йўлга солмоқ. *Қизларни ҳам расво қиялсиз. С. Зуннунова, Олов. -Болалар мени яхши кўрсин, деб уларни расво қиялсиз, ўртоқ Султанова [деди Баратов]. С. Зуннунова, Янги директор. Чакки қилади Шоқосим ака. Наша бир кунни уни расво қилади. Ойбек, Танланган асарлар. **Расвои олам (ёки жаҳон) бўлмоқ** Ҳамманинг олдида шармандаи шармисор бўлмоқ, обрўси тўкилмоқ. *Замондин замон ўтиб, уларнинг дилида яхшилик, муруват, ҳамият, инсофу адолат чироғи ёнармикин ёхуд то қиёмат қадар шундай бадбахтлик ботқоғида расвои олам бўлиб қолармикинлар? С. Сиёев, Ёруғлик. Буларни ўйлаганда, Тожибойнинг ичини қоронғи босиб, кўз олди тиниб кетди. Йўқ, кимсан — Тожибой оқсоқол бундай расвои жаҳон бўлиш учун туғилган эмас. П. Турсун, Ўқитувчи.*****

РАСВОГАРЧИЛИК I Одоб-ахлоқ чеғарасидан ташқари иш, ножўя хатти-ҳаракат; шармандалик. *Нега расвогарчилик қилдинг?*

2 Бошбошқоқлик, бебошлик. *Бундай расвогарчиликни қаердан ўрандинг? «Ёшлик».*

3 Ахлоқи ёмонлик, бузуқлик, фаҳш. [*Насиба:*] *Расвогарчиликка судраган кишиларни дўст деб, уларнинг тақдирини ўйлаясизми? С. Зуннунова, Олов.*

РАСВОЛИК I Ярамаслик, разиллик. *Ёқут ая ўз расволигига аччиқ-аччиқ, юмма-юмма йиғлади. Ф. Фулом, Соялар.*

2 айн. **расвогарчилик 2.** *-[«Мусулмон лигаси»] Уламолар билан биргалашиб, яна Америка “ёрдамани” бош усти қабул этишга фатво берди, бу қандай расволик! — деди Муҳаммад Жамол. Ойбек, Нур қидириб.*

3 айн. **расвогарчилик I.** *Одамлар суюгоёқ хотинидан эмас, расволикни бўйнига олган эрдан жирканишарди. Мирмуҳсин, Умид.*

РАСВОЧИЛИК айн. **расвогарчилик.** *Подшо бўлсанглар, отланиб юрсанглар бўлмай-дими? Бу қандай расвочилик. «Маликаи айёр».*

РАСИДА [ф. رسیده — етган, етишган, эришган; пишган, етилган; комил; вояга етган] эск. кт. 1 Жисмоний жиҳатдан тўла ривожланган, камолотга эришган; етук, баркамол. *..Овозим дўриллаб, расида бўлгунимча отамнинг ёнида ётдим. «Ёшлик».* *Ҳасан қайғичи — хоннинг хос қизиқчиси, бўйи икки газча келар, ориқ, кўса, узун қўллари тиззасигача етар, товуши ҳам расида бўлмаган ўспиринларникидек чийиллаб чиқар эди. С. Сиёев, Аваз.*

2 айн. **раста II.**

РАСИДАЛИК Жисмоний жиҳатдан тўла ривожланганлик, камолотга эришганлик, етуклик. *Элчин хушсурат бўлгани учун, расидалик чеғарасидан ўтмаёқ, қизларнинг хумор кўзлари таъқибига учраган эди. Т. Малик, Шайтанат.*

РАСКЛАДУШКА [р. раскладывать — тахлаб қўймоқ; ёймоқ] фл. дан ясалган от] *Енгил букма каравот. Ошхонада ўтган ҳам, кетган ҳам қоқиладиган раскладушкада ётганини мақтайдими? С. Зуннунова, Олов. Жувон.. шафтоли тагидаги раскладушкага жой қилиб, чироқни ўчирди. С. Аҳмад, Таъзим. Чодирлардан бирига кириб, раскладушкаларга ўзимизни ташладик. П. Қодиров, Училдиз.*

РАСМ I [а. رسم — чизма, тарх; сурат, тасвир, портрет, фоторасм; из, белги] Қўлда чизилган, босма ёки фотографик тасвир, сурат. *Расмлар билан безатилган китоб. Расм дарси. Расм олмоқ. Расм солмоқ. ■ [Кўзибойнинг] Ишлаган расмларидан битта-ярмтаси гоҳо деворий газета редколлегиясига маъқул тушиб қолади. Ҳ. Назир, Сўнмас чакмоқлар. Ўсмани узиб қўйдим, Сўлиса қўяман деб, Расмингизни сўрадим, Соғинсам кўраман деб. С. Сиёев, Ёруғлик.*

РАСМ II [а. رسم — маросим, урф-одат, таомил; диний маросим] Бирор жамиятда

одат ҳукмига кирган тартиб-қоида; урф, удум, таомил. *Меҳмон олдида дастурхон ёзиш ота-боболаримиздан қолган расм.* ■ Уларнинг расми шунақами, ишқилиб, аввал обдан ғазал айтишиди, кейин ичкари киришиди. С. Сийёев, Ёруғлик. *Юракка энг яқин кишисини йўқлаш — азал одамзод расми.* «Шарқ юлдузи».

Расм бўлмоқ 1) одат ҳукмига кирмоқ, одатга айланмоқ. *Эҳтимол, пайшанба кунни ош дамлаш ўшандан кейин расм бўлгандир?* К. Маҳмудов, Қизиқарли пазандалик. *Ҳозирги кунга келиб, жамият босиб ўтган йўлни ошқора тадқиқ-таҳлил ва танқид қилиш расм бўлди.* «Ёшлик». *Санжар тарбия топган ошлада одамларни навларга ажратиб муомала қилиш расм бўлганлиги сезилиб турибди.* «Ёшлик»; 2) кенг тарқалмоқ, ёйилмоқ; мода бўлмоқ. *Унинг [Дилдорнинг] эғнида ўша пайтларда расм бўлган пушти крендешин кўйлак, оёғида баланд пошали туфли.* С. Аҳмад, Уфқ.

Расм қилмоқ 1) одат ҳукмига киритмоқ, одатга айлантирмоқ. *-Бўш вақтларда шундай физкультурчилар кийимида майдонда тўп ўйнашни бошқаларга ҳам расм қиласан!* — деди Ўктам. Ойбек, О. в. шабадалар; 2) кенг тарқатмоқ, ёймоқ. *Зулҳумор шу вақт йигитларга қалқоқни расм қилди.* «Равшан». **Расми кушод** *эпн.* Бирор нарсанинг тантанали очилиш маросими. *Янги ҳовлининг “расми кушоди” да иштирок қилган Мирвали банги хўтикдек чилимни кўтариб келади.* А. Қодирий, Обид кетмон. *..биз бу оқшомни Муҳаммаджон боғида, унинг расми кушодида ўтказдик.* К. Қаҳҳорова, Чорак аср ҳамнафас.

РАСМАН [а. رسمًا — расмий, қонуний тарзда] *рвш.* 1 Расмий равишда, расмиятга мувофиқ. *Дўнанбекнинг меҳмондорчилиги, расман бек қилиб тайинланганига йил тўлиши муносабатида бағишланган бўлса-да, асосий мақсад гап териш эди.* «Шарқ юлдузи». *Наврўз байрамининг халққа расман қайтариб берилиши ниҳоятда адолатли иш бўлди.* Газетадан. *Давлат мустақиллигимизни дунёнинг 120 дан ортиқ мамлакати расман тан олди.* Газетадан.

2 Куруқ, расмият юзасидан, расмиятчилик билан. *Расман, юзаки иш кўришларга, ваъдалар беришга.. қатъиян хотима бериш керак.* Газетадан.

РАСМАНА *с.т. қ. расмона.* *Расмана кетмон.* ■ [Пакана қизик] *Амирнинг навкарлар-*

ри, мен яхши разм солдим, расмана навкарлар! А. Мухтор, Тонг билан учрашув. *Бу кўзлар расмана тикилганда, не-не қизларни қалқитиб, қоқилтирмаган.* М. Мансуров, Ёмби. *Яхшибоев Муҳсинанинг кўнглини топганидан сўнг, ўзи расмана совчилик қилган.* М. М. Дўст, Лолазор.

РАСМИ *рвш. с.т.* Одатга кўра, одатда. *Дадам кулиб гапида давом этади: -Расми, овулга меҳмон келса — танишми, нотанишми, отдами, пиедами — бари бир, қозоқлар уни яхши қабул қилишади.* Ойбек, Болалик.

РАСМИЙ [а. رسمى — маъмурий, маъмуриятга алоқадор] 1 Ҳукумат, давлат ёки бирор ташкилотга оид, шулар томонидан белгиланган. *Расмий вакил.* ■ *Ўрдага ариза билан мурожаат қиладиган ҳар ким, ҳатто расмий кишилар ҳам аввал маслаҳат сўраш учун Анварнинг ёнига келар эдилар.* А. Қодирий, Мехробдан чаён. *Таъкидланганидек, Ўзбекистон ва Украина расмий делегацияларининг кенгайтирилган таркибдаги музокараларида, асосан, иқтисодий масалалар муҳокама этилди.* Газетадан. *У ҳеч кимга, айтиқса, расмий кишиларга оиланинг иқирчикирларидан гапирмасди.* Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири.

2 Ҳукумат, давлат органлари ёки бирор ташкилот томонидан эълон қилинган, чиқарилган, тарқатилган. *Расмий маълумот. Расмий ахборот.* ■ *Бунга ташкилотлар ва шахслар ўртасидаги расмий ишга тааллуқли бўлган хатлар, ёзишмалар киради.* «ЎТА». *Улар асосан расмий хабарларни эълон қилиш билан чекланадилар.* Газетадан. *В. В. Решетов 50 дан ортиқ докторлик ва кандидатлик диссертацияларига расмий оппонент бўлди.* «ЎТА».

3 Қонуний равишда тасдиқланган, расмийлаштирилган. *Расмий хужжатлар. Расмий ташкилот.* ■ *Мамлакатимиз мустақиллигининг расмий даражасини халқаро майдонда янада яққолроқ кўрсатиш учун шундай таширфлар бўлиши лозим.* Газетадан. *Ҳар эҳтимолга қарши расмий қоғоз олиб келгандим.* «Шарқ юлдузи».

4 Ҳамма қоидаларга, расмият талабларига риоя қилиб бажарилган, ўтказилган. *Расмий таклиф. Расмий мажлис.* ■ *У [профессор Жамолов] президиумга чиқиб ўтириши билан, расмий қисм ўз-ўзидан юришиб кетди.* Ж. Абдуллахонов, Орият. *Ҳали расмий сўз олганимча йўқ.* «Шарқ юлдузи». *Жум-*

ладан.. расмий таширф вақтида Европа қайта тикланиш банки билан битим имзоланди. Газетадан.

5 кўчма Қуруқ расмият юзасидан бажарилган, қуруқ расмиятдан иборат бўлган. -Афв этасиз, — деди Тўғайсари расмийроқ оҳангда. Ш. Холмирзаев, Қил кўприк. Совчилар шунчаки расмий нарса. «Шарқ юлдузи». Умуман, жамоат олдида гапиришни сезмайдиган одам: ўзининг имомлик вазифасига ҳам жуда расмий равишда қарайди. Чўлпон, Кеча ва кундуз.

6 кўчма Қуруқ, совуқ. Замира оғзаки қуруққина сўрашди, Очил ҳам расмий салом берди. П. Қодиров, Уч илдиз.

7 Давлат йўли билан олиб бориладиган муомала, ёзишма ва хужжат тилига хос бўлган; мактубий. Расмий услуб. ■ Маълум бўлишича, бу одам ҳам мазкур тилни расмий, қаердадир тасдиқланган тил деб билар, бу тилда сўзланадиган ўлик нутққа жон киргизгани қилинадиган ҳар хил ҳаракатни «қуюшқондан ташқари чиқиш» деб ҳисоблар.. эжан. А. Қаҳҳор, Қуюшқон. Республикамизда ўзбек адабий тилининг расмий-иш услубини ўрганиш бўйича илк қадам қўйилган. «Иш юритиш».

8 Одатдаги, оддий, расмана. Расмий уй. ■ Мана, кўрмайсанми, расмий одамдан бунинг нима фарқи бор? Ойдин, Кўнгли тўлдими, яхши йигит.

РАСМИЙЛАШМОҚ Расмий йўл билан тасдиқланмоқ, расмий тус олмақ. Хужжатлар расмийлашди. Расмийлашган ташкилот.

РАСМИЙЛАШТИРМОҚ Расмийлашмоқ фл. орт. н. Қарорни расмийлаштирмоқ. ■ Хужжат тайёрлаш ва расмийлаштиришда энг аввало ўзбек тилининг барча асосий қонуниятлари ва қоидаларини маълум даражада тасаввур этиш зарур. «Иш юритиш». -Баъзи хужжатларни расмийлаштириш керак эди, эртага комиссия келиши мумкин! — дея ғудранди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

РАСМИЯТ [a. رسمیت — расмийлик; расмий хужжатлар] 1 Бирор ишни, вазифани бажариш учун ўрнатилган тартиб-қоида, ишнинг расмий томони; расмийлик. Бутун расмиятларга риоя қилмоқ. ■ Агар ўртада расмият бўлмаганда.. бизларни қучмоқчи экани [Лутфиланинг] қиёфасидан сезилиб турарди. Мирмуҳсин, Созанда.

2 Қуруқ хўжа кўрсинга қилинган иш, хатти-ҳаракат, юзакилик. [Ҳафиза] Севиклисидан икки хат олди; унинг назарида, бу хатлар расмият учун ёзилгандай туюлди. Мирмуҳсин, Умид. Гуреевнинг саволларига расмият учунгина жавоб берди-ю, ўзига кўрсатилган креслога ўтирди. С. Кароматов, Олтин қум.

РАСМИЯТЧИ Қуруқ расмиятга ёки такаллуфга риоя қилувчи; бюрократ. -Жуда расмиятчи бўла берма! Мен ҳамма нарсага расмий қарай берадиган одамларни ёқтирмайман, — деди Шукур Каримович Умидга. Мирмуҳсин, Умид. Ишларингизнинг қадрини мана шунақа ҳовлиқмалар, маҳмадоналар, расмиятчилар туширяпти. П. Қодиров, Уч илдиз. Бутун юриш-туриши, кўз қарашларидан ғирт.. расмиятчиға ўхшаб кўринган одамнинг «санъатингизни ўргатинг» деган сўзи [Тешавойга] мойдек ёқиб тушди. Ж. Абдуллахонов, Йўл.

РАСМИЯТЧИЛИК Қуруқ расмиятга ёки такаллуфга берилиб кетишлик; юзакилик, тўрачилик. Расмиятчиликка чек қўймоқ. ■ Бу лақаб ҳар қандай расмиятчиликни улоқтириб ташлаб, уни [Аҳмадни] яна ўша беғам студентлик даврига чорлади. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Бу расмиятчиликни бажариш фарзанд учун оғир, шарафли.. Ҳам қарз, ҳам фарз.. Зеро, ҳаёт занжири тамомила узилмаганлигини англатовчи бир удум.. «Ёшлик». Ҳамон тармоқта расмиятчилик ва тўрачилик, хўжа кўрсинга ишлаш ва кўзбўямачилик ҳоллари кўп. Газетадан.

РАСМЛИ Расм чизилган, расм билан таъминланган, расм солинган. Расмли китоб.

РАСМ-ОДАТ қ. расм-русум. Бу расм-одатга аёл зоти борки, рози бўлмай иложи йўқ. К. Яшин, Ҳамза.

РАСМОНА [a. + ф. رسمانه — оддий, одатдаги] 1 Рисоладаги, оддий, расмана. Қиз расмона кетмон билан тез ва пишиқ ишлаб кетди. Ойбек, О. в. шабадалар.

2 Чинакамига, астойдил, ростакамига. Гўёки ўзининг армони эканини расмона англайдиган ягона одам ҳам унинг ўзи. «Ёшлик». Шоиргаям қийин, битта ўзини деб расмона уруш очолмаса. М. М. Дўст, Галатепага қайтиш.

3 Шунчаки, юзаки. Буларнинг ҳаммаси шунчаки расмона ишлар. «Ёшлик».

РАСМ-РУСУМ [а. رسم – расм + رسوم – расмлар] Расм ва таомиллар, урф-одатлар. *Кўп камбағаллар бу эски расм-русум ва одатларни бажо келтираман деб, неча йиллар қиз чиқара олмай, ўғилларини уйлантира олмай сарсон бўлардилар.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. *Тошкентликларнинг расм-русумлари бу жойларга ҳам ёйилибди, фақат карнай-сурнай йўқ.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. *Ота-боболаримиз азалдан мусулмончилик расм-русумларига қаттиқ амал қилиб, ҳалол-покиза умр кечирганлар.* Газетадан.

РАСМЧИ с.т. 1 Расм олувчи, сураткаш; фотограф. *Расмчи йигит.*

2 Рассом.

РАСО [ф. رسا – тўлиқ, бутун, етарли; мукамал] 1 Ками йўқ, тўлиқ, бут. *Расо пачкалар. Пул расо чиқди.* ■ [Алишернинг] *Кетганга бугун расо бир ой бўлди. Нега бунча ҳаяллади экан?* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

2 Ақлий жиҳатдан тўла ривожланган, камолотга эришган; етук, баркамол. *Хотин бўлса қобилу ақли расо, Эрин шоҳ этар, гарчи бўлса гадо.* «Ақл ақлдан қувват олади». *Усмонали ака ер илмини ҳаммадан кўра яхши биладиган ақли расо одамга ўхшайди.* С. Аҳмад, Чўл шамоллари.

Расо қилмоқ 1) бут қилмоқ, тўлдирмоқ, расоламоқ. *Пачкани расо қилмоқ;* 2) вояга етказмоқ, камолотга эриштирмоқ, етилтирмоқ. *Афтидан, буларни машқ қилдиришга, машқини тезроқ расо қилиб, фронтга жўнатишга ҳеч ким шошилмас ва лозим ҳам кўрмас эди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. **Қадди расо** Қадди, бўйи-басти келишган, қоматли. *Эшон ая қадди расо, кўзидан сурма, юзидан упа-элик аримаган кўҳлик бир хотин эди.* С. Аҳмад, Сайланма.

3 Бутунлай, тамоман.

РАСОЛАМОҚ 1 Бут қилмоқ, расо қилмоқ, тўлдирмоқ. *Асбоблар комплектини расоламоқ.*

2 Нишонга тўғри урмоқ, тўғриламоқ. *Хан-жарингни дадил суғур қинидан Ва расолаб сангил ўнг биқинидан! Миртемир, Асарлар.*

РАСОЛИК Етуклик, камолотга эришганлик. *Фикримни дарҳол қувватлагани ақли расолигидан, донолигидан далолат беради.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. [Ферузанинг] *Ўзи озгин, бели нозик бўлса ҳам, болдирлари, би-*

лаклари тўлишиб, қаддига ажиб расолик баҳи элади. Ҳ. Фулом, Сенга интиламан.

РАСПИСКА [р. расписаться – «қўл қўймоқ, имзо чекмоқ» фл. дан ясалган от] с.т. қ. **ТИЛХАТ.** У кўзларини чирт юмганича, яна гапирди: -*Истасанг, иккинчи бундай қилмасликка расписка бераман. Кўр эканман, қадрингни билмаган эканман.* С. Аҳмад, Сайланма.

РАССОМ [а. رسام – чизмакаш; тасвирчи, мусаввир] Расм солувчи санъаткор; сураткаш. *Ўзбек халқ рассомлари.* ■ *Нозик дидли рассомларни ҳам ҳайратда қолдирадиган ойнадаги нақш [Элмуроднинг] хаёлини банд этди.* Шуҳрат, Шинелли йиллар. *Расом ўз асарларини бошқа санъаткорларга ўхшаб халқ оммасига кенг тарқатиш имкониятига эга эмас.* Ф. Мусаёнов, Ҳиммат. *Ёзувчи билан рассом қўлни қўлга бериб, дўстона хайрлашишди.* С. Аҳмад, Юлдуз.

РАССОМЛИК Расм солишдаги ижодкорлик, сураткашлик. *Рассомлик санъати.* ■ *..Ошно ортиқча гап кавлаб ўтирмади. Аввалбекнинг дипломатик ўқинини ташлаб, рассомлик қилиб юрганини кечирди.* М. М. Дўст, Лолазор. *Ҳа, иннайкейин. Кўзибой рассомликдаям чаканамас-да. Ишлаган расмларидан битта-яримтаси гоҳо деворий газета редколлегиясига маъқул тушиб қолади.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

РАССОМЧИЛИК айн. **рассомлик.** *Сиз рассомчилик факультетининг иккинчи курс студенти Чароснинг онасимисиз ахир?* Ў. Ҳошимов, Қалбинга кулоқ сол. *Рассомчиликка қизиқиш уни 1969 йили Беньков номидаги рассомлик билим юртига етаклади.* Газетадан.

РАСТА I [ф. رسته – қатор; қаторга қўйилган, қаторда турган] Бозорларда бир турдаги мол билан савдо қиладиган дўконлар қатори ва улар ўртасидаги бозор, кўча, йўлак. *Чит растаси.* ■ *Чамаси, касалхона яқинидаги бу бозорча ўзидан-ўзи пайдо бўлган, кейинчалик бир қатор раста қурилиб, устига рангдор пластмасса шифер ёпиб қўйилган эди.* Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор. *Келтирилган қоп-қоп гуручларни тушириш керак, расталарга жойлаш керак.* Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса. *Баширжон раста оралаб юраркан, ён томондан таниш бир овоз келди: -Ҳо, жиян! Н. Аминов, Суварак.*

РАСТА II [ф. رسته – ўсиб етган, пишиб етилган] с.т. Балоғатга етган пайт; балоғат.

Раста бўлмоқ Балоғатга етмоқ.

РАСТА-РАСТА Қатор-қатор, кетма-кет. *Раста-раста ўтади ёшлар, Тавсимдадир куёв ва келин. Т. Тўла, Асарлар. [Содиқ мингбоши:] Сенларга раста-раста қилиб бозор очиб қўйган ким ўзи? А. Мухтор, Тонг билан учрашув.*

РАСТРАТ(А) [р. растрата — сарф қилиб қўйиш] с.т. эск. Давлат ёки жамоат пулини, мол-мулкни қонунга хилоф равишда сарфлаш, ўзлаштириш, еб қўйиш. *Растрат қилмоқ. Растратни ундирмоқ. ■ Растрат учун ҳовли мусодара қилинадиган бунти. С. Аҳмад, Юлдуз.*

РАСТРАТЧИ с.т. Пул, мол-мулкни ўз манфаати учун сарф этган киши.

РАСУЛ [а. رسول — чопар, вакил; элчи; олдиндан хабар берувчи] 1 Оллоҳнинг вакили, элчиси (Муҳаммад пайгамбарнинг сифати). *Набилар, расуллар, доҳийлар унда, Қабрлар, қасрлар тургандир қатор. А. Орипов, Йиллар армони. Худо ва Расулга бўлган ҳайрат — куфр ва муртадлик бўлиб, кофир ва муртаднинг жазоси қатл, дорга осилиш ва сангсор қилиш эмасми? С. Айний, Қуллар.*

2 Расул (эркаклар исми).

РАСУЛУЛЛОҲ [а. رسول الله — Оллоҳнинг расули] айн. расул 1. *Бир кун сўрадилар Расулуллоҳдан: -Тақдир ҳукми экан — бўлгани бўлди, Зарра фойда йўқдир гарчи оҳ-воҳдан, Айтнинг, мен нетайин, падарим ўлди? А. Орипов, Ҳаж дафтари.*

РАСЧЁТ I [р. расчёт — ҳисоблаш, ҳисоблаб чиқариш; ҳисоб-китоб қилиб (ҳақини бериб) ишдан бўшатиш; ўч олиш] 1 *тех.* Лойиҳалаш маҳалида керакли маълумотларни ҳисоблаб чиқариш. *Буг қозонининг расчёти.*

2 *бухг. қ.* **ҳисоб-китоб.** *Фани ака тушунтирди: -Гузарда завҳоз бизни учратди-ю, Инжиқободдаги мактаб боғига олиб бориб, олмаларнинг тагини чоптирди. Ундан кейин шеригимга расчёт бериб, менга мактаб орқасидаги ариқларни тозалатди. П. Турсун, Ўқитувчи.*

3 с.т. Ўч олиш, ҳисоблашиш. *Ҳа, бир мушт урдим, ўртоқ полковник, икки мушт кўтара олмас эди. Чамаси, биз қарздор, расчётни Берлинда қиламиз. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.*

РАСЧЁТ II [р. расчёт — ихтисослашган жангчилар гуруҳи] *ҳарб.* Битта тўп (замбарак), пулемёт ёки миномётни бошқарувчи

жангчилар гуруҳи. *-Жангга ҳозирланинг! — взвод командирининг буйруғи расчёт жангчиларини сергаклантирди. Газетадан. Тирик қолган жангчиларни дарҳол ҳар иккала тўп расчётига бириктириб, тўпларни жанговар ҳолатга келтирди. Газетадан.*

РАТИФИКАЦИЯ [лот. ratificatio < ratus — ҳал қилинган, тасдиқланган + facere — қилмоқ, бажармоқ] 1 Халқаро шартнома ёки конвенциянинг олий давлат ҳокимияти органи томонидан тасдиқланиши (айни мамлакатларда қонуний кучга киритилиши). *Олий Мажлисининг ўн тўртинчи сессиясида ратификация учун киритилган ҳужжатлар ҳақида ахборот тингланди. Газетадан. Ўзбекистон ҳукумати халқаро фуқаро авиацияси тўғрисидаги конвенцияларни ўзгартиришга доир яна 13 та баённомани ратификация қилди. Газетадан. Инсон ҳуқуқлари бўйича яна бир қанча халқаро ҳужжатлар кўриб чиқилиши ва ратификация қилиниши мўлжалланмоқда. Газетадан.*

2 Баъзи мамлакатларда (мас., АҚШда) конституцияга киритилган тузатишларни тасдиқлашнинг махсус тартиби. *Мальта парламенти Европа иттифоқи конституциясини ратификация қилди. Газетадан.*

Ратификация ёрлиғи Халқаро шартномалар ва конвенцияларни тасдиқлашда расмиёлаштирилдиган ва олий мартабали раҳбарлар томонидан имзоланадиган расмий ҳужжат.

РАТУША [пол. ratusz < нем. Rathaus < Rat — кенгаш + Haus — уй] 1 Баъзи хорижий мамлакатларда ва 18–19-асрларда Россияда: шаҳар ўз-ўзини бошқариш идораси.

2 Европанинг бир қанча мамлакатларида шундай идора, орган жойлашган бино.

РАУНД [ингл. round — тўғарак, давра, доира] 1 Боксда бир қур жангнинг ўзи учун ажратилган ва уч дақиқа давом этадиган муддат (ҳаваскор ва профессионал боксчилар жангида раундлар сони ўзаро фарқланади). *Қитъавий чемпионлик камари учун рингга чиққан ўзбекистонлик Қувонбек Тойганбоевнинг шиддатли зарбаларига Кван Хун Жим (Жанубий Корея) бир раунд ҳам бардош бера олмади. Газетадан.*

2 Халқаро муносабатларда музокаралар жараёнидаги алоҳида, мустақил босқич.

РАФ [ф. رف — деворнинг баландроқ қисмида ўйиб ясалган тоқча; идиш тоқчаси]

Дераза тоқчаси. *Тасаввур қилдики, у ўзи йўлакдаги дераза рафиға тизилган гуллар ордидан томоша қилиб туради.* М. М. Дўст, Лолазор. *Катта дераза рафидаги туйвакда ўсган бодринг палак отиб, шифтга етай деб қолибди.* С. Аҳмад, Чўл шамоллари.

РАФИНАД [фр. raffinate – тозалаш] Шакарға махсус ишлов бериш орқали турли шаклларда тайёрланган оқ қанд.

РАФИНАЦИЯ (ЛАШ) [нем. Raffinieren < фр. raffiner – тозаламоқ] Саноатнинг турли тармоқларида металллар ва қотишмалар, ёғ ва мойларни кераксиз ёки зарарли қўшимчалардан тозалаш.

РАФИҚ [а. رفیق – йўлдош; шерик, ўртоқ, дўст; маъшуқ, маҳбуб] *кт.* 1 Ўртоқ, дўст. – *Эй, муҳтарам рафиқларим, дўстларим, – дея мурожат этди Аҳмад Хусайн.* Ойбек, Нур қидириб. *Якка ўзим нима иш қилай, Рафиқларим бор бўлса экан.* «Гулнорпари». *Саждага бошинг уриб фарёд чекма, эй рафиқ, Энди сен топгаймидинг, топмабди-ку ағёрлар.* А. Орипов, Йиллар армони.

2 Умр йўлдоши; эр. [Марям Қодиржонга:] *Мен ҳам ўқиган, тўғри рафиқ истаган хотинман.* Ҳамза, Ким ўғри?

3 Рафиқ (эркаклар исми).

РАФИҚА [а. رفيقه] *кт.* 1 Дугона, ўртоқ, дўст.

2 Умр йўлдоши, хотин, ёр. *Фарзандим, отам, рафиқам – мендин сунг ёнар чироғим – ана шу дўстларим.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Ишдан ҳориб қайтдинг, дилғир, ҳойнаҳой, Рафиқанг узатди бир пиёла чой, Унут бўлди шунда зоринг, чарчоғинг, Кўнгилдан бир нафас кетди ғуборинг.* А. Орипов, Йиллар армони. *Юзидан мулоимлик, эрига итоат, тўғрилиқ маънолари томиб турган бу хотин қутидорнинг рафиқаси – Офтоб ойим.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 Рафиқа (аёллар исми).

РАФТ [ф. رفت – бориш, жўнаб кетиш] *с.т.* Шашт; ғайрат; кайфият. *Махсумнинг рафти йўқ экан, қўлида титилган бир китоб, мунгайиброқ ўтирарди.* М. М. Дўст, Галатепа қиссалари.

РАФТ-ОМАД, рафту омад [ф. رفت و آمد – борди-келди; бориш ва келиш] *кт.* 1 Борди-келди муносабатлари, бориш-келиш. *У билан бизнинг рафт-омадимиз йўқ.* ■ *Олимжон тарафидан келтирилмиш янги либосларга ўралган Абдулқаҳҳор иккинчи бир зўр давлат*

нишонларини кутиб, аввалги давлатига шерик бўлган, иззат ва ҳурмат қилган ошноларни эндиликда ҳеч бири била рафт-омад қилмасликка.. ҳар нафасда қасамлар ёд қилмоқда эди. Ҳамза, Танланган асарлар.

2 Юриш-туриш, оёқ олиш. *Ўғитнинг рафт-омадига қараганда.. шохона бир участкани қонуний йўл билан қуриб, баъзи таъна-маломатларни даф айлабдир.* Ғайратий, Довдираш.

Рафт-омадини олмоқ Разм солиб, кузатиб, бутун сир асрорини билиб олмоқ, азмойишини олмоқ. – *Ўғлим, – дедилар [эшон Шум болага] – мана энди бизга анча хизматинг сингди. Ички-ташқининг рафт-омадини олдинг.* Ғ. Фулом, Шум бола.

РАФТОР [ф. رفتار – юриш, қадам ташлаш; юриш-туриш, феъл-атвор] *эск. кт.* 1 Хатги-ҳаракат, юриш-туриш, қадам олиш. *Лекин адо бўлгур мени хушламади, рафторим, юриш-туришим ёқмаган эмиш.* Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар. *Од капитанни таниганди, алабта, бироқ унинг рафторидан ғирт телба эканлигини англаб, янада ҳайратга тушди.* «Ёшлик». *Асқар ота, бу ҳурматли жувон бошқа хотинлардан рафтори билан ажралиб турар, деган бир ўйда эди.* А. Қаҳҳор, Хотинлар.

2 *кт.* кўчма Юз, бет; ташқи кўриниш. *Юнусхоннинг рафтори дув қизариб, зумда аслига қайтди.* «Ёшлик». *Сал чимирилган қошлари демаса, Авазнинг рафторидан бир нима англаб олиш қийин эди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

РАХ [ф. رخ – кертик (кертма) белги; дарз, ёриқ; тирқиш] 1 *айн.* рахт 1.

2 Эшик, девор ва ш.к. ларнинг бурчаги, қирраси, зиҳи. *Рах чиқармоқ.* ■ *Муқаддам айвон деразасининг муздек қиррадор раҳига пешонасини босди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Гавҳар бу гапни ёзишни ҳам, ёзмасликни ҳам билмай, тирсақлари билан стол раҳига таянганича, узоқ ўтириб қолди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Деразанг раҳида ёронгул ўсар. Мен сени соғиндим.* Х. Даврон. *Пошиша хола айвон раҳидан икки бўз сурп олиб келди, ерга ёзди..* Д. Нурий, Осмон устуни.

3 *с.т.* кўчма Кийим-кечак қирраси. *Раҳи чиқсин, деб матрас тағизга ёзиб қўйган шимини олиб кийди.* С. Кароматов, Олтин қум. *Тилла сочини жайранинг сихидек тиккай-*

тириб тараган, энги шимариқ оқ кўйлак, рахи қийишиқ шимда. Э. Аъзамов, Жавоб.

РАХИТ [юн. rhachis — умуртқа] Ёш, эмицикли болалар организмда D витамини етишмаслигидан минерал моддалар алмашинувининг бузилиши натижасида юзага келадиган ва суяк ҳосил бўлиш жараёнининг ҳамда нерв системаси функцияларининг бузилиши билан кечадиган касаллик. *Остеопороз, рахит каби касалликлар сифатсиз овқат истеъмол қилинганидан дарак беради.* «Фан ва турмуш».

РАХНА [ф. رخنه — тешиқ, ёриқ; ўпирилган жой; шикаст(ланиш)] 1 Ўйилган, ўпирилган жой, тешиқ, ёриқ. *Рахналарига янтоқ ва шох босилган паст деворли ҳовлиларнинг бузилган уйлари ташқаридан кўришиб турар эди.* С. Айний, Қуллар. [Отабек] *Хароба иморатларнинг ўрта бир еридаги рахнадан ошиб тушиш қулайроқ бўлгани учун, шунинг остига шумшайиб ўтирди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 кўчма Пугурдан кетган, бўшашган жой, нозик ер.

Рахна солмоқ Пугур етказмоқ, тагидан зил кетказмоқ. *Охир-оқибатда у интизомни мустаҳкамлашга эмас, аксинча.. жамоаларнинг қонунчиликка бўлган ишончига рахна солади.* Газетадан. *Мен қатъий ишонч билан айта оламанки, бу кимсалар пок ниятли, эътиқоди мустаҳкам халқнинг маънавиятига, унинг тинч ҳаётига, бунёдкорлик ишларига асло рахна сола олмайди.* Газетадан. *Оббо, Қоработир бўлиб қолдинг шекилли. Бировнинг севгисига рахна солишинг қолувди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. **Юракка рахна солмоқ** Юракни яраламоқ, юракни доғ қилмоқ. *Мақсад — юракларга солишдир рахна, Мудҳиш қабихликнинг кирдикоридан.* Ж. Жабборов.

РАХТ [ф. رخت — уй-рўзғор жиҳозлари; кийим-кечак] 1 Пойабзалнинг тагчарм билан бошлиғи бириккан еридаги гир айлана нақшдор бўртиғи. *Рахт солиб тикилган этик.*

2 Зийнат, ҳашам. *Қулоҳ кийиб йўл бошладим, Очилмади менинг бахтим! Бузилгандир бунда рахтим! Сабил бўлди тожу тахтим!* «Ширин билан Шакар». Булбул бойламасин гулнинг рахтини, Худо очсин эрийгитнинг бахтини. «Юсуф ва Аҳмад».

РАХТЛИ Рахт солиб тикилган, рахт солинган. *Рахтли этик.*

РАЦИОН [нем. Ration < лот. ratio, rationis — ўлчов, ҳисоб; ҳисоблаб чиқариш] Маълум муддатга мўлжалланган, миқдори ва таркиби белгиланган овқат ёки озуқа, ем. *Кўп сут соғиб олишининг сири кўп, бунинг учун сизирларни рацион асосида боқиш лозим.* ■ *Бир куни у сизирларига рациондагидан кўп ем берган экан, бу гап бутун қишлоққа овоза бўлди.* «Ёшлиқ».

РАЦИОНАЛ [лот. rationalis — оқилона, ақлга мувофиқ, тўғри; маъқул] Ақлга асосланган, мақсадга мувофиқ, оқилона, тўғри, маъқул. *Ишнинг рационал усули.* ■ *Бўш вақтдан рационал фойдаланиш натижасида меҳнат ижодий характер касб этиб, кишиларнинг унга муносабати ҳам ўзгаради.* «Фан ва турмуш». *Аҳолининг тўғри ва рационал овқатланишини, экологик жиҳатдан тоза маҳсулотлар истеъмол қилишини таъминлашга эришиш зарур.* Газетадан.

Рационал сонлар мат. Барча бутун ва каср сонлар (мусбат, манфий сонлар ва ноль сони).

РАЦИОНАЛИЗАТОР Рационализация қилувчи, ишлаб чиқариш жараёнларини ихчамлаштирувчи ва такомиллаштирувчи. *Рационализатор томонидан яратилган янгиликлар ишлаб чиқаришда кенг қўлланмоқда.* Газетадан. *Комбинатда сифат ва самарадорликнинг ортиб боришида ихтирочи ва рационализаторларнинг ҳам салмоқли ҳиссаси бор.* Газетадан.

РАЦИОНАЛИЗАТОРЛИК Аниқ бир машина, технологик жараён, деталь ва б. ни такомиллаштиришга, иш унумдорлигини оширишга, ишлаб чиқариладиган маҳсулот сифатини яхшилашга қаратилган фаолият; шундай фаолият билан шуғулланиш. *Рационализаторлик таклифлари.* ■ *Рационализаторлик ва ихтирочилик ҳаракатини кенг қулоқ ёйдиришга ёшлар ҳам фаол қатнашяптилар.* Газетадан. *Ҳозир корхонада рационализаторлик таклифлари билан шуғулланётганларнинг сони тобора ортиб бормоқда.* Газетадан.

РАЦИОНАЛИЗАЦИЯ [лот. rationalis — ақлга мувофиқ, оқилона] Бирор ишни, ишлаб чиқариш жараёнини ва унинг методларини тобора такомиллаштириш, ихчамлаштириш, мақсадга энг мувофиқ равишда ташкил этиш.

РАЦИОНАЛИЗМ [фр. rationalisme < лат. rationalis – ақлга, ақл-идрокка асосланган] флс. Ақлни ҳақиқий билишнинг асосий, ҳал қилувчи манбаи деб ҳисобловчи фалсафий йўналиш.

РАЦИОНАЛИСТ Рационализм тарафдори.

РАЦИОНАЛЛАШМОҚ Рационализация натижасида такомиллашмоқ, ихчамлашмоқ. *Рационаллашган иш усуллари.*

РАЦИЯ [«ра(дио)стан(ция)» с. нинг қисқарган шакли] Қабул қилувчи ва эшиттирувчи кўчма радиостанция. *Капитан Азро қовоғидан қор ёғиб, рация орқали кимгадир жаҳл билан гапирарди.* «Ёшлик». *Рация чўзиб-чўзиб гудок берди. Шофер трубкини олиб, яна босиб қўйди.* С. Аҳмад, Жимжитлик. *Уларни соқчилик машинасига келтириб, рация орқали навбатчи қисм билан боғланишганда, ҳамма нарса ойдинлашди.* Газетадан.

РАШК [ф. رشك – қизганиш; кунчилик; кўра олмаслик; рақиблик] **1** Яхши кўрган кишини бировдан қизганиш, кунчилик. *Севги бор ерда рашк бор.* Мақол. ■ *Кўксимда яна юракни ўртовчи рашк аланга олди.* П. Қодиров, Уч илдиш. *Сен дейсан, дилим пок, рашкдан йироқман. Сен ундинг, мен эса ҳануз тупроқман.* А. Орипов, Йиллар армони.

2 Кўролмаслик, гашлик, ҳасад. [Канизак:] *Биламан, мусобақадод икки кишидан бирининг ютуғи иккинчисининг рашкини эмас, ҳавасини, ғайратини келтириши керак.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Одамнинг икки душмани бўлса, биттаси – рашк, иккинчиси эса ўзини идора қила олмаслик.* С. Кароматов, Бир томчи қон.

РАШКЛИ 1 Севгилиси, ёри ёки яхши кўрган кишини ҳеч кимга ишонмайдиган, қизганчиқ, кунчи. *У жуда рашкли эди.*

2 Ҳасад қиладиган, кўролмайдиган; ҳасадчи. *Рашкли одам. Рашкли иш синдирар тиш.* Мақол.

РАШКЧИ 1 Яхши кўрган кишини бировдан қизганувчи, рашк қилувчи киши. *Сен мени эркала дунёнинг энг гўзал сўзлари билан, Сен мени қизгангин энг рашкчи аёлнинг кўзлари билан.* «Ёшлик». *Ортиқнинг хаёлига ялт этиб рашкчи Собир келди: Хумпар, жаҳл қилиб, чироқни ёқмай ўтирган бўлса-чи? М. Мансуров, Ёмби. Агар.. хатлардан бирортаси ёзувчи бўлмаган одамнинг рашкчи хотини қўлига тушиб қолса борми,*

ўша уйда нима бўлишини кўз олдингизга келтира оласиз. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи.

2 қ. рашкли 2. [Олима] *Кийим танлашда, соч турмаклашда дидсиз, аммо тили бийрон, жанжалкаш, ўта рашкчи, қадам ташлашданоқ тажанглиги билиниб турадиган аёл.* С. Кароматов, Ҳижрон.

РАШКЧИЛ с.т. қ. рашкчи **1.** *Бундай рашкчил муҳаббатнинг келажаги яхшилик билан тугамади.* «Ёшлик».

РАШК-ҲАСАД, рашку ҳасад Рашк ва ҳасад, ўта кўролмаслик. *Чунки мен: «Улар мени қолдириб, ўзлари созандаларга кўшилиб, бошқа тўйхонага боргандирлар», деб уйлаб, рашк-ҳасад билан безовта бўла бошладим.* С. Айний, Эсдаликлар. *Устод Қавом, гарчи отасининг яқин оинаси бўлса ҳам, бу икки донгдор меъмор ўртасида азалий бир яширин рашку ҳасад мавжуд.* Мирмуҳсин, Меъмор.

Рашк қилмоқ (ёки этмоқ) Ҳасад қилмоқ, қизганмоқ. *Рашк этиб ҳасрат ила қолди рақиблар ҳайрон, Шону шавкат бирла бир келди, аломат келди.* Ҳабибий, Девон. *Иигитликда дилим бугўдинг, қайирдинг, Кўролмай, рашк этиб, ёрдан айирдинг.* Ҳабибий, Девон.

РАЪЙ [а. رأى – фикр, нуқтаи назар, қараш, мулоҳаза; ақл, идрок] Хоҳиш, майл; рағбат. *Бировнинг раъйига қарамоқ.* *Раъйига юрмоқ.* ■ *Дўстларим, мен сизга талпинган дамда Қалбимда бўлади ёлғиз бир раъйим: Хиёнат бўлмаса дейман ҳеч кимда, Дўстларнинг имони бут бўлса доим.* А. Орипов, Йиллар армони. *Бозорова янги эмасми, бошлиқнинг раъйига қараб иш тутушига ҳаракат қилади.* Н. Аминов, Қаҳқаҳа. *Инишоолло, бул андишамиз киромларга маъқул тушган тақдирда, жаноби тождорнинг ҳам раъйларини олмоқ.. маъқулдир.* А. Қодирӣ, Ўтган кунлар.

РАЪНО [а. رعنا – гўзал, зебо; л.м. енгилтак, мулоҳазасиз; ўйламадан қилинган] **1** Атиргуллилар оиласига мансуб кўп йиллик ўсимлик ва унинг қизил ёки сариқ хушбўй гули. *Раънолар, раънолар, оқ, пушти гуллар – она табиатнинг қизалоқлари.* «Ёшлик». *Чучмома, раъно, бинафша – кўзни боғловчи фаранг.* Ф. Фулом, Шеърлар.

2 кўчма Гўзал, барно аёл ҳақида. *Чаманга бахш этди беқиёс камол Бир раъно ишқидо куйиб-ёниши.* М. Икром. -Меники муболага

эмас, — деди Анвар, — масалан, сен ҳозир гуллар ёнидасан, ҳам чиндан-да гулларнинг раъносисан. А. Қодирӣ, Мехробдан чаён. Сен сози муҳаббатсан, гулшанда гули раъно. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

3 Раъно (хотин-қизлар исми).

РАЪЯ [а. رعايه — ғамхўрлик, эътибор; парвариш; ҳомийлик] с. т. айн. **рӯя** 1. Раъя қилмоқ. ■ Бой экан, деб кўрқиб ҳурмат қилманглар, Амалдорни раъя қилиб турманглар! «Маткарим полвон». Тоғам деб мен раъя қилиб турмайман, Ёмонларнинг жазосини бергайман. «Интизор».

РАЪЯ-АНДИША Ҳурмат юзасидан ёки бирор кимса билан босиқ ва тортиниброқ қилинадиган муомала. Раъя-андиша қилмоқ. У раъя-андишани билмайди. ■ -Кошкийди, ҳаммамиз шунақа очик гапиришга ўргансак. Қачонгача, ахир, раъя-андиша қилиб, айбимизни хаспўшлаймиз, — деди Курбон ота раисга. Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси.

РАҚАМ [а. رقم — сон, миқдор; сана; номер] 1 Сонни ифодаловчи график белги. Бу рақамлар ҳар қандай баландпарвоз гаплардан қудратли ва рад қилиб бўлмас фактлардир. С. Аҳмад, Уфқ. Сен дунёга келдинг, юртим боласи, Ўн саккизинчи миллион рақами билан. «Ёшлик». Табиийки, бу рақам сизни даҳшатга солади. Газетадан.

2 Бирор сон билан ифодаланган миқдор, кўрсаткич. Раиснинг охири якуновчи сўзи, Кўчқоровнинг нутқидай, рақамлар, муваффақиятлар, мақтовдан нари ўтмади. С. Анорбоев, Оқсой.

3 Бир турдаги предметларга тартиб билан қўйилган сон; номер. Тартиб рақами.

РАҚАМЛАМОҚ Тартиб билан рақам қўйиб чиқмоқ, номерламоқ. Дафтар бетларини рақамламоқ.

РАҚАМЛИ 1 Сонлар, рақамлар билан ифодаланган, рақамга эга бўлган. Рақамли ҳисоблаш машинаси. ■ 76-АТС доирасида ҳам келгусида 1440 та телефон нуқтасига эга бўлган янги рақамли ускуна ўрнатилиш режалаштирилмоқда. Газетадан.

2 Тартиб рақамлари қўйилган, рақамланган, номерланган, номерли. Иккинчи рақамли уй.

РАҚИБ [а. رقيب — соқчиликда турувчи; назоратчи, кузатувчи; айғоқчи; нозир] 1 Душман, ағёр, ёв. Сийёсий рақиблар. ■ Отабек қўлларини бўшатувчи қўрбошининг

бунчалик титраб-қалтирашидан ўз рақибларидан биттаси шу киши бўлганини ўйлади. А. Қодирӣ, Ўтган кунлар. Вақт ўтиши билан рақиб томонлар келишиб олиши мумкин бўлган позициялар бой берилмоқда. Газетадан.

2 Бирор нарса, кимса учун талашувчилар, курашувчилар, рақобат қилувчилар (бир-бирига нисбатан). Сўрсангиз ҳолим, азизлар, сийнаси афғорман, Қоработирдир рақибим, Зуҳра қизга ёрман. С. Абдулла, Тоҳир ва Зуҳра. Мирвали шу пайтгача рақиб деб тахмин қилиб юрган ҳамқишлоқларининг таъзирини беришни дилига тугиб қўйди. С. Аҳмад, Жимжитлик. ..Қаҳқор шартта тўхтаб, бутун гавдаси билан рақибига юзланди. -Айтар гапингни айта қол шу ерда, юрамизми энди узун-қисқа бўлиб?! — деди Тоштемур. «Ёшлик».

3 Спорт ўйинлари, тортишув, мунозара ва ш.к. да қарама-қарши томонлар (бир-бирига нисбатан). Рустам, тўрнинг нариги томонидан туриб, тўпга сакраётган рақибини кўрди-ю, қисилган пружинадек осмонга сапчиди, шундай зарб билан урдик, тўп рақибининг бошига тегиб, чеккага учиб кетди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Рақиб деганнинг кироий айтишга сўзи, мушталашига мушти бўлса. Ҳ. Фулом, Машғал.

РАҚБА шв. айн. раҳба. Отларни кўм-кўк барра ўтлар ўсиб ётган рақбада яйдоқ қолдиришди. «Ёшлик».

РАҚИБЛИК Кўролмаслик, душманлик. Рақиблик қилмоқ. ■ Эшикдан чиқиши ҳамон Анварга рақиблигини ошкор қилиб қўймасликни ғойибдан тилади. Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.

РАҚОБАТ [а. رقابت — кузатиш, назорат] 1 Басма-басликка беллашув; ким ўзди. Барчамиз мана шундай кескин рақобат шауроотида ғалабага эришиш, муносиб ўрин эгаллаш нақадар оғир ва машаққатли кечганининг гувоҳи бўлдик. Газетадан. Нега деганда, рақобат бўлмаган, боқимондалик, давлат ҳисобидан кун кўриш кайфияти устун бўлган жойда бундай шғор тартиб ва ёндашув мутлақо бўлмаслиги табиийдир. Газетадан.

2 Талабгорлар, рақиблар кураши. Кундошлар рақобати. ■ Кумушининг рақобат ўти бир оз ўча тушган эди, уч-тўрт кунлик можародан яхшигина ҳасрат очилди. А. Қодирӣ, Ўтган кунлар.

3 иқт. Мустақил товар ишлаб чиқарувчи (корхона)лар ўртасида товарларни қулай шароитда ишлаб чиқариш ва яхши фойда келтирадиган нархда сотиш, умуман, иқтисодиётда ўз мавқеини мустақамлаш учун кураш. *Қишлоқ жойларда рақобат қила оладиган корхоналарни ташкил этишининг барча мураккаблиklarини бартараф этиш ва республика қишлоқ аҳолисини иш билан таъминлаш керак. Рақобат бўлмаса, бозор иқтисодиётини барпо этиб бўлмайди.* Газетадан.

РАҚОБАТБАРДОШ [рақобат + бардош] *иқт.* Рақобатлаша оладиган, рақобатга чидайдиган. *Бу ерда йилига 4,5 минг тонна рақобатбардош калава ишлаб чиқарилади.* Газетадан. *Улар [ишбилармонлар] халқ хўжалигининг турли соҳаларида мавжуд бўлиб, рақобатбардош, импорт ўрнини босадиган маҳсулот ишлаб чиқаришга ҳаракат қилмоқдалар.* Газетадан.

РАҚОБАТБАРДОШЛИК Рақобат кила олишлик, рақобатга чидашлик; рақобатга кириша олиш қобилияти. *...Ўзбекистондаги кичик қишлоқ корхоналари маҳсулотларнинг юқори даражада рақобатбардошлигини таъминлай олади.* Газетадан.

РАҚОБАТЛАШМОҚ Беллаша олмоқ, тенг келмоқ, рақобат қила олмоқ. *Эндиликда Тошкент қомат кериб, гўзаллашиб, жаҳондаги энг ажойиб шаҳарлар билан рақобатлашадиган даражага етди.* Газетадан. *Бу йўл билан.. ташқи бозорга ҳам фаол аралашган ва рақобатлаша бошлаган бўлур эдик.* Газетадан.

РАҚОБАТЧИ 1 Рақобат қилувчи киши ёки томон. *Бир-икки ойдан кейин бўлса ҳам, уларга [яна бир] рақобатчи [Анвар] ортади.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

2 иқт. Бозор иштирокчилари, товар ишлаб чиқарувчилар ўртасида курашувчи шахс. *Бозорда рақобатчилар қанча кўп бўлса, деҳқонга шунча яхши.* Газетадан.

РАҚОБАТЧИЛИК *иқт.* Ўзаро рақобат қилишлик, рақобатбардошлик. *Фақат янги мулкдорлар пайдо бўлиб қолмасдан, балки рақобатчилик муҳити ҳам аниқ шаклланиб бормоқда.* Газетадан. *..рақобатчиликни вужудга келтириш учун шароит яратиш керак.* Газетадан.

РАҚС [a. رقص – ўйин, ўйинга тушиш ва унга мослаб ёзилган мусиқа] **1** Раққос(а)-нинг гармоник ҳаракати ва ҳолатлари,

пластик ифодавийлиги, юз имо-ишоралари ва б. орқали образ яратишдан иборат санъат тури. *Ўзбек миллий рақслари. Рақс тарихи.*

2 Турли мақомлар билан бажариладиган ритмик ҳаракат; оёқ ўйин ва шундай ўйин учун ёзилган мусиқа. *Рақс мусиқаси. Рақс(га) тушмоқ. Рақс қилмоқ. ■ Қобил ҳам қизишиб, билар-билмас, фарғоначасига рақсга туша бошлади. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Шийлонда енгил куй янграмоқда, хушқад, хушсурат бир жувон рақс тушмоқда. О. Ёқубов, Диёнат. Бир-биридан иўх, бир-биридан ўйноқи оҳангларга ёш-яланлар рақс тушишяпти.* Газетадан.

3 Оёқ ўйин, танса кечаси, базм. *Рақслар бошланур, гул ўйин, чапак, Ҳунарин кўрсатар қиз, жувон, хоним. Ф. Фулом.*

РАҚҚОС [a. رقاص – ўйинга, рақсга тушувчи] Рақсга тушувчи санъаткор эркак; ўйинчи. *Зангиота сайридаги базмда ногора ва чилдирма авжга чиққан, сурнайлар чи-йиллаган, ўртада ёш раққослар ўйин тушиб турар эди. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. Кўриб раққослар ҳайратда қолди, Адашди рақсидан, ҳатто уялди. Ҳабибий, Девон. Самандар – актёр, сўз устаси, раққос ва хонанда.* Газетадан.

РАҚҚОСА [a. رقاصه – ўйинга тушувчи аёл; балерина] Раққос аёл. *Саҳнага раққоса қизлар чиққанда, Нормамат узоқ вақт қидирган нарсасини топгандай қувонди. «Ёшлик». Ушу тобда гўзал раққосани жудаям кўргиси келиб кетди. Мирмуҳсин, Темур Малик.*

РАҚҚОСЛИК Рақс тушиш санъати. *Бир раққосликда бўлди мумтоз, Бўлиб зийнат яратгай гамзаю ноз. Ҳабибий, Девон.*

РАҒА Япроқ ва меваларда (асосан тоқда) сариқ, жигарранг доғ қолдирадиган юқумли замбуруғ касаллиги ва шу касаллик натижасида ҳосил бўлган доғлар. *Раға тушган олма.*

РАҒБАТ [a. رغبت – хоҳиш; яхши ният, истак] **1** Бирор ишга бўлган хоҳиш, истак, майл, раъй. *Менинг бу ишга рағбатим йўқ. ■ Баҳордан буён бир рағбатингиз йўқ, Меҳнат қилдингиз-ку, миннатингиз йўқ. М. Юсуф, Осмонимга олиб кетаман. Гулламас яшинаб Ватан, то элда меҳнат бўлмаса, Ҳар иш олға босмагай, меҳнатга рағбат бўлмаса. Ҳабибий.*

2 Қизиқтирувчи, қўзғатувчи омил, сабаб; манфаат келтирувчи (берувчи) нарса. Мен *жўраларимнинг олдида фахр этиб юрман. Аваз оғам ғазалларимни ўқиб, рағбат берди, дейман. С. Сиёев, Аваз. ..қонунчиликда бу борада кўзда тутилган рағбат ва имтиёзларнинг амалга оширилишини таъминлаш зарур.* Газетадан.

3 *псих.* Инсон ҳис-туйғулари, руҳий ҳолатларини ривожлантирувчи, уни фаолликка ундовчи руҳий (психик) таъсир.

РАҒБАТЛАНМОҚ Манфаатдорлик ошуви ёки тақдирлаш натижасида бирор иш, фаолиятга қизиқмоқ, рағбати ошмоқ. *Муваффақиятдан рағбатланган пахтакорлар ғайратга ғайрат қўшмоқдалар.*

РАҲА [ф. راه / ره — йўл, кўча] *кт.* Йўлка, кўча. *Мен йўлимни танлаганман чорраҳада, Сенга ўхшаб қолмай шундай тор раҳада.* Т. Тўла, Асарлар.

РАҲБА [а. رحبه — бўш жой, кенглик; майдон; ҳовли] *шв.* 1 Очиқ кенг майдон, дала. *Холбўта бошини кўтарганда, Саидмурод ўқ узди.. Нариги томондаги раҳбада чўзилиб ётишган Комил билан Ҳамид сапчиб туришди ва дарров нима гап-сўзларини фаҳмлаб, Саидмуродга ташланишди.* «Ёшлик».

2 Масжид ҳовлиси (хонақоҳ ва кўча эшиклари ўргасидаги майдон). *Ундан раҳбага ҳам эшик бўлиб, ташқаридан одамларнинг паст-баланд овозлари эшитилиб турарди.* Э. Самандар, Тангри қудуғи.

РАҲБАР [ф. راهبر / رهبر — йўлбошчи, йўл бошловчи (кўрсатувчи), бошлиқ] 1 Бирор давлат, ташкилот, гуруҳ, жамоа ва ш.к. га йўл кўрсатиб, бошчилик қилиб борувчи, раҳбарлик қилувчи; йўлбошчи, раҳнамо. *Ҳукумат раҳбарлари. Раҳбар ходим.* ■ *Мустақиллик шароитида яшаш ҳар бир раҳбар, фуқаро зиммасига улкан масъулият ҳам юклайди.* Газетадан. *Бугун бошқарув тизимига миллати, элати, уруғидан қатъи назар, эл ишончига сазовор бўлган раҳбарлар кириб келмоғи зарур.* Газетадан.

2 Таълим-тарбия берувчи, йўл-йўриқ кўрсатувчи; устоз. *Муסיқа раҳбари. Илмий раҳбар. Яхши раҳбар — чин падар.* Мақол. ■ *Режиссёр ижодий ташкилотнинг ҳам гоёвий, ҳам бадиий раҳбаридир.* Газетадан.

Синф раҳбари Синф болаларининг ўзлаштиришини ва интизомини кузатиб бориш ва уларга доимий раҳбарлик қилиб

туриш учун биркитилган ўқитувчи. *Синф раҳбаримиз ақлли, доно аёл. Мен синф раҳбарим билан бамаслаҳат иш қиламан.*

РАҲБАРИЯТ [ф. + а. رهبریت] Раҳбарлик қилувчи гуруҳ, доира. *..мамлакат раҳбариятининг сиёсати халқаро майдонда юксак обрў топгани алоҳида таъкидланди.* Газетадан. *Тоғ ёнбағридаги касалхонага келганда, кеч кириб қолгани учун, раҳбарият уй-уйига тарқалган эди.* Т. Малик, Шайтанат.

РАҲБАРЛИК 1 Раҳбар эканлик, раҳбар мавқеи, мақоми.

2 Бошчилик, бошлиқлик; йўлбошчилик, раҳнамолик; мурабийлик, устозлик. *Ишчилар раҳбарлигида ўқувчилар меҳнат кўникмалари ҳосил қиладилар.* Газетадан.

3 *айн.* раҳбарият.

РАҲИМ [а. رحيم — меҳрибон, шафқатли] 1 Меҳрибон, шафқатли, раҳмдил (Оллоҳнинг сифатларидан бири). *Худоё худо-вандо, яккаю яғоналигинг, раҳим ва раҳмонлигинг ҳаққи, мендек бир балокаш, гуноҳкор ожиза бандангдан марҳаматингни дариғ тутмагайсан.* К. Яшин, Ҳамза.

2 Раҳим (эркаклар исми).

РАҲИМ [а. رحم — шафқат, марҳамат; ачиниш; меҳрибонлик, меҳр] Аянч ёки мушкул аҳволдаги кимсага, нарсага нисбатан ачиниш туйғуси ва шундай туйғу таъсирида кўрсатилган шафқат, марҳамат. *Сизни оғзи қон бури дедим, чунки сизда раҳм йўқ.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Бир кун ундан қиттай раҳм тилаган аёлларимизни кўндоқ билан саваб бақирди..* Ойбек, Кўёш қораймас.

Раҳм қилмоқ 1) шафқат қилмоқ, марҳамат қилмоқ. [*Ойиша беим Бобурга:*] *Самарқанд сизга жангсиз дарвоза очмас, энди ўзингизга раҳм қилинг. Урушга борманг, ўтинаман!* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Сизда одамият бўлса, бу ғариби нотавонга раҳм қилмаганингизда ҳам, анови шўрлик болаларнинг зорига раҳм қилишингиз керак эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.; 2) аямоқ, ачинмоқ. *Биров зулм қилса, биров раҳм қилар экан, биров ош берса, биров нон берар экан.* Ойдин, Садағанг бўлай, командир. **Раҳми келмоқ** Ачиниш ҳисси пайдо бўлмоқ, ачинмоқ; ёрдам бергиси келмоқ. *Яланг бошидан қон оқайтган, йиртилган кўйлаги орасидан моматалоқ бадани кўриниб турган, ўзи чўкка тушиб, одамлардан шафқат сўрайётган йигирма ёшлардаги йигитга Тоҳирнинг раҳми*

келди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Хотин кишининг кўз ёши ширин бўлади. Ёдгорнинг раҳми келди. Хотинини овутиди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. **Раҳмини келтирмақ** Кимсада ачиниш, аяш ҳиссини туғдирмоқ, пайдо қилмоқ. *Баширжон одамнинг раҳмини келтирар даражада юпун, одмигина кийиниб, Шамси Тураевичникига йўл олди.* Н. Аминов, Суварак.

РАҲМАТ [а. رحمت – шафқат, марҳамат, меҳрибонлик; ачиниш] **1** унд. с. Ташаккур ва миннатдорчиликни ифодаловчи сўз. *Катта раҳмат! Отанга раҳмат! ■ -Раҳмат! – Муқаддам унга меҳр билан тикилиб қолганини пайқаб, дарров кўзларини яширди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Раҳмат айтмоқ Миннатдорчилик билдирмоқ. *Муборак Набижонга раҳмат айтиб хайрлашди-да, ёш боладай ликиллаб, чопқиллаб кетди.* С. Зуннунова, Кўк чироқлар. *У қайта-қайта раҳмат айтиб, мени машинага кузатиб қўйди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Ташаккур, миннатдорчилик, шукроналик. *Ким яхшилик уруғини сепса, раҳмат ҳосилини олади.* Газетадан. [Ойимхон] *Мадамнинг хотинларининг ҳовлисини супуриб, сувини ташиб берган, аммо раҳмат ўрнига қарғиш ва жеркиш эшитган.* П. Турсун, Ўқитувчи.

3 дин. Марҳамат, мурувват. [Ҳидоят ўз-ўзига:] *Худоё, раҳматингдан ўргилай, ошхўрга – ош, нонхўрга нон еткизурсан.* Ҳамза, Майсаранинг иши.

Худо раҳмат қилсин (ёки раҳматига олсин) Худо ўз марҳаматига сазовор қилсин (вафот этган киши ҳақида). *Худо раҳмат қилсин. Ўзи ҳам хатини олиб, муҳрга қараб қолган экан-да.. бечора. Ҳай, начора, бандалик экан.. – деб қўйди.* К. Яшин, Ҳамза.

РАҲМАТЛИ дин. Худонинг раҳматига лойиқ, мўмин (вафот этган киши ҳақида). *Онаси раҳматли мунгли, қобил хотин эди.* С. Аҳмад, Уфқ. *Воажаб! Бу қадрдон гўшанинг ҳамниша файзлигини раҳматли чоли Тожи Давлат билан экан.* «Ёшлик».

РАҲМАТНОМА қ. ташаккурнома. *Розик [бошиқдан] икки марта раҳматнома олган.* С. Аҳмад, Сайланма.

РАҲМДИЛ [а. + ф. رحمدل – кўнгли, дили раҳмга тўла; шафқатли] Бировга озор бермайдиган; кўнгли юмшоқ, раҳмли, шафқатли. *Раҳмдил одам. ■ Илгари одамлар анча*

содда, раҳмдил, мўмин эканини, айниқса, ўзининг тенгдошлари қувлик – шумликлардан узоқ, инсофли, фариштаси бор одамлар эканини дилдан ўтказди. Мирмуҳсин, Меъмор. *Ҳозир кўзимга Султон амаки ҳар вақтдагидан кўра ғамхўр, раҳмдил кўришиб кетди.* Ҳ. Назир, Ёнар дарё. *Зоҳир шайх, оғасидек руҳоний бўлгани билан, оғаси каби арзимаган нарсага ловуллаб кетадиган тажанг, жаҳлдор эмас, кўнгличан, раҳмдил киши эди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

РАҲМДИЛЛИК Бировга озор бермаслик, кўнгли юмшоқлик; шафқатлилик. *..тенгдош дўстларимдан бири.. очерк ёзиб ёшларнинг иши, журналистларнинг иши, деб менга раҳмдиллик қилади.* Н. Сафаров, Оловли излар. *Бу нигоҳда ҳамдардликкаям, раҳмдилликкаям ўхшаб кетувчи ҳазин бир ифода яллиғлаиб турарди.* А. Обиджон, Аканг қарағай Гулмат.

РАҲМЛИ Бировга раҳм қиладиган; кўнгли юмшоқ, раҳмдил. *Раҳмли одам.*

РАҲМОН [а. رحمان – меҳрибон, шафқатли] **1** Раҳм қилувчи, шафқатли (Оллоҳнинг сифатларидан бири). *Тоғажон, беринг суюнчи, Қўллагай яратган раҳмон.* «Юсуф ва Аҳмад». *Худоё худовандо, якка ва яғналигинг, раҳим ва раҳмонлигинг ҳаққи, мендек бир балокаш, гуноҳкор ожиза бандангдан марҳаматингни дариғ тутмагайсан.* К. Яшин, Ҳамза.

Сабр таги – раҳмон Сабр қилинса, Оллоҳ ажрини, мукофотини беради, раҳм-шафқатини аямайди, деган маънода қўлланадиган ибора. *-Сабр қилинг, болам, сабр таги – раҳмон! Ишляяпсизми, ишхонангиз борми? – деди Чўтир хола Умидга.* Мирмуҳсин, Умид. *Сабр таги – раҳмон дерлар, айла бардош, Бошинг тошдан, наҳот сабринг бўлмаса тош.* Т. Тўла, Асарлар.

2 Раҳмон (эркаклар исми).

РАҲМСИЗ **1** Раҳм-шафқатни билмайдиган; бераҳм, шафқатсиз. *Раҳмсиз одам. Раҳмсиз суратда ишлатмоқ. ■ Шунинг учун меҳнаткашни раҳмсиз ишлатиб, мадрасалар бино қилмоқда, ариқлар чиқармоқда.. эди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *..Оҳ Олимжон, аягинанг ўлсин! Раҳмсиз отанг ўлсин. Нима қилди? Айтгил, ким урди?* Ҳамза, Танланган асарлар.

2 кўчма Шафқатсизликни ифодалайдиган, аямасдан, бераҳмларча қилинган.

Хушрўйнинг раҳмсиз муҳокамасидан оққан бу ҳақиқатлар Зайнабни йиғлатди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Қайнатанинг қарашлари раҳмсиз ва беаёв эди. Ш. Рашидов, Қудратли тўлқин.

РАҲМСИЗЛИК Раҳм-шафқатни билмаслик, бераҳмлиқ. Болаларни шаддодликка ўргатмангиз, Раҳмсизлик, бедодликка ўргатмангиз, То улғайиб, дуч келганда инсонларга, Ўшшамасин андишасиз шайтонларга. Э. Воҳидов, Муҳаббатнома.

РАҲМ-ШАФҚАТ Кимсага ёки нарсага кўрсатилган меҳрибончилик ва марҳамат. Раҳм-шафқат бўлмас шоирга, Заъфар дунё босар изидан. Р. Парфи, Кўзлар. Эъзозхон Зиёдилланинг кўзларига қарайди, уларда раҳм-шафқатдан асар ҳам йўқ. Ҳ. Фулом, Машғал. Одамларда раҳм-шафқат тугаб кетган. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакатаи.

РАҲНАМО [ф. راهنما / رهنا – йўл кўрсатувчи (бошловчи)] кт. Йўл кўрсатувчи, бошчилик қилувчи; раҳбар. [Навоий:] Халқ ҳақсизликка қарши бош кўтарар экан, унга кимдир раҳнамо бўлиши муқаррар. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. [Устозни] Тўғри йўл кўрсатувчи раҳнамо, деб қабул қилганман ва бундан кейин ҳам шундай бўлиб қолади, илшооллоҳ. Газетадан.

РАҲНАМОЛИК Йўлбошчилик, раҳбарлик. Бу ерда Мовароуннаҳр амирига бўйсуннишдан бош тортганларга раҳнамолик қилганларни йиғишган эди. С. Кароматов, Сўнгги бархан. ..халқингизга раҳнамолик қилишингизда омад ёр ва тангри мададкор бўлишини яратгандан сўраб қоламиз. Газетадан.

РЕ [лот. re] Мусиқа гаммасининг иккинчи товуши ва унинг нога белгиси.

РЕ- [лот. re..] Байналмилал ўзлашма сўзларда сўзнинг олдидан қўшиладиган ва 1) ҳаракатни янгидан (қайтадан) бошлаш, тиклаш ёки унинг такрорланиши (мас., реабилитация), 2) иш-ҳаракатнинг қарама-қаршилиги (мас., реактор) каби маъноларни билдирадиган қўшимча.

РЕАБИЛИТАЦИЯ [лот. rehabilitatio – қайта тиклаш] 1 тиб. Организмнинг издан чиққан функцияларини ҳамда беморлар ва ногиронлар меҳнат қобилиятини тез ва тўлатўкис тиклашга қаратилган тиббий, педагогик ва ижтимоий чора-тадбирлар мажмуи. Реабилитация маркази. ■ Унда.. ногиронларни реабилитация қилиш марказининг иш фао-

лиятини кучайтириш масалалари кўрилди. Газетадан. Гулистондаги Сирдарё вилоят реабилитация ва саломатлик марказида республика семинари бўлиб ўтди. Газетадан. Энди аёлингизни реабилитация бўлимига ўтказамиз [деди ҳаким]. Газетадан.

2 ҳўқ. Жиноят содир этишда асоссиз гумон қилинган ёҳуд айбланган шахснинг пок номи, шаъни ва қадр-қимматининг ҳуқуқни муҳофаза қилиувчи давлат органлари томонидан тикланиши. Реабилитация қилмоқ. ■ Тошев масаласига аралашиб қамалган Умаров.. реабилитация бўлиб, оқланиб келибди. П. Қодиров, Уч илдиш.

РЕАГЕНТ [ингл. reagent] Кимёвий реакцияда иштирок этувчи модда; реактив.

РЕАКТИВ I [фр. reactif < ре.. + лот. activus – ҳаракатдаги] ким. Бошқа моддалар билан бирга маълум кимёвий реакцияда иштирок этувчи ва шу реакция орқали изланаётган модданинг бор-йўқлигини аниқлаб берувчи модда.

РЕАКТИВ II сфт. I Кимёвий анализда аниқлагич (қ. реактив I) бўлиб хизмат қиладиган. Реактив моддалар.

2 Буғ, газ ва ш.к. оқимининг тепки кучи натижасида ёки шундай куч билан ҳаракат қиладиган. Реактив артиллерия. Реактив двигатель. Реактив самолёт. ■ Сув ости кемалари ёрдамида қуриш мўлжалланаётган бу иншоот бўйлаб реактив двигатели вагон-снаряд қатнаши кўзда тутилмоқда. «Фан ва турмуш».

РЕАКТОР [ингл. reactor < ре.. + лот. actor – ҳаракатга келтирувчи] 1 Ўзгарувчан ток занжирида қисқа туташув содир бўлганда, токни чеклаб қўядиган юқори вольтли электр аппарати.

2 ким. Муайян температура ва босим шароитида кимёвий ва биокимёвий реакциялар ҳосил қилиш учун ишлатиладиган аппарат.

3 физ. Бошқарилувчи радиоактив реакция – атом ядроларининг парчаланиш реакцияси амалга ошириладиган қурилма. Ҳозир ядро реакторларида уран ядроларининг парчаланиши туфайли жуда кўп радиоактив моддалар олинади. «Фан ва турмуш». Шимоллий Корея матбуотининг хабарларига қараганда, уларнинг атом реактори ядро қуроли яратишга эмас, электр энергияси ишлаб чиқаришга хизмат қилади. Газетадан.

РЕАКЦИОН 1 *сиёс.* Реакция манфаатлари учун курашувчи, эски тартибларни сақлаб қолишга ёки тиклашга уринувчи. *Реакцион ғоя.* ■ *Реакцион оқим тарафдорлари дастлаб Фарғона водийси, сўнг бутун республикада ислом давлати қуришни ҳаёл қилдилар.* Газетадан.

2 Кимёвий реакцияга оид, алоқадор.

РЕАКЦИОНЕР [*фр.* reactionnaire – *ре.. + лот.* actio – ҳаракат] *Сиёсий* реакция тарафдори ёки қатнашчиси; прогрессив, илғор ҳаракатлар ва демократия душмани.

РЕАКЦИЯ I [*ре.. + лот.* actio – ҳаракат] 1 *псих. тиб.* Ташқи ва ички қўзғатувчиларга жавобан инсон ва унинг тана аъзоларида пайдо бўладиган ҳаракат, жараён ёки ҳолат; акс таъсир.

2 *ким.* Икки ёки бир неча моддалар ўртасида кечадиган ва янги моддалар ҳосил қиладиган ўзаро кимёвий таъсир. *Кимёвий реакция. Реакцияга кирмоқ.* ■ *Ядровий таркибга кирувчи лимон кислота билан темир оксидлари ўртасида ҳам реакция кечади.* «Фан ва турмуш».

РЕАКЦИЯ II *сиёс.* Эски, умри тугаган ижтимоий тартибларни сақлаб қолиш, қайта тиклаш ва мустақкамлаш мақсадида ижтимоий тараққиётга фаол қаршилик кўротиши.

РЕАКЦИЯЧИ *қ. реакционер.*

РЕАЛ [*лот.* realis – моддий; ҳақиқий < *res* – нарса, буюм] 1 Ҳақиқатан ҳам мавжуд бўлган; ҳақиқий, чин, воқеий. *Реал воқелик.* ■ *Кўргиликдан, таваккалдан, тақдирдан воз кечиб, халқ реал нарсаларга аҳамият берадиган бўлди.* Ойбек, Нур қидириб. ..Биз ҳозир энг чуқур ҳаёлот билан реал воқелик орасидаги масофа шиддатли тезликда қисқараётган бир даврда яшаймиз. «Ёшлик».

2 Амалий; амалга ошиши аниқ бўлган, бажарилиши мумкин бўлган. *Реал режа. Реал вазифа.* ■ *Ҳар қандай дадил фантазиянинг замирида ҳам ҳаётий тажриба, реал фактлар, манзаралар ётади.* У. Норматов, Талант тарбияси.

Реал даромад *иқт.* Аҳолининг пул даромадларига сотиб олиши мумкин бўлган товар ва хизматлар миқдори. *Самарадорлик, айниқса, кишиларнинг реал даромадлари жадал ошаётгани каби масалаларни таҳлил қилиш долзарб муаммодир.* Газетадан.

РЕАЛИЗАЦИЯ [*лот.* realis – моддий, ҳақиқий] 1 Маълум бир режа, лойиҳа, дастур, мақсадни амалга ошириш, турмушга татбиқ этиш.

2 *иқт.* Мол-мулк ёки қимматбаҳо қоғозларни пулга айлантириш; мол сотиш. *Ой охиригача 28 млн сўмликдан зиёд маҳсулот реализация қилинади.* Газетадан.

РЕАЛИЗМ I [*лот.* realis – моддий, ҳақиқий] 1 *ад.* Адабиёт ва санъат (тасвирий санъат, театр, мусиқа ва б.) да воқеликни, ҳаётни ифода воситалари орқали, бадиий образларда бутун тўлалиги билан ўзига ўхшаш шаклларда ҳаққоний акс эттириш усули.

РЕАЛИЗМ II *филс.* Онгдан ташқаридаги мавжуд реаллик гўё идеал объектларнинг мавжудлигидан ёки субъект, билиш жараёни ва тажрибага боғлиқ бўлмаган билиш объектдан иборатдир, деб ҳисобловчи фалсафий йўналиш.

РЕАЛИСТ I Адабиёт, санъат ёки фалсафадаги реализм издоши, реализмга амал қилувчи. *Реалист ёзувчи ўзи кўрмаган ҳодисаларга ҳам ўзининг кўрганлари, кузатганлари, шахсий-ҳаётий тажрибалари асосида ёндашади.* У. Норматов, Талант тарбияси.

2 Ўз фаолиятида реал воқелик, атроф муҳит ва иқлим шарт-шароитларини, мавжуд имкониятларни ҳисобга олиб иш кўрувчи. *Реалист одам.*

РЕАЛИСТИК I Реализм тамойилларига асосланган, реализмга хос. *Реалистик асар. Ҳаётни реалистик акс эттирмоқ.* ■ *Бобур ўзи кузатган табиий ҳодисаларни реалистик асосда акс эттирган.* «Фан ва турмуш».

2 Реал, ҳақиқий, амалий. *Ҳаётга реалистик қараш. Реалистик сиёсат.*

РЕАЛЛАШМОҚ Ҳақиқий, реал тус олмақ, реал равишда намоён бўлмақ, аниқланмоқ, амалга ошмоқ. *Сўзнинг маъноси контекстда реаллашади.*

РЕАЛЛИК I Ҳақиқийлик, аниқлик, амалийлик, амалга ошириш мумкинлик. *Фикрнинг реаллиги.* ■ *Элмуродда, бошланган ишнинг реаллигига қатъий ишонч туғилди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Ҳақиқатда, объектив мавжуд бўлган воқеа-ҳодиса, воқелик, ҳақиқат. *Булар икки-та алоҳида-алоҳида олам, реалликни қабул қилишнинг икки усули бўлиб, ҳаракат йўналишлари бир-бирига мос келмайди, балки қарама-қаршидир.* Газетадан.

РЕАНИМАТОЛОГИЯ [реанимация + юн. logos – фан, таълимот] Тиббиётнинг организми жонлантириш ва тасодифий ўлимдан сақлаб қолиш, турли касалликлар оқибатида юзага келадиган оғир ҳолларда организмнинг ҳаётгий муҳим функцияларини бошқариш ва тиклаш масалаларини ўрганидиган бўлими.

РЕАНИМАЦИЯ [ре. + лот. animatio – жонлантириш, ўзига келтириш] *тиб.* 1 Клиник ўлим ҳолатидаги кишиларни тирилтириш; жонлантириш, шунингдек, ҳаётгий муҳим аъзоларнинг турли сабаблар оқибатида тўсатдан йўқолган ёки ўзгарган функцияларини тиклаш учун кўриладиган чора-тадбирлар мажмуи. *Биз реанимация ҳақида бир оз маълумотга эгамиз.* Газетадан.

2 Шундай чора-тадбирларни амалга оширувчи бўлинма, врачлар гуруҳи. *Аҳмад-ни ўша куниёқ зудлик билан вилоят касалхонасининг реанимация бўлимига олиб келишди.* Газетадан. *Ушбу тиббий ёрдам маркази диагностика, шошилинч терапия, нейрохирургия, жарроҳлик, болалар ва реанимация бўлимларини ўз ичига олади.* Газетадан.

РЕБУС [лот. rebus – нарсалар билан, воситасида < res – нарса, буюм] Сурат, ҳарф ва баъзи бир шартли белгилар воситасида ифода этиладиган топишмоқ (ушбу сўз дастлаб ҳажвий сурат маъносида қўлланган).

РЕВАЛЬВАЦИЯ [ре. + лот. valeo – аҳамиятга, қийматга эгаман] *иқт.* Миллий валюта-пул бирлиги курсини бошқа мамлакатлар ёки халқаро валюта-пул бирликлари курсига нисбатан расмий равишда ошириш.

РЕВАНШ [фр. revanche – ўч, қасос (олиш); қаримта] 1 Урушда енгилган томоннинг ўч олиши, қаримта қайтариши ёки ўч олиш учун қилган ҳаракати. *Реванш олмоқ.*

2 *спорт.* Спорт ўйинларида: енгилган, голибликни қўлдан берган спортчининг ёки команданинг голиб устидан ғалаба қозониш ва голибликни қайтариб олиш мақсадида қайтадан ўтказадиган ўйини ва унинг ижобий натижаси. *Англиялик Льюис катта боксга қайтадиган бўлса, Виталий сўзсиз у билан реванш жанени ўтказишга рози бўларкан.* Газетадан. *Унда французлар 3:1 ҳисобида ғалаба қозониб, америкалик чарм тўп усталаридан ўзига хос реванш олишди.* Газетадан.

РЕВАНШИЗМ [фр. revanche] *сиёс. тар.* Урушда енгилган томоннинг илгари қўлдан кетган ҳудудларни қайтариб олишга, илгариги мавқеини тиклаш мақсадида янги уруш очиш ёки унга тайёргарлик кўришга қаратилган сиёсати.

РЕВАНШИСТ *тар.* Реваншизм тарафдори, реваншизм сиёсатини юргизувчи; қаримта қайтаришга интилувчи. *Реваншистлар сиёсати.*

РЕВИЗИОНИЗМ [лот. revisio, revisionis – қайта кўриш, тафтиш] Бирон-бир таълимот, назария, нуқтаи назар принциплари ва қондаларини қайта кўриб чиқиш (тафтиш қилиш)ни талаб қилувчи ғоявий-сиёсий ёки илмий-назарий йўналиш.

РЕВИЗИОНИСТ Ревизионизм тарафдори, ревизионизмга амал қилувчи.

РЕВИЗИЯ [лот. revisio – қайта кўриш] 1 Муайян корхона, ташкилот, муассаса ёки мансабдор шахснинг маълум бир даврдаги иш-фаолиятига доир ҳисоботларни текшириш, тафтиш қилиш; тафтиш. *Ревизия акти.* *Ревизия қилмоқ.* ■ *Магазинга тўсатдан ревизия келиб қолибди.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлақати.

2 *сиёс.* Бирор таълимот ёки назарияни ўзгартириш, унинг асосларини бузиш ниятида қайтадан кўриб чиқиш.

РЕВИЗОР [«ревизия» с. дан] *эск.* 1 Муайян бир муассаса ёки мансабдор шахс фаолиятини текшириш (тафтиш қилиш)га ваколати бўлган шахс. *Ўзидан кўрсин, ревизор билан орани бузма, деб неча марта айтганман.* ■ *Ревизор халқи топаман деса, ҳар қанақасидан ҳам ишқал топади.* С. Аҳмад, Сайланма.

2 Темир йўл соҳаларида назоратчи ходим.

РЕВМАТИЗМ [юн. rheumatismos – (тана бўйлаб) тарқалиш, ёйилиш] *тиб.* Юрак-томир системаси, бўғин ва пайларнинг кенг тарқаладиган яллиғланиши натижасида юзага келадиган оғир касаллик; бод. *Ревматизм оғриғи.* *Ревматизм билан оғримоқ.*

РЕВМАТОЛОГИЯ [ревматизм + юн. logos – фан, таълимот] *тиб.* Клиник тиббиётнинг турли ревматик касалликларни ўрганивчи бўлими. *Ревматология маркази.*

РЕВМОКАРДИТ [ревматизм + юн. kardia – юрак] Ревматизм оқибатида келиб чиқадиган, юракнинг ички, мускулли ёки ташқи қавати яллиғланишидан иборат касаллик.

Ревмокардит қайталаганда, беморнинг аҳволи оғирлашади, қон айланиши бузилади.. «ЎЗМЭ».

РЕВОЛЬВЕР [ингл. revolver < лот. revolvere — орқага думалатмоқ, айлантирмоқ] Бир неча ўқ жойлашадиган айланувчи ўқдонли, шахсий ўқотар қурол. *Револьвердан ўқ узмоқ.*

Револьвер станок *тех.* Кесувчи асбоблар ўрнатиладиган қисми айланиб, турли кескичлар галма-гал ишга солинадиган токарлик станок.

РЕВОЛЮЦИОН 1 қ. **инқилобий.** *Революцион кураш. Революцион ташкилот.*

2 Туб, жиддий ўзгаришларга олиб келувчи. *Техникада революцион ўзгариш.* ■ *Жаҳон тажрибаси кўрсатишича, бозор иқтисодиётига революцион йўл билан, яъни жадал усулда ёки эволюцион йўл билан, яъни босқичма-босқич ўтиш мумкин.* Газетадан.

РЕВОЛЮЦИОНЕР [фр. revolutionnaire < лот. revolutio — тўнтариш] қ. **инқилобчи.**

РЕВОЛЮЦИЯ [лот. revolutio — бурилиш, тўнтариш] 1 қ. **инқилоб** 2. *Пролетар революцияси. Буржуа-демократик революцияси.*

2 қ. **инқилоб** 1. *Маданий революция.* ■ *Ҳозир космонавтика илмий-техник революциянинг ажралмас қисми бўлиб қолди.* Газетадан.

РЕГАТА [итал. regata < raga — қатор, саф] *спорт.* Эшкакли, елканли ёки моторли қайиқларда туркум пойгалардан иборат спорт мусобақалари.

РЕГБИ [ингл. rugby < Англиянинг Регби шаҳарчаси номидан] *спорт.* Ҳар бири 15 кишидан иборат икки жамоа тухумсимон тўп билан ўйнайдиган спорт ўйини [бунда спортчилар тўпни қўл ёки оёқ билан узатиб, уни рақиб дарвозасига киритиш ёки дарвоза чизиги ортига (ичига) туширишга ҳаракат қиладилар].

РЕГЕНЕРАЦИЯ [лот. regeneratio — қайта тикланиш, қайта туғилиш, янгиланиш] 1 *биол.* Организмнинг йўқолган ёки жароҳатланган аъзолар ва тўқималарни тиклаб олиши, шунингдек, унинг айрим қисмларидан бутун организмнинг тикланиши.

2 *тех.* Иш бажариб бўлган (эски) маҳсулотга унинг дастлабки сифатларини қайтариш.

3 Ядро техникасида: реакторда ишлатилган ядро ёнилғисини радиокимёвий ва ки-

мёвий-металлургик қайта ишлаш жараёнлари мажмуи.

РЕГИОН [лот. regio, regionis — вилоят, ўлка] Бир неча вилоятларни, ҳатто давлатларни ўз ичига олган йирик ҳудудий бирлик. *Олимларнинг фикрича, региондаги экологик вазиятни яхшилаш учун туб чоралар кўриш талаб этилади.* Газетадан.

РЕГИОНАЛ Регионга, алоҳида вилоят, ўлка ёки қўшни мамлакатларга оид; маҳаллий. *Регионал кенгаш.* ■ *Регионал можароларни, аввало, яқин Шарқдаги можарони бартараф этиш масалалари муҳокама қилинди.* Газетадан.

РЕГИОНАЛИЗМ [лот. regionalis — маҳаллий] *сиёс.* Иқтисодий, ижтимоий, сиёсий ва б. муаммоларни у ёки бу регион (минтақа, ҳудуд) нинг манфаат ва эҳтиёжлари нуқтаи назаридан кўриб чиқиш ва ҳал қилишдаги ёндашув, муносабат. *Зотан, регионализмдан глобализмга, яъни янги минтақавийликдан ялпиликка ўтиш тенденцияси умумжаҳон миқёсда кучайди.* «Фан ва турмуш». *Президентимиз айтганидек, глобализмга фақат регионализм орқали борилади.* Газетадан.

РЕГИСТОН [ф. ريگستان — қумлоқ, қумли жой; майда тош тўшалган жой] Ўрта Шарқ мамлакатлари шаҳарларидаги марказий майдон (одатда шаҳар арки ёки ҳоким саройи ёнида барпо этилган).

РЕГИСТР I [нем. Register < лот. registrum — рўйхат] Муайян ҳуқуқий аҳамиятга эга бўлган рўйхат, ҳисобга олиш ҳужжати; қайднома. *Регистрга ёзиб қўймоқ.* ■ *Тегишли техник воситалар мавжуд бўлганда.. дастлабки ҳужжатларни ва регистрларни тузишга рухсат берилади.* Газетадан.

РЕГИСТР II *мус.* 1 Клавишли мусиқа асбобларида товуш кучи ва тембрини ўзгартиришга имкон берадиган мослама.

2 Хонанда ёки чолғу асбоби диапазонининг бир хил тембрга эга бўлган товушлар гуруҳи.

РЕГИСТР III *тех.* 1 Рақамли ҳисоблаш машинасининг кодларни хотирлашга мўлжалланган элементи.

2 Автомат телефон ва телеграф станциялари ҳамда алоқа узелларида бирон манзилга юбориладиган абонент ахборотларини рақамлар шаклида қабул қилувчи ва ёзиб олувчи қурилма.

3 Компьютер ва ёзув машинкаси клавиатурасининг ўнг ва чап томонида жой-

лашган, катта ва кичик ҳарфлар ёзилиш тартибини бошқарувчи иккита клавиш.

РЕГИСТРАТОР [нем. Registrator < лот. *registrum* — қайд этилган, ёзиб қўйилган] **1** Регистратсия ишларини олиб борувчи, рўйхатга олувчи киши.

2 Муайян параметрларни автоматик қайд қилувчи ўзиёзар асбоб.

3 Идораларда хат-ҳужжатлар, қоғозлар солиб қўйиладиган картон папка; жилд.

РЕГИСТРАТУРА [нем. Registratur < лот. *registrum* — қайд этилган, ёзиб қўйилган] Муассаса, идора, поликлиника ва ш. к. нинг рўйхатдан ўтказиш бўлими.

РЕГИСТРАЦИЯ [ингл. registration < лот. *registrum* — қайд этилган, ёзиб қўйилган] Рўйхат қилиш, рўйхатга олиш, қайд этиш; рўйхатдан ўтказиш. *Регистратсия дафтари. Регистратсиядан ўтмоқ.* ■ [Заргаров:] *Кувё билан келин менинг олдимда, ҳозир боради. Регистратсия қилинг, бўлак гап йўқ!* А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар.

РЕГЛАМЕНТ [фр. *reglement* < лот. *regula* — тартиб, қоида] **1** Йиғилиш, мажлис, кенгаш ва ш. к. ни олиб бориш, ўтказиш тартиби. *Мажлис регламенти. Регламент белгиламоқ.* ■ *Мажлисларни олиб бориш унгагина топшириллар, у регламент ва бошқа тартиб-қоидаларга риоя қилишнинг ҳадисини олган..* Ж. Абдуллахонов, Хонадон. *Регламент бўйича шахматчилар.. 12 партиядан донга сурадилар.* Газетадан.

2 Бирор давлат органи, муассаса, ташкилот ва ш. к. нинг фаолият тартибини белгиловчи низом ва қоидалар мажмуи. *Ялти мажлис муҳокамасига Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатининг муваққат регламентини тасдиқлаш тўғрисидаги масала киритилди.* Газетадан. *Қонунчилик ва суд-ҳуқуқ масалалари кўмитаси раиси Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатасининг регламенти лойҳасини иккинчи ўқишда тақдим этди.* Газетадан.

3 Халқаро конгресслар ва конференциялар томонидан қабул қилинган баъзи ҳужжатларнинг номи (мас., 1815 йил Вена регламенти).

РЕГЛАН [ингл. Reglan < инглиз генерали Реглан номидан] **1** Енги елкаси билан бир бутунликда бичилган пальто ёки қўйлак андозаси (дастлаб 19-аср ўрталарида Реглан модага киритган) ва шундай андоза (бичим)даги устки кийим.

РЕГРЕСС [лот. *regressus* — орқага кетиш; акс ҳаракат(ланиш)] **1** Ривожланишнинг юқорироқ шаклдан қуйи шаклга ўтиши; орқага қайтиш, таназзул; ёмон томонга ўзгариш; *зид. прогресс.*

2 биол. Тирик табиатда яшаш шароитларининг ўзгаришига мослашиш оқибатида организмларнинг соддалашувидан иборат эволюцион жараён.

РЕГРЕССИВ 1 Ўз тараққиётида орқага кетган, таназзулга, инқирозга юз тутган; таназзулга, инқирозга олиб келувчи. *Регрессив ҳаракат.* ■ *Кўришиб турибдики, инсон фикрлаш тарзида бири иккинчисига зид бўлган қутблар, прогрессив ва регрессив томонлар мавжуд бўлади.* Газетадан.

2 Реакцион, антидемократик. *Регрессив ҳодиса.*

РЕГУЛЯТОР [лот. *regulare* — тартибга келтирмоқ, йўлга қўймоқ] Автоматик бошқарув тизимида механизмнинг бир текис ишлашини таъминлаб турадиган ҳамда температура, босим, тезлик ва ш. к. ни бирдай сақлайдиган ёки ўзгартирадиган асбоб, мослама.

РЕДАКТОР [фр. *redacteur* < лот. *redactus* — тартибга келтирилган] қ. **муҳаррир 1-2.** *Техник редактор. Бош редактор. Масъул редактор. Газета редактори.* ■ *Ходимлар Аҳмаднинг гапини тинглаб утирар эканлар, ора-чора редакторга қараб қўярдилар.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

РЕДАКТОРЛИК Муҳаррир иши, вази-фаси; муҳаррирлик. *Редакторлик қилмоқ.*

РЕДАКЦИОН 1 Нашриёт таҳририятига мансуб. *Редакцион кенгаш.*

2 Таҳрир жараёнига оид; таҳририй. *Мақолага киритилган редакцион ўзгариш. Редакцион тузатиш.*

РЕДАКЦИЯ [фр. *redaction* < лот. *redactus* — тартибга келтирилган] *эск. 1* Таҳрир жараёни, таҳрир; қўлёзмани муҳаррир тузатишлари билан нашрга тайёрлаш. *Редакция қилмоқ.*

2 Муайян ишловдан ўтган, тузатилган матн. *Романнинг янги редакцияси.*

3 Нашриёт органларида нашр ишини олиб борувчи, қўлёзма матнларни ишлаб, нашрга тайёрлаб берувчи ходимлар жамоаси. *Журнал редакцияси. Редакция мажлиси.* ■ *Усмон Яхшиев таҳрир қилган материалларнинг таржимаси тўғри ва аниқлиги-*

га редакцияларнинг ходимлари заррача шубҳа қилмас эдилар. Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари. Кўп сонли газетхонлар редакциямизга мурожаат қилиб, ёш олимга берилган илмий даража етарли эмас, деб ҳисобламоқдалар. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.

4 Таҳририят ходимлари ишлайдиган бино. Аҳмад редакциядан чиқиб, муюлишга борганида, орқасидан Раҳим ака етиб келди. Ф. Мусаҷонов, Ҳиммат.

РЕДИСКА [р. < лот. radix – илдиз, илдизмева] Эрта кўкламда очик ёки ёпиқ ерларга экиладиган полиз экини ва унинг ейишли думалоқ ёки чўзинчоқ оқ, қизил рангли ҳосили. Салатнинг янги узилган барги редиска, бодринг ва ошкўклар билан яхши ҳамоҳанг бўлади. Газетадан.

РЕДКОЛЛЕГИЯ [р. редакционная коллегия – «таҳрир ҳайъати» бирикмасининг қисқартмаси] Китоб, журнал, газета ва ш.к. ни биргаликда таҳрир қилувчи жамоа; таҳрир ҳайъати. У деворий газетанинг редколлегия аъзоси эди, проғулчиликка қарши чиқарилаётган шошилинч сон учун уч-тўрт банд ҳажв ёзиб беришни топширишди. П. Қодиров, Уч илдиз. Алманах материалларини махсус редколлегия ишлаб беради. Н. Сафаров, Оловли излар.

РЕДУКТОР [лот. reductor – орқага қайтарувчи] тех. 1 Айланма ҳаракатни тишли ғилдираклар ёрдами билан бир валдан иккинчи валга узатувчи механизм.

2 Трубопровод, газ баллони ва ш.к. идишдаги суюқлик ёки газнинг босимини камайтириш ёки бир хилда сақлаб туриш учун мўлжалланган асбоб, мослама.

РЕДУКЦИЯ [лот. reductio – қайтиш, орқага қайтариш] **1** махс. Мураккабдан соддага ўтиш, соддалашиш.

2 биол. Муайян аъзоларнинг ўз функциясини йўқотганлиги туфайли кичрайиши ёки йўқолиши.

3 ким. Тикланиш, қайтарилиш; оксидланишнинг акси.

4 тлш. Кучсиз талаффуз натижасида товушнинг ўзгариши, товушнинг миқдор ва сифат белгиси жиҳатдан пасайиши (бу ҳодиса асосан урғусиз бўғиндаги унлиларга хос бўлади). Редукция натижасида ҳамда тез суръатда гапириш жараёнида товуш тушиб қолади. «ЎТА».

РЕДУПЛИКАЦИЯ [лот. reduplicatio – иккиланиш, кўшалоқланиш] тлш. Сўздаги дастлабки бўғинни ёки ўзакни, бутун сўзни такрор қўлаш билан такрорий сўз, грамматик шакл ҳосил қилиш усули.

РЕЕСТР [лот. registreum, registrum – рўйхат, саноқ] Маълум ишлар, ҳужжатлар, молмулк ва б. рўйхати ҳамда шу рўйхатлар қайд қилинадиган дафтар. Амалдаги қонунчиликка ўзгартиришлар киритилганлиги муносабати билан 22 та идоравий-меъёрий ҳужжат давлат реестридан чиқарилди. Газетадан. Айни пайтда гўзанинг йиғирмата селекция нави давлат реестрига киритилган. Газетадан.

РЕЖА [ф. رجه < رجه – кир ёйиладиган ип, арқон; саф, қатор] **1** Деворзанлик ва шунга алоқадор касбларда: девор ва ш.к. нинг текис, тўғри чиқиши учун усталар таранг қилиб тортиб қўядиган ип, сим ва ш.к. Режа олмоқ. Режа солмоқ. ■ -Бектурди ака, — дерди у [Қозоқбой] ғишт тераётган устага қараб, — ғиштни яхши тераётган бўлсангиз ҳам, режа ипини тортиб олмаганингиз ёмон. М. Қўшоқов, Уста йигит.

2 Бирор ишни тартиби билан ва ўз вақтида бажариш учун олдиндан белгилаб олинган аниқ ёки тахминий мўлжал. Эртанги ишга бугун режа туз. Мақол. ■ Бўрон режаларимизни бузолмайди, тақдиримиз ҳам бўроннинг қўлида эмас. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Адолат қизларга ўз режасини тушунтирди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. [Бригада аъзоларининг] Ҳар йили пахта тайёрлаш шартномавий режасини мамлакат бўйича биринчи бўлиб.. удалашларига ўрганиб қолдик. Газетадан.

3 Белгили тартиб, қоида, ўлчов. Иш режага тушиди. ■ Бу оилада ейиш-ичиш белгили тартиб ҳам режага тобе эса-да, ҳар кун ширин-ширин овқатлар тайёрланади. Ойбек, Танланган асарлар. Албатта, кампир келинларини рўзғордан сиқмасди. Аммо режани бузмай, масаллиқни исроф қилмай иш тутарди. С. Аҳмад, Сайланма.

РЕЖАЛАМОҚ **1** Олдиндан режа тузмоқ; режалаштирмақ. У [Солижон] вақтини фаслдек, Бўлиб қўйган режалаб. Қ. Муҳаммадий.

2 Режа солиб ўлчамоқ, режа солмоқ, режа солиб иш қилмоқ. Мактаб ер участкасини режалаш. Режалаб чигит экмoқ.

3 Тартибга, режага солмоқ, тизимга туширмоқ.

РЕЖАЛАШТИРИШ Миллий иқтисодиётнинг турли даражаларида ижтимоий-иқтисодий жараёнларни тартибга солиш ва бошқариш шакллари мажмуи.

РЕЖАЛАШТИРМОҚ Маълум режага солмоқ; мўлжалламоқ. *Ислохўжа.. йўлларни тузатиш, темир кўприклар қурдириш ишларини режалаштирди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

РЕЖАЛИ 1 Маълум бир режа асосида қурилган; тартибли. *Режали иш. Режали иш бузилмас.* Мақол. ■ *..ҳар бирининг [ўт ўчирувчининг] ҳаракати чаққон ва режали.* М. Хайруллаев, Тилла маржон.

2 Тежаб сарф қиладиган, режа билан иш тутадиган. *Режали аёл.* ■ *Моҳира пазанда, чаққон, саранжомли, режали келин эди.* М. Осим, Тилсиз гувоҳ.

РЕЖАСИЗ 1 Режа билан қилинмаган, тартибсиз. *Режасиз иш. Қолипсиз ғишт чиқмас, режасиз иш битмас.* Мақол.

2 Тежаб-тергашни билмайдиган, тежамсиз. *Режасиз одам.*

РЕЖАСИЗЛИК Тежаб-тергаб қилинмаган иш; тежамсизлик. *Ишни режасизлик билан бажармоқ.*

РЕЖАЧИ Режа тузувчи киши. -*Ражаббекникидаги мажлисда, — деди заҳарханда билан [Отабек], — бу йиртқичликнинг режачиси ким эди? А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

РЕЖАЧЎП [ф. ريجه چوب] *айн. газчўп 1.*

РЕЖИМ [фр. regime — давлат тузуми, бошқариш тарзи < лот. gego — бошқараман, раҳбарлик қиламан] **1** Давлатни бошқариш, идора этиш усули; тузум. *Демократик режим. Тоталитар режим.*

2 Меҳнат, дам олиш, овқатланиш, ухлаш ва умуман ҳаётнинг аниқ белгиланган тартиби. *Овқатланиш режими. Режим билан ухлаш.* ■ *Фурсат қадрини ҳаётини режаси ва кундалик вақт режими бўлган одам билди.* Р. Усмонов, Одобнома. *У тинмай машқ қилиш, алоҳида белгиланган режимга амал қилиш туфайли спорт формасини яна тиклашга муваффақ бўлди.* Газетадан.

3 Иш фаолияти ёки ҳаёт шароити. *Ўсимликларнинг иссиқлик режими. Машинанинг иш режими.* ■ *Иқтисод ва тежамкорлик режимида рияз қилишнинг муҳим омилларидан бири давлат ва ишлаб чиқариш интизомига қатъий бўйсунушидир.* Газетадан.

РЕЖИССЁР [фр. regisseur — бошқарувчи < лот. gego — бошқараман] Саҳна ёки кино асарини саҳналаштирувчи бадий раҳбар; асарни тайёрлаш, саҳнага қўйиш билан боғлиқ бўлган ижодий ишларнинг ташкилотчиси, бошлиғи. *Постановкачи режиссёр. Кино режиссёри.* ■ *Тошкент кўриги бизни ўнлаб ёш тажрибали режиссёрлар, операторлар ва сценаристлар билан ошно қилади.* Газетадан. *Томошанинг ёмон чиқишига кўпинча режиссёр айбдор бўлади.* «Фан ва турмуш».

РЕЖИССЁРЛИК Саҳна ёки кино асарларини саҳналаштириш билан шуғулланиш; режиссёр касби, вазифаси. *Режиссёрлик қилмоқ. Режиссёрлик санъати.* ■ *Бу киши артистларга театрда режиссёрлик қиладилар.* Шукрулло, Сайланма.

РЕЖИССУРА [«режиссёр» с. дан] **1** Режиссёрлик иши, фаолияти. *Кинодраматургнинг ишини режиссура, монтаж янада такомиллаштириши ҳам мумкин.* Б. Имомов, Сценарий ва фильм.

2 Фильм, спектакль ва ш.к. нинг бирор режиссёр томонидан тайёрланган постановкаси. *У [Хуришд] театр санъати билан, режиссура билан [Ўзбекистонга] гастролга келган озарбайжон театри, театр ҳаваскорларининг труппалари орқали таниш эди.* Ф. Жўраев, Обид Жалилов.

РЕЗ [ф. ريز — майда; кичкина] **1** Мусиқа асбобларидан бир ритмда чиқадиган узук-узук қисқа садолар. *Ноғораларнинг.. рези, сурнайнинг бир маромдаги мунгли ноласи ҳозир қандайдир қалтис ўйин бўлишидан дарак беради.* М. Қодиров, Асака дорбозлари.

2 Шу турдаги куй номи. *Бу вақтда Регистонда турган сарбозларнинг музика тўдаси миллий асбобларни “рез” ҳавосида чала бошладилар.* С. Айний, Эсдаликлар.

РЕЗА [ф. ريزه — ушоқ, парча; ёғоч қириндиси] **1** сфт. Унча катта бўлмаган; майда, кичик. *Ёноқларини реза тер қоплаган қизлар жимгина қўшиққа қулоқ солар.. эди.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар. *Норматовнинг қисташи билан Алитириш дуторини олиб, реза куйларга тушди.* Файратий, Менинг ёшлигим. *[Алижонни] Ичкари уйга бошлаб кирди-да, олдида қази билан тузланган бодринг келтириб қўйди: -Мана буларни реза қилиб турунг, — деди Ҳалима.* Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда.

2 от Майда нарса (сув ёки тер томчилари ҳақида). Кучли кулгидан Раънонинг кўзи ёшланиб, ўсиқ киприги жуфтланди, кулиги ва ўчоқ ҳарорати билан икки юзи қизил олмага айланиб, латиф бурни устида марварид резалар ҳосил бўлди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Мавжларидан резалар учиб, чайқалади муққадас дарё.* Газетадан.

РЕЗАВОР [ф. ريزه‌وار] 1 Майда-чуйда. Резавор моллар.

2 Овқатга солиш учун ишлатиладиган кўкат ва сабзавот. Уларнинг ҳовилларида мевали дарахтлар, гулзор, чорпоя, резавор экинлар учун ҳам алоҳида майдонлар мавжуд. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

3 Богчачилик экинлари ва уларнинг мевалари. *Резавор бог. Резавор экинлар. Резавор мевалар.* ■ *Резавор мевалардан смородина.. ўстириш айни муддао бўлади.* Газетадан.

4 айн. зиравор. Сабзавот, мева ҳамда резаворларнинг ўзбекча тансиқ таомлар тайёрлашда аҳамияти каттадир. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

РЕЗАВОРФУРУШ [резавор + ф. فروش – сотувчи] Резавор моллар ёки ошкўклар билан савдо қилувчи киши; резаворчи. *Ҳеч ўйламаганда, Ҳусни баққол билан Жалил резаворфуруш ўртасида жанжал чиқиб қолди.* Ф. Гулом, Шум бола.

РЕЗАВОРЧИ 1 айн. резаворфуруш.

2 Кўкат ва сабзавот экинлари етиштирувчи ва сотувчи киши.

3 Зираворлар савдоси билан шуғулланувчи киши.

РЕЗАВОРЧИЛИК Резавор экинлар экиш ва резавор сотиш ишлари билан шуғулланиш. *Резаворчилик қилмоқ. Резаворчиликни ўрганмоқ.*

РЕЗАЛАМОҚ Майда тўграмоқ, майдаламоқ, майда-майда қилмоқ. *Пиёзни резаламоқ. Резаланган сабзи.* ■ *Қиз.. бурни устида резаланиб турган ёмғир томчисини артиб, қаддини ростлади.* У. Назаров, Одамлар.

РЕЗАПАРВАР [ф. ريزه‌پروار – майда экинларни парваришловчи] Резавор экинларни яхши парвариш қиладиган; миришкор. *Резапарвар одам.*

РЕЗГИ [ф. ريزگى – майдаланганлик; майда-чуйда нарсалар] 1 Қийқинди чарм; қийқим-қийқим чармлар. *Пошнабон резгилар.* ■ *Ҳар хил синиқ-миниқ қолиплар, чарм*

резгиси, ширач коса, маҳси ичига ёпиштирадиган эски латталар ва ҳоказо дўконхона юзини тутган. Ойбек, Танланган асарлар. *Тери резгилари ҳар хил кийим-кечак безакларида ишлатилади.* Газетадан.

РЕЗГИ ОДАМ ҳазил Ўсмай қолган ёки кичкина одам. *Боқса, резги қаримсиқ одам Имо қилар унга дамо-дам.* М. Али, Боқий дунё.

РЕЗЕКЦИЯ [лот. resectio – кесиб ташлаш] тиб. Касаллик оқибатида зарарланган ёки шикастланган аъзо, суяк ва ш.к. нинг бирор қисмини жарроҳлик йўли билан кесиб ташлаш.

РЕЗЕРВ [фр. reserve < лот. reservare – сақламоқ, эҳтиёт қилмоқ; тежамоқ] 1 Янги, ҳали ишга солинмаган куч, маблағ ва ш.к. манбаи. *Ишлаб чиқариш резервлари. Пахта етиштиришни кўпайтирувчи резервлар.* ■ *Қодирали икки нарсадан беҳад хурсанд бўлди. Биринчидан, бўш қолган жойларни тўлдириш учун катта резерв топилди..* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Бу маблағларнинг барчаси ўз ички резервларимиздан ажратилмоқда.* Газетадан.

2 қ. заҳира 1. *Озиқ-овқат резервлари.* ■ *Ҳар бир хўжаликда анчагина резервлар ва кучимкониятлар юзага чиқарилди.* Газетадан.

3 қ. заҳира 2. *Резервдаги офицер.* ■ *Сафарбарлик чақируви чоғида резервдаги хизматга чақирилганлар ойлик йиғинда иштирок этиб, техник воситалардан ва қурол-яроғдан фойдаланиш сирларини мукамал ўргандилар.* Газетадан.

4 Қўшиннинг зарур пайтда жангга киритиш учун кўмондонлик ихтиёрида қолдирилган қисми. *Туркистон ҳарбий округи бутун уруш давомида ҳарбий резервлар ўчоғи бўлди.* Газетадан.

РЕЗЕРВИСТ Бир қатор мамлакатлар армияларида: резервга ўтказилган, резервда, захирада турган ҳарбий хизматчи.

РЕЗЕРВУАР [фр. reservoir < лот. reservare – сақламоқ, эҳтиёт қилмоқ] Суюқлик ёки газ сақланадиган катта идиш. *Резервуарнинг сиғими катталиги сабабли ёнгинни тўхтатишинг иложи бўлмади.* Газетадан.

РЕЗЕРВЧИ қ. резервист. *Шу билан бирга, мазкур комиссияга мамлакатимизда Куролли кучлар заҳираси, яъни резервчилар институтини ташкил этиш концепциясини ишлаб чиқиш вазифасини топшириш керак.* Газетадан.

РЕЗИДЕНТ [лот. *residens, residentis* — ўтирувчи, жойида қолувчи] 1 Элчидан пастроқ мавқега эга бўлган дипломатик вакил.

2 Бирон давлатнинг бошқа бир хорижий давлатда доимий яшовчи фуқароси.

3 Бирон давлат разведкасининг бошқа бирор давлат ҳудудида иш олиб борувчи вакили.

4 Хорижий банк, компания, фирма ва ш.к. нинг бошқа мамлакатда доимий ишловчи, у ёки бу ишни амалга оширувчи вакили (ўзи ишлаётган мамлакат қонунчилигига тўла риоя қилади). *Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан жисмоний шахслар — резидентларга нақд чет эл валютасини ..ташқарига олиб чиқишга рухсат бериш тартиби белгиланган.* Газетадан. *Тендерда фақат Ўзбекистон резидентлари қатнашиши мумкин.* Газетадан.

РЕЗИДЕНЦИЯ [лот. *residens, residentis* — бирор жойда бўлувчи, турувчи] Давлат бошлиғи ёки ҳукуматнинг, шунингдек, катта мансаб эгаларининг доимий қароргоҳи, тураржойи, саройи. *Президент резиденцияси.*

РЕЗИНА [лот. *resina* — қатрон (смола) < юн. *retine* — ёғоч қатрони] Каучукни вулканизлаш йўли билан олинадиган эластик маҳсулот ва ундан тайёрланган нарса, буюм. *Дағал резина. Резина этик. — Эмин қаради: автоматчи немислар дарёнинг кун чиқиш қирғоғидан резина қайиқда шу томонга тўппа-тўғри босиб келаяпти.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Қўшнисиникидан ўн беш метрли резина шланг опчиқиб берди.* С. Аҳмад, Сайланма..

РЕЗИНКА [«резина» с. дан] 1 Ёзилган ёки чизилган нарсани ўчириш учун ишлатиладиган махсус резина бўлаги. *Сиеҳ ўчирадиган резинка.*

2 Тортганда чўзиладиган резинали шнур, ип ва ш.к. *Кампир, резинкаси оёғини қисиб юборган шеклилли, капрон пайпоғини ҳимариб, тўппиғига тушириб олибди.* С. Аҳмад, Сайланма.

3 с.т. Резина. *Унинг оёғида таги резинка қора туфли.* П. Қодиров, Уч илдиз.

Резинка қилмоқ (ёки қилиб чўзмоқ) 1) бирор ишни вақтида бажармай чўзиб юрмоқ, пайсалга солмоқ. *-Бу монтажчилари тушмагур газ плитаси ўрнатишни роса резинка қилиб чўзишса бўладими, — деди Афзал ака.* А. Шайхон, Ушовидан тушови қиммат;

2) гапни чўзмоқ. *Мунча резинка қилиб чўзмасанг!* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

РЕЗОЛЮЦИЯ [лот. *resolutio* — қарор] 1 Йиғилиш, мажлис, конференция ва ш.к. да бирор масала муҳокамасидан кейин қабул қилинган қарор. *Мажлис резолюцияси. — Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Хавфсизлик кенгаши яқинда махсус резолюция қабул қилди.* Газетадан.

2 Раҳбар ҳодимнинг расмий ҳужжатдаги фармойиши, якуний хулосаси. *Аризага резолюция қўймоқ.*

РЕЗОНАНС [фр. *resonance* < лот. *resonans* — акс-садо берувчи] 1 физ. Ташқи таъсирлар остида жисмнинг мажбурий тебранишлари амплитудасининг кескин ошиб кетиши. *Резонанс ҳодисаси.*

2 Бинонинг товушни кучайтириш қобилияти. *Залнинг резонанси яхши.*

3 кўчма Жамоатчиликнинг фикри, бирор нарса, воқеа-ҳодисага муносабати, жавоб ҳаракати, билдирган фикри. *Унинг нутқи катта ижтимоий резонанс уйғотди.*

РЕЗОНАТОР [лот. *resonare* — акс-садо бермоқ] *тех.* Резонанс ҳодисаси туфайли содир бўладиган тебранма тизим (жисм).

РЕЗЬБА [р. резать — «кесмоқ» с. дан] *тех.* Болт, гайка ва ш.к. нинг ички ёки ташқи сиртига ўйилган ариқча ва бўртма. *Метрик резьба. Болт резьбаси.*

РЕЗЬБАЛИ Резьбаси бор, резьба солинган. *Ўн резьбали болт.*

РЕЗЮМЕ [фр. *resume* < *resumer* — қисқача баён қилмоқ] Ёзилган, айтилган ёки ўқилган матн мазмунининг қисқача баёни. *Авторефератнинг резюмеси.*

РЕЙМПОРТ [ре.. + импорт] *иқт.* Чет элга чиқарилган, аммо у ерда сотилмаган ёки яроқсиз деб топилган, қайта ишлов берилмаган товарларнинг уни чиқарган мамлакатга қайтариб олиб кирилиши.

РЕИНВЕСТИЦИЯ [ре.. + инвестиция] Инвестициялар муомалалари бўйича даромадлар шаклида олинган маблағларни ишлаб чиқаришни кенгайтириш учун қайта йўналтириш, қайта фойдаланиш.

РЕЙД I [ингл. *raid* — ёпирилиб келиш, босиб келиш < нем. *bereit* — тайёр, шай] 1 Давлат ёки жамоат ташкилотлари, матбуот органлари топшириғига мувофиқ муайян объектларни, корхона ва ш.к. фаолиятини тўсатдан текшириш. *Солиқчилар билан со-*

лиққа оид жиноятчиларга қарши курашиш департаментининг ходимлари ўртасидаги яқин ҳамкорлик рейд ва текширишлар самарасини таъминламоқда. Газетадан. «Ишонч» телефонига тушаётган тезкор маълумотлар асосида ўтказилаётган рейдлар давомида бир қанча қонунбузарлик ҳолатлари барҳам топмоқда. Газетадан.

2 ҳарб. Душманнинг базаларига, штаб ва б. объектларига қарши жанговар иш олиб бориш мақсадида ҳаракатдаги ҳарбий ёки партизан отрядларининг душманнинг орқа томонига ўтиши.

РЕЙД II [голл. reede – кемалар тўхтайдиган жой] Денгиз портига кираверишда, соҳил яқинида кемаларнинг лангар ташлаб туриши ва юк тушириш учун қулай жой.

РЕЙКА [р. рейка – ясси чорқирра юпқа тахта] **1** Юпқа, энсиз узун тахта. *Рейкалардан қилинган девор. Полга рейка қирқиш.*

2 махс. Даражаларга бўлинган ва ер, сув ҳамда қор қатламининг паст-баландлигини (чуқурлигини) аниқлашда қўлланадиган чорқирра ёғоч.

РЕЙС [нем. Reise – саёҳат] Кема, самолёт, машина каби транспорт воситаларининг маълум маршрут бўйича (бир томонга) қатнов йўли. *Қурилиш ва техника материаллари ташиб турган автомашиналар ҳар сменада ўн беш-ўн олти рейс қилади. А. Муҳиддин, Ҳадиа.*

РЕЙТИНГ [ингл. rating – баҳо, даража] **1** Ўқувчилар ва талабалар билимини назорат қилиш ва баҳолаш усули ва тизими. *Қолаверса, ҳар бир фандан тўпланган балларга асосланиб, ўқувчиларнинг ўқишдаги ютуқларини таққослаш ва рейтинг натижаларига қараб, уларни фарқлаш имконияти яратилади.* Газетадан. *Маорифимиздаги ислохотлар ҳақида сўз кетар экан, мактабларимизда тобора кенг қўлланаётган ўқувчилар билимини аниқлашда рейтинг тизимидан фойдаланиш усули хусусида алоҳида тўхталиб ўтиш даркор.* Газетадан. *Олий таълим тизимида бакалаврлик ва магистрлик босқичларидаги таълим тобора такомиллашмоқда, талабалар билимини баҳолашнинг рейтинг усули кенг жорий этилмоқда.* Газетадан.

2 спорт. Спортнинг баъзи турларида (мас., шахматда) эришилган ютуқларнинг самарадорлиги ва нуфузини баҳолашда рақамлар билан ифодаланадиган шахсий кўр-

саткич. *Спортчиларнинг рейтинг кўрсаткичи. Боксчиларнинг рейтинг жанглари. ■ Халқаро футбол федерацияси (ФИФА) миллий терма жамоалар учун август ойи рейтинг жадвалини эълон қилди.* Газетадан.

3 Сиёсат, маданият ва б. соҳалардаги таниқли арбобларнинг жамоатчилик фикрини ўрганиш йўли билан аниқладиган машҳурлик даражаси. *Баъзи туман газеталарининг рейтинг бугун, очиғини айтсак, кўнгилдагидек эмас. «Саодат». Машғулот олиб борадиган ўқитувчиларнинг илмий даражаси, рейтинг, иш стажига қараб, қўшимча ҳақ тўлаш жорий этилди.* Газетадан.

РЕЙХСТАГ [нем. Reichstag < Reich – давлат, салтанат + Tag – мажлис, кенгаш] тар. Германия парламенти (1871 йилдан 1945 йилгача) ва унинг биноси. *Зафар туғин тутиб маҳкам, Рейхстаг узра тиккан ҳам, Ва чеккан ҳам унга имзо Бу қўллардир, бу қўллардир.* Э. Воҳидов, Муҳаббатнома.

РЕКВИЗИТ [лот. requisitum – керакли, зарур] Театр томошаларида ёки кинофильм суратга олинаётганда фойдаланиладиган табиий ёки ясама буюмлар мажмуи.

РЕКВИЗИТЛАР ҳўж. Муайян ҳужжатнинг юридик жиҳатдан кучга эга эканлигини кўрсатувчи, қонун-қоидалар билан белгиланган зарурий маълумотлар. *Банк реквизицлари фақат ҳисоб-пул муомалалари масалалари бўйича хатларда, масалан, кафолат хатларида қўйилади. «Иш юритиш». Қимматли қоғозларда ифодаланган мажбурий реквизицлар муомалага чиқарилаётган ҳар бир қимматли қоғозда кўрсатилади. «Ҳаёт ва қонун».*

РЕКВИЗИЦИЯ [фр. requisition – мол-мулкдан маҳрум қилиш < лот. requisitio – талаб; тўлатиш] Хусусий кишиларнинг ёки жамоат ташкилотларининг мулкани ҳақ тўлаб мажбурий равишда доимий ёки вақтинча давлат ихтиёрига олиш. *Ўзбекистон Республикасидаги хорижий инвестициялар национализация ва реквизиция қилинмайди.* Газетадан. *Реквиция ўтказилишига сабаб бўлган вазиятларнинг амал қилиши тўхтагандан кейин реквизиция қилинган мол-мулкнинг собиқ эгаси сақланиб қолган мол-мулкни ўзига қайтариб беришни талаб қилишга ҳақли.* Газетадан.

РЕКЛАМА [фр. reclame < лот. reclamare – қаттиқ қичқирмоқ] **1** иқт. Муайян товар

ёки кўрсатиладиган хизмат турлари ҳақида харидорларни хабардор қилиш, уларга нисбатан талаб, эҳтиёжни юзага келтириш ёки кучайтириш мақсадида ана шу товар ва хизматлар тўғрисида берилган маълумот. *Савдо рекламаси.* ■ *Маркетинг концепциясида маҳсулотни сотиш тадбирлари мажмуасида марказий ўринни реклама эгаллайди.* «Иқтисодий назария». «Оила ва жамият» бошқа газеталарга ўхшаб реклама қилинмаса ҳам, харидорлар, савдоси чаққон. Газетадан. *Реклама ўз номи билан маҳсулотни овоза қилиш демакдир.* Газетадан.

2 Бирон шахс, ташкилот, нарсани оммалаштириш мақсадида улар ҳақида маълумотлар тарқатиш. *Сиёсий реклама.* *Газетанинг реклама ва эълонлар бўлими.* ■ *Трибуналларда шу гап, телевизор экранлари, рекламаларда шу мавзу.* Э. Охунова, Икки океан оша. *Сиз биз билан ҳамкорликда реклама унумдорлигига эришишингизга шубҳа йўқ.* Газетадан.

3 Шу мақсадда чиқарилган эълон, плакат. *Реклама осмоқ.*

РЕКЛАМАЦИЯ [лот. *reclamatio* — бақариб норозилик билдириш] Етказиб берилган ёки сотилган мол, буюм, маҳсулотнинг, кўрсатилган хизматнинг сифатсизлиги натижасида кўрилган зарарни тўлаш, улардаги нуқсонларни бартараф этиш ёки уларнинг баҳосини пасайтиришни талаб қилувчи даъво хати.

РЕКЛАМАЧИ 1 Реклама ясовчи, реклама тузувчи киши.

2 Ўзини, ўз ишини мақтовчи, кўз-кўз қилувчи киши.

РЕКОГНОСЦИРОВКА [лот. *recognoscere* — билмоқ; эсга туширмоқ; кўриб чиқмоқ] 1 *ҳарб.* Жанговар ҳаракатлар бошланиши олдидан душман ҳақида тўлиқ, батафсил маълумотлар олиш мақсадида командирлар, офицерлар томонидан ўтказиладиган разведка.

2 *геод.* Муайян жойда геодезик ишлар бошланишдан олдин шу жойни текшириб чиқиш; эскирган топографик хариталарни жойнинг ҳозирги ҳолати билан мувофиқлаштириш.

РЕКОМЕНДАЦИЯ [лот. *(re)commendatio* — маъқуллаш] 1 Бирор ташкилотга ёки янги жойга ишга киришда бериладиган ёзма ёки оғзаки тавсия.

2 *қ. тавсиянома.* *Рекомендация бермоқ.*

РЕКОНСТРУКЦИЯ [ре.. + лот. *constructio* — тузиш, бириктириш; тузилиш, қурилиш] 1 Такмиллаштириш, яхшилаш мақсадида қайта қуриш, янгидан қуриш, бутунлай янгича ташкил қилиш, қайтадан ускуналаш. *Реконструкция даври.* ■ *Тармоқнинг янги корхоналарини қуриш, ишлаб турган корхоналарини реконструкция қилиш, замонавийлаштириш керак.* Газетадан. *Вокзал ва станцияларимиз янгидан қурилди ва реконструкция қилинди.* «Фан ва турмуш».

2 Қадимги иншоот, санъат асари ва ш.к. ни уларнинг ҳозиргача сақланиб келган айрим бўлақларига, ёзма манбалардаги тавсиф ёки тасвирларига асосланиб қайта тиклаш.

РЕКОНСТРУКЦИЯЛАМОҚ Реконструкция қилмоқ. *Ҳайкални реконструкцияламоқ.*

РЕКОРД [ингл. *record* — мисли кўрилмаган муваффақият < фр. *record* — эслаш, хотирага келтириш] Иш, фаолиятнинг бирор соҳасида, спорт мусобақаларида эришилган энг катта муваффақият, энг яхши натижа, энг юқори кўрсаткич. *Жаҳон рекорди.* *Янги спорт рекорди қўймоқ.* ■ *Жонжаҳдим билан ишлаб, рекорд устига рекорд қўймаганимда, бу ҳурматлар қаёқда эди.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати. *Улар ҳосил йиғим-теримини максимал даражада механизациялаш ва тайёрлаш суръатларини тезлаштиришда рекорд кўрсаткичга эришмоқдалар.* Газетадан. *Рауфни рекорд билан яна бир бор табриклашди.* «Ўзбекистон кўриқлари».

РЕКОРДЕР [ингл. *record* — ёзмоқ] 1 Товуш ёзиш аппаратларида товушни граммофон пластинкаларига механик усулда ёзиб олиш учун мўлжалланган қурилма.

2 Кема ва қирғоқ гидролокация станцияларида акс-садо тарзида қайтган сигналларни ёзиб олиш учун фойдаланиладиган қурилма.

РЕКОРДСМЕН [ингл. *recordsmen* — рекордчи, рекордга эришган киши] *қ. рекордчи.*

РЕКОРДЧИ Спортнинг муайян турида ёки бирор иш, фаолият соҳасида рекорд кўрсаткичга эришган киши. *Жаҳон рекордчиси.* *Рекордчи пиллачилар.* ■ *Рекордчи-ларга бир эмас, икки ҳисса мошхўрда бера-*

ман! — Абдухалил унинг косасига бир бўлак гўшт ташлади. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. *Баландликка лангарда сакраш бўйича жаҳон рекордчиси Е. Исинбаева Лондондаги турнирда қатнашди.* Газетадан.

РЕКТОР [лот. *gestor* — бошқарувчи; раҳбар] Университетлар ва б. айрим олий ўқув юрларининг раҳбари. *Ректор ташқи иқтисодий масалаларни ўз зиммасига олиши зарур.* Газетадан. *Шартномаларга ректорлар жавобгар бўлиши керак.* Газетадан.

РЕКТОРАТ I Олий ўқув юрларининг ректор ва проректорлар раҳбарлик қиладиган маъмурий-ўқув органи. *Институт ректорати, профессор-ўқитувчилар жамоасининг вазифаси фақат меъмор ва қурувчи муҳандисларни тайёрлашдан иборат бўлиб қолмай, бугунги кунда вужудга келиши лозим бўлган меъморчилик-қурилиш мажмуаларининг шарт-шароит ва омилларини ўрганишни ҳам талаб қилишини англаб етганмиз.* Газетадан.

РЕЛЕ [фр. *relais* < *relayer* — алмаштирмак] *тех.* Ташқи таъсир натижасида электр занжирида кескин ўзгаришлар рўй берганда, электр токини автоматик тарзда улайдиган ёки узадиган қурилма, асбоб.

РЕЛЬЕФ I [фр. *relief* < лот. *relevo* — (бир оз) кўтараман] *геогр.* Ер сиртидаги табиий ёки сунъий равишда ҳосил бўлган ҳар хил нотекисликлар — паст-баландлик, тоғлик-нишабликлар мажмуи. *Тоғли рельеф. Ўзбекистон рельефининг тузилиши хилма-хил.* ■ *Тошкент заминининг устки қиёфаси, яъни рельефи худди шу боқичда шаклланди.* «Фан ва турмуш».

РЕЛЬЕФ II Ҳайкалтарошликнинг бир тури: муайян сатҳга нисбатан бўртма ёки ўйма тасвир; бўртма нақш.

РЕЛЬС [ингл. *rails* — тўсин < лот. *regula* — тўғри таёқ] Темир йўл транспорти, трамвай, кўтарма кран, вагонетка филдираклари юрадиган пўлат из. *Трамвай рельслари.* ■ *У болалари билан поезд келишини рельс устида кўтиб ўтирди.* Газетадан.

РЕЛЬСЛИ Рельси бўлган, рельс ўрнатилган; рельсларда юрадиган. *Рельсли йўл. Рельсли транспорт.*

РЕЛЬССИЗ Рельси бўлмаган, рельси йўқ. *Рельсиз транспорт.*

РЕЛЯТИВИЗМ [лот. *relativus* — нисбий] *филс.* Билимнинг нисбийлиги, шартлилигини эътироф этувчи, объектив ҳақиқатни би-

лиш мумкин эмас, деб ҳисобловчи фалсафий қараш.

РЕЛЯТИВИСТ Релятивизм тарафдори.

РЕМАРКА I [фр. *remarque* — белги, изоҳ] I *ад.* Драматик асарда қаҳрамонлар ташқи қиёфаси, ёши, хулқи, хатти-ҳаракати, саҳна манзараси ва б. ҳақида муаллиф томонидан бериладиган изоҳлар. *Актёрлар образ яратишда автор ремаркаларини, режиссёр айтган ва кўрсатганларини амалга ошириш билан кифояланардилар.* Ф. Жўраев, Обид Жалилов.

2 *снт.* Гравюранинг очиқ ҳошиясига ишланган, кўпинча асар сюжети билан боғлиқ бўлмаган кичик ҳажмдаги тасвир.

РЕМИЛИТАРИЗАЦИЯ [ре.. + милитаризация] *сиёс.* Аввал қуролсизлантирилган (демилитаризация қилинган) давлат қуролли кучлари ва ҳарбий имкониятларини қайта тиклаш; қайта қуроллантириш. *Ремилитаризация қилмоқ.*

РЕМОНТ [фр. *remonte* — тузатиш, созлаш < *remonter* — тузатмоқ, қайта бутунламоқ, йиғмоқ] *эск.* Бузилган, ишдан чиққан, синган ва ш.к. нарсаларни тузатиш, тиклаш, таъмирлаш. *Ремонт қилмоқ.* ■ *Ўқувчилар кучи билан мактаб дарвозаси биқинига пойабзал ремонт қиладиган устахона, бир сартарошхона қурамиз.* С. Аҳмад, Сайланма. *Стадион ремонт қилина бошлаган, панжаралар қизил-сариқ рангга бўялган.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

РЕМОНТХОНА [ремонт + хона] *эск.* Таъмир ишлари олиб бориладиган ишхона, таъмир устахонаси; таъмирлаш хонаси.

РЕМОНТЧИ Таъмир қилувчи уста, ишчи; таъмирловчи. *Ҳўжаликда ташкил этилган 8 та махсус бригадага ва ремонтчиларга етарли маданий ва маиший шароитлар яратилган.* Газетадан.

РЕНЕГАТ [лот. *renegare* — тонмоқ, бўйнига олмаслик] *сиёс.* Ўз маслагидан қайтиб, душман тасолиқа ўтиб кетган одам; мурда, хонин. *Барча мамлакатларда ҳам ренегатлар бўлади.*

РЕНЕССАНС [фр. *Renaissance* — Уйғониш; қайтадан юзага келиш, тикланиш] Инсониятнинг маънавий ва ғоявий тараққиётидаги уйғониш, кўтарилиш даври (Европанинг бир қатор мамлакатларида бу давр 14—16-асрларга тўғри келади). *Бу давр тарихида меъморчилик, адабиёт, тасвирий*

санъат, илоҳий ва дунёвий илмлар ривожланиб, теъмурийлар сулоласини буюк ренессанс – уйғониш даври яратувчилари, десак хато қилмаймиз. Газетадан. *Инсоният тўғрисидаги қарашлар Ренессанс даврида янада юксакликка кўтарилди бошлади.* «Фан ва турмуш».

РЕНИЙ [лот. Rhenium – Германиянинг Рейн (Rhenus) вилояти номидан] Менделеев даврий системасининг VII гуруҳига мансуб кимёвий элемент; оч кулранг, жуда қийин эрийдиган ва ўта оғир металл. *Уран билан йўл-йўлакай рений, скандий ва бошқалар ҳам қазиб олинмоқда.* Газетадан. *Саноатда ренийдан авиация ва космик техника учун ўтга чидамли қотишмалар, электрон ускуналар, нефтни парчалаш учун катализаторлар ишлаб чиқаришда кенг фойдаланилади.* Газетадан.

РЕНТА [нем. Rente, фр. rente < лот. red-dita – қайтариб берилган (нарса)] иқт. I Мулк эгаларининг тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланмасдан ер ёки мол-мулкдан фоиз шаклида мунтазам оладиган даромади. *Дифференциал рента. Абсолют рента. Ер рентаси.* ■ *Бозор иқтисодийёти тизимида ерни ишлатишдаги кенг тарқалган усул уни ижарага бериб, рента олишдир.* Газетадан.

2 Айрим мамлакатларда давлат заёмлари облигациялари бўйича фоиз ёки ютуқ шаклида, тўланадиган даромад.

РЕНТАБЕЛ [нем. rentabel – фойдали, даромадли] Хўжалик жиҳатдан мақсадга мувофиқ, харажатларни қоплайдиган ва фойда келтирадиган. *Қишлоқ хўжалигининг рентабел тармоқлари. Рентабел корхона.* ■ *Давлатдан дотация олмаслик ва рентабел ишлаш учун кўпроқ пул топиш лозим.* Газетадан.

РЕНТАБЕЛЛИК [нем. rentabel – фойдали, даромадли] Корхона ва тадбиркорликнинг даромаддорлиги, самарадорлиги; микроиқтисодий миқёсдаги иқтисодий фаолиятнинг самарадорлик кўрсаткичи. *Чорвачилик маҳсулотлари етиштиришни кўпайтириш, бу соҳанинг рентабеллигини ошириш кўп жиҳатдан ўзимизга боғлиқ эди.* Газетадан. *Реконструкция ишларига эътибор кўнгилдагидай эмас, шунинг учун бир қанча йирик корхоналарда рентабеллик даражаси паст.* Газетадан.

РЕНТАБЕЛСИЗ Иқтисодий жиҳатдан фойдасиз, харажатни қопламайдиган, фойда келтирмайдиган. *Рентабелсиз корхона.*

РЕНТГЕН [< немис физиги Рентген (Röntgen) номидан] I физ. тиб. Рентген нурлари билан ёритиб кўриш, рентген аппаратада текшириш.

2 с.т. Рентген аппарати. *Рентгенга солиб текшириш.*

3 физ. Рентген нурлари ва гамма-нурларнинг доза бирлиги; нурланиш дозаси.

Рентген аппарати Рентген нурларини ҳосил қилиш ва улардан фойдаланиш учун мўлжалланган қурилма. *Кабинетга янги рентген аппарати зарур эди, Р. Муродов ана шу аппаратни олиб беришни сўраб, яна бош врачга мурожаат қилди.* «Мушгум». *Илмий марказда айти кунларда телеускунали ҳаракатланувчи рентген аппарати ва бошқа ноёб асбоб-ускуналар ишлаб турибди.* Газетадан.

Рентген нурлари Тиниқмас материаллардан ўтиш хусусиятига эга бўлган, қисқа электромагнит тўлқиндан иборат кўзга кўринмас нурлар.

РЕНТГЕНОГРАММА [рентген + юн. gramma – ёзув] Текширилаётган объектнинг рентген нурлари ёрдами билан махсус фотоплёнкага туширилган тасвири. *Тил оғизда эркин ётган аъзо бўлиб, рентгенограммада унча катта бўлмаган ясси ёй шаклида кўринади.* «ЎТА».

РЕНТГЕНОГРАФИК Рентгенографияга оид; рентгенография усулига асосланган, шу усулда бажарилган. *Рентгенографик анализ.*

РЕНТГЕНОГРАФИЯ [рентген + юн. grapho – ёзаман] Рентген нурлари ёрдамида тиниқмас нарсаларнинг ички тузилишини расмга, суратга олишдан иборат рентгенологик тадқиқот усули.

РЕНТГЕНОДИАГНОСТИКА [рентген + диагностика] Рентгенологик текширишлар натижасида олинган маълумотларга қараб, касалликни аниқлаш, ташхис (диагноз) қўйиш.

РЕНТГЕНОЛОГ Рентгенология ва рентгенотерапия бўйича врач, мутахассис. *Рентгенолог врач.* ■ *Рентгенолог врачнинг рангиқути ўчди: беморнинг томоғида билинар-билимас доғ бор эди.* И. Раҳим, Тинимсиз шаҳар.

РЕНТГЕНОЛОГИЯ [рентген + юн. logos – билим, тушунча] Рентген нурлари ва улардан фойдаланиш усулларини ўрганадиган фан; радиологиянинг бир бўлими.

РЕНТГЕНОСКОПИК Рентгеноскопияга оид. *Рентгеноскопик текшириш.*

РЕНТГЕНОСКОПИЯ [рентген + юн. skopeo – қарайман] Тиниқмас нарсаларнинг ички тузилишини текшириш, буюмларнинг ички нуқсонини аниқлаш, касалликларни топиш мақсадларида рентген нурлари ёрдамида уларнинг тасвирини махсус экранга тушириб текшириш; рентгенодиагностиканинг асосий усулларидан бири.

РЕНТГЕНОТЕРАПИЯ [рентген + терапия] Шишли (ўсмали) ва б. турдаги касалликларни рентген нурлари билан даволаш. *Рентгенотерапиядан фойдаланиш.*

РЕОЛОГИЯ [юн. rheos – оқиш, оқим + logos – фан, таълимот] Физиканинг ёпишқоқ, пластик ва қайишқоқ моддаларнинг (муҳитларнинг) оқувчанлиги ва деформацияланишини ўрганиш билан шуғулланган бўлими.

РЕОСТАТ [юн. rheos – оқиш, оқим + statos – тик турувчи, кўзгалмас] *физ.* Электр занжиридаги ток кучини ёки кучланишни раво ёки поғонама-поғона ўзгартирувчи (тартибга солувчи) аппарат. *Лампали реостат. Реостат токи.*

РЕПАРАЦИЯ [лот. reparatio – қайта тиклаш] **1** *сиёс.* Урушда кўрилган зарарларни тўла ёки қисман қоплаш учун енгилган ва айбдор мамлакат томонидан голиб мамлакатга тўланадиган товон. *Репарация тўловлари. Репарация тўламоқ.*

2 *биол.* Барча организмлар ҳужайраларининг ташқи кимёвий ва физикавий омиллар таъсирида ҳаётини зарур (ДНК) молекулалардаги зарар-шикастларни қайта тиклай олиш хоссаси.

РЕПАТРИАЦИЯ [лот. repatriatio – ватанга қайтариш, қайтиш] *сиёс.* Уруш оқибатида ўз ватанидан четда қолган ҳарбий асирлар ва фуқароларни, шунингдек, фуқаролик ҳуқуқи қайта тикланган муҳожирларни халқаро битим ва келишувлар асосида ватанга қайтариш. *Репатриация қилмоқ. ■ Бунинг устига улар Швейцария ҳукуматининг репатриация ҳақидаги талабини рад этса, бунинг учун белгиладиган қамоқ жазоси муддати бир ярим йилгача узайтирилиши қайд этилди.* Газетадан.

РЕПЕРТУАР [фр. repertoire < лот. repertorium – рўйхат, маълумотнома] Турли театр, концертларда ёки айрим хонанда

томонидан муайян давр мобайнида ижро этиладиган асарлар мажмуи. *Театр репертуари. Халқ ансамбли репертуари. ■ Кўнлаб театрларнинг репертуари тубдан янгиланди.* Газетадан. *Хонанда репертуарида С. Жалилнинг «Зебуннисо» операсидаги Зебуннисо ва бошиқа кўнлаб бош ролларни кўрамиз.* Газетадан. *Ҳар йили янги репертуар яратиб, яккахон концертларимни тақдим этиб келялман.* Газетадан.

РЕПЕТИТОР [лот. repetitor – орқага қайтаришни талаб қилувчи; такрорловчи] **1** Таълимда ўқувчининг маълум бир фан ёки курсни яхши ўзлаштириши учун пулли кўшимча машғулотлар ўтказувчи шахс (ўқитувчи).

2 Олий ўқув юртига кирадиган ўқувчига мактаб дастурини ўзлаштиришига ёрдам берувчи шахс; уй ўқитувчиси. *Ҳатто тайёргарлигим мукаммал бўлиши учун репетиторга ҳам қатнадим.* Газетадан. *Ҳозирги кунда ота-оналар фарзандларини ўқишга киритиш учун албатта репетитор ёллайдилар.* Газетадан.

РЕПЕТИТОРЛИК Репетитор фаолияти, репетитор бўлиб ишлаш; абитуриент ва ўқувчиларга маълум ҳақ эвазига дарс ўтиш. *Репетиторлик қилмоқ. ■ Аксарият билим даргоҳларидаги пулли репетиторлик курслари йил давомида фаолият кўрсатаяпти.* Газетадан. *Умуман олганда, расмий таълим тизимсиз репетиторлик мавжуд бўлиши мумкин эмас.* Газетадан.

РЕПЕТИЦИЯ [лот. repetitio – такрорлаш, қайтариш] **1** Театр, эстрада, цирк томошалари, концерт дастурлари, айрим чиқишлар, сахналарни режиссёр раҳбарлигида кўп марта такрорлаш орқали тайёрланишнинг асосий шакли. *Бадий ҳаваскорларнинг сўнги репетицияси бормоқда.* А. Алиев, Диққат, репетиция борапти. *Нима бўлганда ҳам, бугунги учрашув жамоамизга келгусидаги мураккаб баҳслар олдидан навбатдаги репетиция вазифасини ўташига ишониб қоламиз.* Газетадан.

2 *мус.* Айни бир товушнинг клавишли ва б. мусиқа асбобларида тез такрорланиши.

РЕПЛИКА [фр. réplique < лот. replico – қаршилиқ, норозилиқ билдираман] **1** ҳуқ. Суд жараёнида бирор томоннинг қаршилиқ, норозилиқ билдириши.

2 снт. Саҳна диалогиди партнёрнинг жавоб нутқи, бирор персонажнинг охириги, яъни бошқа персонаж нутқи бошланишидан олдинги сўзи.

3 Съезд, мажлис ва ш.к. ларда ўтирган жойидан туриб айтилган фикр, мулоҳаза; лўқма ташлаш.

4 Мусиқа фразасининг бошқа овоз билан ёки бошқача тон билан такрорланиши.

РЕПОРТАЖ [фр. reportage < ингл. report – хабар бермоқ, хабардор қилмоқ] Воқеа содир бўлган жойнинг ўзидан матбуот, радио, телевидение орқали зудлик билан хабар етказиш; шундай хабарнинг ўзи. *Газета шифор теримчилар ҳақида репортажлар босиб бормоқда. Футбол матчи ҳақида репортаж. Янгилик репортажнинг асоси ҳисобланади.* ■ *Воқеа содир бўлган жойдан репортаж.* Газетадан. *Репортажда образли иборалар баъзан муқаддима ва хулосада учрайди.* Газетадан.

РЕПОРТЁР [ингл. reporter] қ. **мухбир**. *Газета репортёри.*

РЕПОРТЁРЛИК қ. **мухбирлик**. *Репортёрлик вазифаси. Репортёрлик қилмоқ.*

РЕПРЕССИВ Репрессия, жазо ва қатагонлардан иборат бўлган, шунга асосланган. *Репрессив чоралар.*

РЕПРЕССИЯ [лот. repressio – куч билан бостириш, тўхтатиш] Давлат органлари томонидан номақбул, номатлуб деб топилган аҳоли қатламга нисбатан қўлланадиган жазо чораси, қатагон қилиш. *Репрессия чоралари. Репрессия қилмоқ.* ■ *..Бундай ёзувчиларнинг оқланганлиги уларнинг 30-йилларда репрессия қилинганлиги нотўғри бўлганлигини кўрсатади, холос. «ЎТА». Шўро ҳукумати шундай репрессия қиладики, бундан ҳеч қайсингиз ўзингизни четга олиб, қутулиб қололмайсиз. К. Яшин, Ҳамза. Асоссиз тарзда репрессияга дучор бўлган кишиларнинг орномуси, қадр-қиммати, покиза номини тиклашни ўзимизнинг биринчи галдаги бурчимиз деб биламиз.* Газетадан.

РЕПРИВАТИЗАЦИЯ [ре.. + приватизация] икт. Илгари давлат ихтиёрига олинган ер-мулк, корхона, банк, акция кабиларни қайтадан хусусийлаштириш. *Реприватизация қилмоқ.*

РЕПРОДУКТИВ [ре.. + лот. productio – ишлаб чиқариш, ҳосил қилиш]: **репродуктив аъзолар** биол. Ўсимлик ва ҳайвонларнинг кўпайиш функциясини бажарадиган

аъзолар. **Репродуктив саломатлик** Инсон саломатлигини қайтадан тиклаш; қайтадан тиклан(ади)ган соғлиқ. *Сўнги йилларда мамлакатимизда оналар ва болаларни ижтимоий ҳимоялаш, репродуктив саломатликни сақлаш борасида қатор ибратли ишлар амалга оширилди.* Газетадан. *Республика болалар ва туғруққа ёрдам бериш муассасаларининг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш, аҳолининг репродуктив саломатлигини муҳофаза қилиш тизимини такомиллаштириш борасида муайян натижаларга эришилди.* Газетадан.

РЕПРОДУКТОР [ре.. + лот. producere – ҳосил қилмоқ, яратмоқ] 1 Радиоэшиттиришни кучайтирувчи аппарат; радиокарнай. *Маҳкам.. икки дераза оралиғига осилган кичкина репродукторни буради.* П. Қодиров, Уч илдиш. У [Шербек] кўчага чиққанида, узоқдан репродукторнинг товуши эшитилар эди. *«Клубда пластинка қўйишяпти», деди ўзига ўзи.* С. Анорбоев, Оқсой.

2 Информацияларни кўчириб ёзишда қўлланадиган аппарат.

РЕПРОДУКЦИЯ I [ре.. + лот. productio – ишлаб чиқариш, ҳосил қилиш] 1 Расм, сурат, чизма ва ш.к. лардан полиграфия ёки фотография усули билан нусха олиб кўпайтириш. *Репродукция қилмоқ.* ■ *Муҳарририят деворий расмлар репродукцияларини тайёрлаганликлари учун меъморларга ўз миннатдорчилигини билдиради.* «Фан ва турмуш».

2 Шундай нусханинг ўзи. *Репродукциялар альбоми.*

3 псхл. Хотирада сақланган нарсаларни қайта тиклаш, жонлантириш.

4 биол. Организмларнинг ўзига ўхшаш организмларни яратиши, ҳосил қилиши.

РЕПС [ингл., фр. pers] Пишиқ қалин жун, ип ёки ипак газлама (уст кийим ва пойабзал тикиш учун ишлатилади).

РЕСПИРАТОР [лот. respiro – нафас олма] 1 сфт. тиб. Нафас олишга, нафас аъзоларига оид. *Респиратор касалликлар.* ■ *«Оқтош» санаториясида респиратор ва астматик касалликларга чалинган кекса кишилар учун бино ва бошқа объектлар қурилиши бошланди.* Газетадан. *Мамлакатимизда респиратор ва бошқа вирусли касалликлар бўйича эпидемиологик барқарорликни таъминлаш муҳим аҳамият касб этади.* Газетадан.

2 Инсон нафас олиш аъзоларини заҳарли газ ва чангдан сақлайдиган индивидуал ҳимоя мосламаси. *Респиратор тақмоқ.*

РЕСПОНДЕНТ [ингл. respond – жавоб бермоқ] Ижтимоий сўровда қатнашувчи шахс; анкета саволларига жавоб берувчи киши.

РЕСПУБЛИКА [лот. res publica – умумхалқ, жамоатчилик иши < res – иш + publica – ижтимоий, умумхалқ] Олий давлат ҳокимияти маълум муддатга сайланадиган ҳокимият органи (президент ёки парламент)га тегишли бўлган бошқарув шакли; шундай бошқарув шаклига эга бўлган давлат. *Биз республикамиз пойтахтининг гузаллиги билан фахрланамиз ва унинг шуҳратига шуҳрат қўшишга ҳамиша интиламиз.* Газетадан. *Республикамизнинг деярли барча ҳудудларида шахарлар қиёфаси ўзгарди ва ободонлашди.* Газетадан.

Парламентар республика Парламент тўлиқ ҳокимиятга эга бўлиб, ҳукумат унинг олдида сиёсий жавобгар ҳисобланадиган, парламент томонидан сайланган президент эса фақат давлат бошлиғи, ижро этувчи ҳокимият бошлиғи саналадиган давлат бошқаруви шакли. **Президентлик республикаси** Президент умумхалқ сайловида сайланадиган ва бир вақтнинг ўзида давлат ва ижро этувчи ҳокимият бошлиғи ҳисобланадиган давлат бошқаруви шакли (Ўзбекистонда президентлик республикаси бошқарув шакли амал қилади).

РЕСПУБЛИКАЧИ 1 Республика тарафдори, республика тузумини ёқловчи.

2 Айрим мамлакатларда, мас., АҚШда: республикачилар партиясининг аъзоси.

РЕССОР(А) [фр. ressort – пружина; таранглик, қайишқоқлик] Транспорт воситаларида уларнинг ғилдираклари ўқини кузов билан бирлаштирувчи ва йўлнинг но текислигидан пайдо бўладиган зарбалар кучини пасайтирувчи қайишқоқ, эгилувчан қисм. *Автомобиль рессораси. Рессора болти.*

РЕСТАВРАТОР [лот. restaurare – янгиламоқ, қайта тикламоқ] 1 Эскирган ёки бузилган бадий асарларни, архитектура ёдгорликларини тикловчи, асл ҳолига келтирувчи мутахассис. [Муҳиддин] *Бу соҳада ҳақиқий ижодкор олим ва моҳир реставратор эканини кўрсатди.* «Шарқ юлдузи».

2 сиёс. Реставрация тарафдори, инқилоб йўли билан ағдариб ташланган тузумни тиклаш учун курашувчи.

РЕСТАВРАЦИЯ [лот. restauratio – тиклаш, қайта яратиш] 1 Даврлар ўтиши билан эскирган ва маълум қайта ишлашлар натижасида асл ҳолини йўқотган, бузилган санъат асари ёки архитектура ёдгорликларини, археологик қазилмалар ва қадимий скелетларни дастлабки ҳолатига келтириш, тиклаш ҳамда тикланган асарлар, нарсаларнинг ўзи. *Реставрация қилмоқ. Ўзбекистондаги тарих музейи реставрация қилинди.* ■ *Энг қувонарлиси, Вазирлар Маҳкамасининг махсус қарори асосида Шоҳи Зинда ёдгорлик мажмуаси тўлиқ реставрация қилинди.* Газетадан. *Бошиқа томондан, деярли икки юз йиллик тарихга эга бўлган жиҳозлар реставрация қилиниши ва мутахассислар назорати остида бўлиши зарур эди.* Газетадан.

2 сиёс. Инқилоб йўли билан ағдариб ташланган эски тузум ёки салтанатни тиклаш.

РЕСТОРАН [фр. restaurant – (едирибичириб) тетик қилувчи, қувват берувчи < restaurer – қайта тикламоқ] 1 Мижозларга юқори даражада хизмат кўрсатадиган, мусиқа эшитиб, рақс тушиш, қимматли егулик ва ичимликларга буюртма бериш мумкин бўлган умумий овқатланиш корхонаси. *Кечқурун меҳмонлар билан танишиш учун ресторанга тушганида, биронта ҳам таниш учратмади.* Л. Тожиева, Меҳрим сизга, одамлар.

2 Ана шундай корхона жойлашган бино. **РЕСТОРАНЧИ** Ресторан хўжайини ёки ходими.

РЕСУРС [фр. ressource – ёрдамчи восита, усул; пул маблағи] Инсон турмуш шароитини янада яхшилаш учун зарур бўлган нарсаларнинг мавжуд захираси. *Ички ресурслар. Хомашё ресурслари. Ўзбекистоннинг табиий ресурслари.* ■ *Молиявий ресурслардан қанчалик тежамкорлик билан фойдаланилаётганлиги ҳам ҳисобга олинаёттир.* Газетадан. *Вилоят [Самарқанд] хомашё ресурсларига эга минтақалардан ҳисобланади.* Газетадан. *Аҳоли маблағидан унумли фойдаланиш ҳисобига ресурс базасини мустаҳкамлашга етарли эътибор берилган.* Газетадан.

РЕТОРТА [лот. retorta – орқага бурилган] махс. Қийин эрувчи шиша, чинни ёки

металлдан нок шаклида ясалган, узун най-часи бир томонга букилган лаборатория идиши.

РЕТРАНСЛЯЦИЯ [ре.. + трансляция] Марказий радиостанция эшиттиришларининг маҳаллий станциялар томонидан олиб эшиттирилиши ва шундай эшиттиришларнинг ўзи. *Узоқ масофалардан алоқа боғлашнинг халқаро системаларини вужудга келтирмоқ учун Ернинг сунъий йўлдошларидан ретрансляция станциялари сифатида фойдаланилади.* «Фан ва турмуш».

РЕТУШЛАМОҚ Турли хил расм ва тасвирларни ретушь йўли билан тузатмоқ, тўғриламоқ.

РЕТУШЧИ Ретушь қилувчи, ретушловчи киши.

РЕТУШЬ [фр. retouche — ўзгартириш, тўғрилаш] Расм, фотосурат, негатив ва ш.к. тасвирларнинг кам-кўстини қалам, бўёқ ва ш. к. билан тўғрилаш, тузатиш. *Ретушь қилмоқ.*

РЕФЕРАТ [лот. referre — билдирмоқ, хабар қилмоқ] **1** Муайян мавзуга бағишланган, тегишли бадиий, илмий ва б. манбалар шарҳини қамраб олувчи маъруза. *Реферат тайёрламоқ.*

2 Бирор илмий асар, китоб, мақола мазмунининг қисқача ёзма баёни.

РЕФЕРЕНДУМ [лот. referendum — хабар берилиши, маълум қилиниши зарур бўлган нарса] Давлат аҳамиятига эга бўлган муҳим масалалар бўйича ўтказиладиган ва баъзан қонунлар қабул қилиш учун асос бўлиб хизмат қиладиган умумхалқ сўрови, овоз бериш йўли билан халқ фикрини аниқлаш. *Умумхалқ (умуммиллий) референдуми.* ■ *Референдум ўтказиш тартиби қонун билан белгиланади.* Газетадан. *Овоз бериш референдум белгиланган куни.. амалга оширилади.* «Ҳаёт ва қонун». *Референдум ўтказиш тўғрисидаги масалани биз сессиянинг энг муҳим масалаларидан бири, деб ҳисоблаймиз.* Газетадан.

РЕФЕРЕНТ [лот. referens, referentis — хабар берувчи, маълумот берувчи] **1** Реферат тайёрловчи, уни ўқиб берувчи; маълумот, хабар берувчи шахс. *Бу эса икки мутахассислик: испан тили бўйича филологлар ва таржимон-референт бўладиган талабалар учун бугунги Испания ҳаётини ўрганишга катта омил бўляпти.* Газетадан.

2 Раҳбар ходим топшириқларини бажарувчи, унга маълум масалалар бўйича маслаҳат берувчи, тегишли маълумотлар асосида маърузалар тайёрловчи лавозимли шахс. *Этиборлиси, референтларнинг аксарияти энг чекка ҳудудларимиздан келган.* Газетадан.

РЕФЕРИ [ингл. referee < лот. refero — хабар қиламан] Спорт мусобақалари (мас., футбол, кураш, бокс, теннис кабилар)ни ўтказувчи ҳакам, судьянинг халқаро номларидан бири.

РЕФЛЕКС [лот. reflexus — қайтариш, акс эттириш] Организмнинг у ёки бу ташқи таъсирга олий нерв системаси орқали рўёбга чиқадиган акс таъсири, жавоб реакцияси. *Рефлекс марказлари.* ■ *Чайнашнинг аҳамияти шуки, ошқозон шираси рефлекс орқали чиқа бошлайди.* Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

РЕФЛЕКСИЯ [лот. reflexio — ортга қайтиш, акс этиш] *флс.* Кишининг ўз хатти-ҳаракатлари ва уларнинг асосларини тушуниб етиши, фаҳмлашига қаратилган назарий фаолияти; билишнинг алоҳида бир шакли.

РЕФЛЕКТИВ Рефлекс натижасида рўй берадиган, беихтиёр. *Рефлексив ҳаракат.*

РЕФЛЕКТОР [лот. reflectere — акс эттирмоқ, орқага бурмоқ] **1** Ёруғлик, товуш, иссиқлик тўлқинлари, электромагнит энергия оқимлари йўналиши ва жадаллигини ўзгартириш учун мўлжалланган қайтаргич қурилма.

2 Кўзгули (асосий ботиқ кўзгу ва қўшимча қавариқ ва ясси кўзгулар) объектив билан жиҳозланган телескоп.

3 Электр лампа ва қайтарувчи-акслантирувчидан иборат иситиш асбоби.

РЕФЛЕКТОРЛИ Рефлекторга эга бўлган, рефлектор ўрнатилган. *Рефлекторли лампа.*

РЕФОРМА [фр. reforme < лот. reformare — қайта қурмоқ, тубдан ўзгартирмоқ] *қ. ислоҳ, ислоҳот.*

РЕФОРМАТОР [лот. reformator — тубдан ўзгартирувчи] *эск.* Ислоҳ (реформа) ўтказувчи, қайтадан қурувчи, тубдан ўзгартирувчи; ислоҳотчи.

РЕФОРМАЦИЯ [лот. reformatio — ўзгартириш, ислоҳ қилиш] *тар.* 16-асрда Фарбий ва Марказий Европада катта ер эгалари ва уларнинг асосий таянчи — католик черко-

вига қарши курашган ижтимоий-сиёсий, диний-идеологик ҳаракат. *Реформация даври.*

РЕФОРМИЗМ [лот. *reformare* — тубдан ўзгартирмоқ, ислоҳ қилмоқ] *тар.* 19-аср охирларида капитализм доирасида ислоҳ (реформа)лар ўтказиш ёрдамида социализмга ўтиш учун асос яратишга интилган сиёсий оқим. *Реформизм таъсирида мухолифат нисбатан тинчроқ жабҳа — ғоялар курашига кўчса-да, лекин шиддатини сусайтирмайди.* Газетадан.

РЕФОРМИСТ Реформизм тарафдори.

РЕФРАКТОР [лот. *refractus* — синган; эгилган] *астр.* Осмон ёритқичларидан келадиган нурларнинг бир ёки бир неча линза-ли объективда синиши натижасида уларнинг тасвири ҳосил бўладиган телескоп.

РЕФРАКЦИЯ [лот. *refractio* — синиш] **1** *физ.* Ёруғлик нурларининг бир муҳитдан иккинчи муҳитга ўтишида синиши, шунингдек, товуш нурлари йўналишининг бир жинсли бўлмаган муҳитда синиши, эгриланиши.

2 *астр.* Ер атмосферасидан ўтиб келадиган нурларнинг синиши натижасида осмон ёритқичларининг ўз ўрнидан силжиганга ўхшаб кўриниши.

РЕФРИЖЕРАТОР [фр. *refrigerateur* < лот. *refrigerare* — совитмоқ, музлатмоқ] **1** Музлаткичларнинг суюқликни буғлатиб, паст температура ҳосил қиладиган қисми, буғлаткичи.

2 Ғўшт, сут ва ш.к. тез бузиладиган маҳсулотларни паст температурада ташиш учун махсус музлаткич билан жиҳозланган кема, вагон ёки автомобиль.

РЕЦЕНЗЕНТ [«рецензия» с. дан] қ. **тақризчи.** *Рецензент унинг асарига рецензия ёзиб берди.*

РЕЦЕНЗИЯ [лот. *recensio* — текшириш, кўриб чиқиш] қ. **тақриз.** *Ижобий рецензия. Рецензия ёзмоқ. ■ Уларнинг китоблари тўғрисида нари борса кафтдеккина рецензия битиш билан чекланиб қўя қоласизлар.* Газетадан. *-Рецензия дегани ана шунақа тиш-тирноқли, тишлаб оладиган бўлса, — деди муҳаррир.* С. Абдуқаҳҳор, Санамай саккиз дема.

РЕЦЕПТ [лот. *receptum* — олинган, қабул қилинган нарса] *тиб.* **1** Врачнинг дори таркиби, дозаси ва ундан қандай фойдаланиш ҳақида беморга (одатда дорихона учун)

берадиган ёзма кўрсатмаси. *Рецепт билан дори олмақ. Рецепт ёзиб бермоқ. ■ Одамлардан рецептларни қабул қилиб, дафтарга қайд этиш, тайёр дориларни эгаларига бериш, дориларни қандай тайёрлаш — бари кишидан қунт талаб қилади.* С. Анорбоев, Меҳр.

2 Бирор нарсани тайёрлаш ҳақида қоида ва маълумотлар мажмуи (мас., тайёрлаш йўллари, қанча масаллиқ, доривор кераклиги ва ш.к. ҳақида). *Пиво рецепти. Торт рецепти. Печенье рецепти.*

3 *кўчма с.т.* Оғир, ноқулай ҳолатлардаги ҳаракатлар учун тайёр йўл-йўриқ, қолип, андаза. *Ҳар хил вазиятга ярайдиган, ҳамма-боп ахлоқий-эстетик қоидалар рецепти йўқ.* Р. Усмонов, Одобнома. *Биз илгари дуч келмаган ўта мураккаб.. бир-бирдан оғир масалаларни ечиш учун тайёр рецептлар бўлмаган ўша дастлабки пайтларда бундай иккиланиш ҳолатлари юз бериши ҳам табиий эди.* Газетадан.

РЕЦЕПТОРЛАР [лот. *receptor* — қабул қилувчи] *биол.* Ташқаридан ёки организмнинг ички муҳитидан юзага келадиган кўзғалиш (таъсир)ларни қабул қилиб, уларни нерв кўзғалишларига айлантириб, марказий нерв системасига ўтказиб берадиган сезувчи нерв толаларининг учлари ёки махсус хужайралар. *Кўз рангдор пардаси беш қават тузилган бўлиб, минглаб рецепторлар ёруғлик импульсларини қабул қилади.* «Фан ва турмуш».

РЕЦИДИВ [лот. *recidivus* — қайталанувчи] **1** Ғўё йўқ бўлиб кетгандек туюлган бирор нарсанинг, ҳодисанинг такрорланиши, такрор юз бериши.

2 *тиб.* Бирор касалликка учраган ва тузала бошлаган беморда мазкур касалликнинг қайталаниши.

3 *ҳуқ.* Аввалроқ бирор жиноят учун жазоланган кишининг яна шундай ёки шунга ўхшашроқ жиноят содир қилиши.

РЕЦИДИВИСТ [«рецидив» с. дан] Такрор жиноят содир этган шахс.

РЕЦИПИЕНТ [лот. *recipientis* — олувчи, қабул қилувчи] *биол.* Бирор (одатда соғлом) организмнинг муайян аъзоси, тўқимаси, хужайраси кўчириб ўтказиладиган бошқа тирик организм (одам ёки ҳайвон).

РЕЧИТАТИВ [итал. *recitativo* < лот. *recitare* — овоз чиқариб ифодали ўқимок]

Баъзи вокал мусиқа асарларининг (мас., операнинг) куйга мос ҳолда оддий тилда айтиладиган ёки бадиий оҳангда ўқиладиган сўзлари. *Операнинг асосий вокал шакллари – речитатив, ария, ариозе, ансамбль ва хорлар ҳисобланади.* Ҳ. Носирова, Опера ҳақида айрим тушунчалар.

РЕША [ф. ريشه – илдиз, томир; тола] эск. кт. Илдиз, томир. *Бориб анга кесди яғоч решасин, Куйди ўшал ерда унутиб тешасин.* Гулҳаний.

РЕЭВАКУАЦИЯ [ре.. + эвакуация] Уруш, табиий офатлар туфайли хавфсиз худудларга кўчирилган аҳоли ва муассасаларни, уларга тегишли мол-мулкларни, уруш ва табиий офат оқибатлари баргараф этилгач, аввалги жойига қайтариш.

РЕЭКСПОРТ [ре.. + экспорт] иқт. Чет эллардан келтирилган молларни, қайта ишлов бермай, бошқа бирор мамлакатга қайта сотиш.

РЕЭМИГРАНТ эск. Муҳожирликдан ўз ватанига қайтиб келган киши.

РЕЭМИГРАЦИЯ [ре.. + эмиграция] Ўзга мамлакатларда яшаётган кишилар – муҳожирларнинг ўз ватанига қайтиши.

РИБО [а. ريباء – судхўрлик; порахўрлик] эск. кт. 1) Пулдан эвасиз фойда (фоиз) олиш; гайриқонуний фойда; судхўрлик.

2) иқт. Қарзга берилган пулдан олинadиган фойда; фоиз, суд.

3) кт. Пора. *Қулоқ солинг, қайси виждон билан «фалон муфти рибо еди.. бу мударрис ҳам ислом оламига хиёнат қилишликни қабул қилди», деб айтасиз? «Шарқ юлдузи». Бугун ён-атрофимизда мункир ишлар урчиб кетган: ўғирлик, бузуқлик, алдов, рибо, хиёнат, фисқ.. «Мусулмонлар тақвими».*

РИБОХЎР [а. + ф. رباخور – судхўр, порахўр] эск. кт. Фойдахўр, судхўр.

РИВОЖ [а. رواج – тарқалиш, ёйилиш, кенгайиш; оммалашиш; пулнинг айланиши] 1) Бир сифат ҳолатидан иккинчи, юқори сифат ҳолатига ўтиш, ўсиш, юксалиш; тараққиёт, равнақ. *Фан ва техника ривож.* Ноҳақ ишга ривож йўқ. Мақол. ■ [Сафаров:] *Хўжайин бўлгандан кейин киши ўз хўжалигининг кам-кўсти, унинг ривож* тўғрисида ўйлайди, жон куйдиради. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2) Ўсиб-униш, улғайиш, авж. *Пахтанинг ривож* яхши.

3) Муваффақият; равнақ, юксалиш. *Бу савдогар [Абдулзиё] ишнинг ривож*и ва кўраётган фойдаларидан оғиз очмади. Ойбек, Навоий. *Дўстлик бўлмаган жойда ишнинг ривож*и ҳам бўлмайди. С. Зуннунова, Янги директор. *Сенга бахтдан тахт тиларман, Толедан бошингга тож, Мулки ҳуснингга омонлик, Тожу тахтингга ривож.* Э. Воҳидов, Муҳаббат.

Ривож бермоқ Ривожлантирмоқ, юксалтирмоқ. *Эҳтимол, у подшоҳ илм-маърифатга ривож* бериб, аҳли фузалога меҳрибонлик кўрсатар. Мирмуҳсин, Меъмор. **Ривож олмоқ** (ёки топмоқ) ёки **ривожга минмоқ** 1) равнақ топмоқ, юксалмоқ, ўсмоқ, тараққий этмоқ. *Сўзни билган зарга бўлмайди муҳтож, Зар қиммати топар сўз билан ривож.* «Ақл ақлдан қувват олади». - *Мухтарам карвонбоши, илоҳи сафарингиз бехатар бўлсин, савдонгиз ривож* топсин, ҳузурингизга бир илтимос билан келдим, – деди бир карвонбоши иккинчисига. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. *Ҳа, майли, ишларинг ривожига миниб, станцияларинг битсин.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар. *Тадбиркорлик ўз-ўзидан давлат иштирокисиз, унинг ёрдамисиз ривож* топмайди. «Иқтисодий назария»; 2) кучаймоқ, зўраймоқ, авж олмоқ. *Боғиафзал қишлоқларида қадимги замонларда бир неча катта бойлар бўлиб, улар орасида қулдорлик жуда ривож* топган экан. С. Айний, Эсдалиқлар; 3) ўсиб-унмоқ, улғаймоқ. *Ғўзалар яхши ривож* олмоқда; 4) муваффақият қозонмоқ. *Асриян ишга қанчалик диққат бермасин, ривож* топмади. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

РИВОЖЛАНМОҚ 1) Равнақ топмоқ, тараққий этмоқ, ўсмоқ; юксалмоқ, гуллаб-яшнамоқ. *Бу ҳамкорлик бугунги кунда янада ривожланиб, янги-янги уфқлар очмоқда.* Газетадан. *Яхшилик ва фаровонлик илдизи илм билан ривожланади.* Газетадан. *Донишманд халқнинг оғзаки ижоди асрлар оша авлоддан авлодга, тиллардан тилларга ўтиб яшаб, ривожланиб келади.* Газетадан. *Қишлоқда ривожланган инфратузилмани барпо этсақки-на, қишлоқ хўжалигида кескин ўзгаришлар рўй бериши мумкин.* Газетадан.

2) Ўсиб-унмоқ, улғаймоқ, авж олмоқ. *Экинлар яхши ривожланмоқда.* ■ *Яхши парвар*иш қилинган ғўзалар мавж уриб ривожланяпти. Газетадан.

РИВОЧ [ф. ريواس] қ. ровоч. Меҳмон келса, жойи тўр, жавзо келмай, ривоч сўр. ■ Қир этақларида ўсган ривочни топиб, чайнаб кўрдим. Бу ўт менга сув ўрнини босгандай бўлди. Ғайратий, Унутилмас кунлар.

РИВОЯ [а. رويه — ҳикоя, қисса; афсона] Адабий асарда воқеаларни изчиллик билан сўзлаб бериш, баён этиш; баён.

РИВОЯТ [а. روايت — ҳикоя, қисса; афсона] 1 Авлоддан авлодга ўтиб келаётган, воқеа ва ҳодисаларни, инсон фаолиятини баъзан уйдирмалар воситасида, баъзан реал тасвирловчи оғзаки ҳикоя; нақл, афсона. *Мавлоно Лутфий каби кекса шоир ҳали гўдак Навоийнинг ўзбек тилидаги бир байти учун ўзининг.. жамики ғазалларидан воз кечишга тайёр эканини билдирган экан. Бу ривоятга не дейсиз? Ойбек, Навоий. Баъзи ривоятларга қараганда.. фаришталар, жаннатдаги кавсар сувидан қумғонларимизга қуйиб кетар эмиш! М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. Денгиз, кўҳна ривоятлардан Биттасини сўйлаб бер менга. Э. Воҳидов, Нило.*

2 Умуман, оғиздаги гап, ҳикоя. *Ривоят қилишларича, Деҳлида шоҳ Акбар ҳукмронлик қилган замонда бир савдогар яшар экан. Газетадан. Ривоятларга қараганда, баъзи бир иссиқ мамлакатларнинг одамлари ҳароратдан дармонлари қуриб кун кечирганлар. Газетадан.*

3 Кўча дин. Бирор масала юзасидан шариат қонунлари асосида чиқарилган ҳукм, ҳулоса. [Ғофир қозига:] *Бу қандай зулм.. севган хотинимни золим бой тортиб олмоқчи бўлса-ю, менга ёрдам бериш ўрнига бойнинг ёнини оласиз! Ривоятлар топасиз! Фатволар ясайсиз! Ҳамза, Бой ила хизматчи. Уламолар Ёдгор ва унга эргашиб келган хотинни тошбўрон қилиш тўғрисида ривоят ёзиб, эшон Султонга бердилар. С. Айний, Доҳунда.*

РИВОЯТЧИ Ривоят тўқувчи, ривоят айтувчи; ровий.

РИДО [а. رداء — халат, кийим] 1 Шайхлар, умуман руҳонийлар елкасига ёпинадиган чойшабсимон ёпинчиқ, либос; дарвишларнинг устки кийими. *Баъзи бурчакларда қора ридо кийган роҳиблар китоб варақлар, у ер-бу ерда олимлар қўлёзмаларга тикилиб ўтирарди. Ҳ. Ғулум, Куба ҳақида ҳикоялар. Уфқни ўз гавдаси билан тўсган паст-баланд тоғлар қоп-қорайиб, ридо*

кийгандек силлиқ кўринади. Шухрат, Шинелли йиллар.

2 Кўча кт. Қоронғилик, зимистон, қора тун. *Эй йироқлар эркаси, сен Лутф эт-у ёнимда қол, Жисму жонингга бу севгим бўл-маса оғир ридо! А. Қаҳҳор, Оқ ўрик. Келар қора ридо кийган тун, сукунатнинг қушларин суяр. Ш. Раҳмон, Юрак қирралари.*

РИЕЛЬ Камбоджа Қироллигида пул бирлиги.

РИЁ [а. رياء — иккиюзламалик, мунофиқлик; носамимийлик] Мунофиқона хатти-ҳаракат; иккиюзламалик. *Қушиқларим билмай ғаш, риё, Ошкор кулдим, ошкор чекдим ғам. Зулфия, Хаёллар. Туйғулар оламни пайпаслаб мисли ногирон, Топганлари бўлди жаҳолат, риё. А. Орипов, Йиллар армони. Фақир одамнинг дили равшан, риё ва макрдан холи, раҳм-шафқатга лиммо-лим бўлади. Газетадан. Анвар самимий ва риё аралаш табриклардан ўнғайсизланган эди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.*

Аҳли риё ёки риё аҳли Мунофиқлар, риёкорлар. *Самимий ошноман деб, ҳамшиша айбинг истовчи, Тили дилга мувофиқ бўлмаган аҳли риёдан кеч!* Ҳабибий. *Риё аҳлининг алдоқ ҳурматига нафратим бордур. Э. Воҳидов, Муҳаббатнома. Риё қилмоқ* 1) иккиюзламалик, мунофиқлик қилмоқ; 2) риёкорлик билан эзгу ишни йўққа чиқармоқ.

РИЁЗАТ [а. رياضت — гимнастика машқлари, спорт машғулоти; математика; қийинчилик, машаққат] 1 Қийинчилик, машаққат, оғир меҳнат, заҳмат. *Нега мени йўқла-мас дўстлар, Бир дўст, дея чекмас риёзат? Кимдир бугун ҳолимга кулар, Кимдир менга қилар хиёнат. А. Пўлкан, Изҳор. Бу изтироб кўнглини лаҳза сайин юксалтириб борар, чеккан ниҳоясиз риёзат ва азоблари эвазига унга юпанч берар, ҳамдарад бўлмоққа ваъда этар эди. Х. Султонов, Онамнинг юрти. Педагог обрўйини топиш учун чуқур билим эғаллаб, ақлу одоб касб этиб, бир умр ҳалол риёзат чекмоқ лозим. Р. Усмонов, Одобнома.*

2 дин. Дунёвий ишлардан ўзини, нафсини тийиб қийналиш, ўзини қийнаш; тасаввуфда тариқатнинг асосий шартларидан бири. *Риёзатнинг натижаси — фақру фано, яъни илоҳий ахлоқ соҳиби бўлиш. Газетадан*

РИЁЗАТЧИ с.т. қ. риёзиётчи. *Дунёга донғи кетган риёзатчилар, коинотишунослар шу жамоадан чиққан. Газетадан*

РИЭЗИЁТ [а. ریاضیات — математика, математик фанлар] қ. **математика**. Абу Наср.. вақтини риэзиёт, ҳандаса, фалакиёт илмларини ўрганишга сарф этар эди. М. Осим, Жайхун устида булутлар. Дарҳақиқат, Худодёрбекнинг риэзиётга асло тоқати йўқ, уни отда чопиш, қилич солиш, базм.. кўпроқ қизиқтирарди. Мирмуҳсин, Меъмор. Бу мактабларда ҳандаса, жухрофия, риэзиётдан сабоқ бермоқдалар. С. Сиёев, Аваз.

РИЭЗИЁТЧИ Математика илми билан шуғулланувчи. Олим, фозил, риэзиётчилар, файласуфлар, — ҳозир бўлганлар фармонигизга мунтазирлар. У. Исмоилов, Сайланма.

РИЭЗИЙ [а. ریاضی — математикага, спортга оид] эск. айн. **математик**.

РИЁКОР [а. + ф. ریاکار — иккиюзламачи, мунофиқ] Мунофиқона иш қилувчи, мунофиқларча иш тутувчи одам; иккиюзламачи. Мен қорнидан бўлак ғами йўқ, риёкор, жоҳил уламоларни ёмон кўраман. С. Сиёев, Аваз. [Обидахон:] Эй, сен риёкор, маккор! Бир тўйни азага айлантириб, мағрур эдинг. Мана бу тўй — абадий. С. Абдулла, Мавлоно Муқимий. - Шу буюноқ орани очди қиламан, риёкор хотин, — деди Камолитдин Нурига. С. Юнусов, Осон ишнинг охи бор.

РИЁКОРЛИК 1 Мунофиқлик билан шуғулланиш, мунофиқона хатти-ҳаракат, иккиюзламалик. Риёкорлик қилмоқ. ■ Наҳотки у [Эсон бобо] риёкорлик қилиб, милтиқни йўқолдига чиқарса? [деб ўйлади Нурилло] С. Юнусов, Кутилмаган хазина. Моманг риёкорлик билан отамнинг кўп пулини олди. «Гулихиромон».

2 Савобли, эзгу ишларни, хусусан хайр-эҳсонни одамлар кўриб мақтасин, деб манманлик билан амалга ошириш. Салқин хона ичида ўтирган усталарнинг биронтаси ҳам Бойсунқур ёнида Аҳмад Чалабийнинг риёкорлик билан айтаётган гапларига жавоб тариқасида бирон сўз айтиша олмади. Мирмуҳсин, Меъмор.

РИЁКОРОНА [а. + ф. ریاکارانه] рвш. Риёкорлик билан, иккиюзламалик билан; мунофиқона. Риёкорона иш тутмоқ. Риёкорона хатти-ҳаракат. ■ Шундай экан, риёкорона ҳаёт кечирши бизнинг жамиятимиз аҳлига муносиб эмаслигини ҳар биримиз англаб етмоғимиз лозим. «Ҳаёт ва қонун».

РИЁЛ, риал [а. + ф. ريال] Саудия Арабистони, Эрон Ислом Республикаси, Яман, Қатар ва Уммонда пул бирлиги.

РИЖО [а. رجاء] кт. айн. **ражо**. Париваш Лайлисан, билсанг, Инон, гарчи тасаввур бу; Тафаккур не! Севолсанг, бас, Кўнгилда ранж, рижо йўқдир. А. Қаҳҳор, Оқ ўрик. Улар [Жаҳон опа] ялиниб-ёлвориб, Уғилойни қутқариб қолишни рижо қилган эдилар. М. Осим, Карвон йўлларида.

РИЗВОН [а. رضوان — мамнунлик, мамнуният; хурсандчилик; розилик; хайрихоҳлик] **1** кт. Саккиз беҳишнинг бири, розилик ва мамнуният жаннати. Келдинг оламга, демак, Ерни этмоғинг керак Бўстон ўзинг, ризвон ўзинг. Э. Воҳидов, Муҳаббат.

2 кўчма Жаннатмисол боғ, боғ-бўстон. Қиёсинг ой, қуёш бўлмиш азадан.. Боболар куйлаган дилбар ғазалсан, Жаннатсан, ризвонсан, юртим, гўзалсан. У. Пўлкан, Бир боҳор дostonи.

РИЗО [а. رضا — мамнунлик, хурсандчилик; розилик; хайрихоҳлик] **1** Розилик жавоби, розилик. Ризо қилмоқ. Ризо бўлмоқ. Сукут — аломати ризо. Мақол. ■ Олимхон аканинг олдида сўз бердим. Ота ризоси — фотиҳа билан баравар. Ойбек, Танланган асарлар.

2 кесим өзф. Рози, рози бўлди, кўнди. Онажон, сизнинг шодлигингиз йўлида ҳар бир оғирликларга ба бахти қаро қизингиз ризодур, онажон! А. Қодирий, Ўтган кунлар. Эрта она тилим агар йўқолса, Мен бугун ўлишга бўлурман ризо. Э. Воҳидов, Муҳаббат.

РИЗОЛИК кт. айн. **розилик**. Ризолик бермоқ. Ризолигини олмоқ. ■ Ўзбек ойим боши билан келинига ризолик билдириб, «баракалла» деб қўйди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Қўлингиз айтмоқчиманки, бундай муҳим ишда барча нуфузли бекларнинг ризолигини олмасак бўлмас. П. Қодирров, Юлдузли тунлар. Ахир келан-кетанга ризолик бериб, видолашиб ётган эмиш. Мен ҳам сўнгги бурчимни адо этиб қўйсаммикан? Йўқ, энди дўстлик риштаси узилди! С. Сиёев, Аваз.

РИЗОСИЗЛИК кт. айн. **норозилик**. Зайнаб эгачисининг ҳалиги гапига ризосизлик билдирди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Эрининг бу жасоратига қарши Офтоб ойимнинг юзига ризосизлик белгиси чиқди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

РИЗҚ [а. رزق — яшаш воситаси, таъминот; улуш, насиба] **1** Ҳаёт учун зарур озуқ, озуқа, қут, насиба, овқат. Қўнт билан ўрган хунар, Хунардан ризқинг унар. Мақол. Мех-

мон келар эшикдан, Ризқи келар тешикдан. Мақол. ■ *Ҳар бир одам дунёга келар экан, ўз ризқи билан туғилади, дедан гап бор.* «Ёшлик». ..*Ризқи она ерга сепилган халқим, Ушоқ чигитни ҳам этмай деб увол, Миллион эгатларга эгилган халқим.* А. Орипов.

2 *кўчма* Бирор иш, ҳаракат ва ш. к. учун асос бўлган нарса; озуқа, озик. *Қудрат.. ялмоғиз қашшоқликнинг заҳарли томирлари ўз [унинг] ризқини қаердан ва қандай олишини яхши билиб олди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Отлар даштларда қўйларга қараганда кўпроқ чидамли бўлади, ўз ризқини бемалол топиб ейди.* Газетадан. *Дон — инсоннинг, сомон — чорва молларининг ризқи.* Газетадан. *Бу ўрик меҳнатсевар деҳқоннинг меҳри ва муҳаббатидан ризқ олиб ўсарди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

3 *дин.* Қуръони карим, Ислом динига кўра, худо ҳар бир киши, жонивор учун атаган, ўлчаб, белгилаб қўйган насиба, улуш. *Карвон кўп, ризқи бўлак.* Мақол. ■ *Оллоҳ йўлида ҳижрат қилган, сўнгра қатл қилинган ёки вафот топган зотларни, албатта, Оллоҳ гўзал ризқ билан руҳлантирар.* Газетадан. *Сен билан менинг тан-жонимиз соғ бўлса, бу жўжаларнинг ризқини худо беради..* К. Яшин, Ҳамза. [Зеби:] *Йигит моли ерда, ҳар кимни худойи тоало ўз ризқи билан яратади, ўғлим.* У. Исмоилов, Сайланма. *Эй парвардигори олам, ўғлим Ҳамзахоннинг умрини узун, иқболини баланд, ризқини мўл қилгайсан.* К. Яшин, Ҳамза.

Ризқи тугамоқ Ўлмоқ, йўқ бўлиш, тугаш вақти келмоқ. *Гўдакнинг ризқи тугаб, кунни битган. Тақдири азалда битилгани шундай бўлгач, начора! Бандалик экан..* К. Яшин, Ҳамза.

РИЗҚЛАНМОҚ 1 Ризқ, озуқа олмоқ, озикланмоқ, овқатланмоқ. *Тупроқдаги бактериялар ҳаводаги азот билан ризқланиб, азотли бирикмаларни ҳосил қилади.* ■ *Тақсир, мен хон бераётган пулга қизиқмайман, у пул ўзимни ҳам тўйғизмайди. Мени хунарим қизиқтиради, ундан ризқланаман.* Ж. Шарипов, Хоразм.

2 *кўчма* Бирор иш, ҳаракат ва ш. к. учун озик, озуқа олмоқ.

РИЗҚЛИ 1 Озуқа, овқат моддасига бой бўлган; тўйимли. *Ризқли моддалар.* ■ *Ҳаводаги азотдан ризқли моддалар тайёрлайдиган бактериялар нўхат, ловия, беда ва бошқа*

ўсимликларнинг илдизида кўп бўлади. Газетадан.

2 Насибали, ризққа эга, ризққа бой. *-Болаларингиз ҳамма вақт ризқли бўлишининг.* Илло, *ўзинглар ҳам катта савоб иш қилгансизлар, у дунёю бу дунё кам бўлмасизлар, — деди чол Меҳринисага.* Р. Файзий, Ҳазрати инсон. *-Рост айтасиз, ризқли молда, қўлдан берганингизга қаноат қилмайди, энди кўклам чиқиб келаётир, бундан бу ёққа озгани озган, — деди канизлар.* «Алпомиш».

РИЗҚ-НАСИБА, ризқу насиба қ. ризқ 1, 3. *Инсон қаерда бўлмасин, ўз ризқу насибасини теради, фақат фидокорона меҳнати, она ерга муҳаббати туғфайли бахт топади.* Газетадан. *Раҳматилла ва Нозимахон ўқишини тугатгач, ризқ-насиба экан, шаҳарда яшаб қолдилар.* Х. Султонов, Онамнинг юрти. *Сен билан бизнинг бу ердан ризқ-насибамиз узилди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

РИЗҚ-РЎЗ, ризқи рўз [а. + ф. رزق روز — кун(да)лик ризқ, овқат] Кундалик ҳаёт учун зарур озуқа, овқат. *Тошкент қадим-қадимдан нон шаҳри, ризқ-рўз шаҳри бўлиб келган.* Газетадан. *Нон — ризқ-рўзимиз, фаровон ҳаётимиз кўрки, файзи, бебаҳо бойлигимиз.* Газетадан. *Пахта шундай бир муъжизавий неъматки, у кўп жиҳатдан ризқи рўзимизни ҳам таъминлайди.* Газетадан.

РИКША [ингл. ricksha — яп. дзинриқиса < дзин — одам + рики — куч + ся — арава] Шарқий ва Жанубий Осиёнинг айрим мамлакатларида одам тортиб юрадиган, одам ва юк ташувчи икки гилдиракли кўларава ва шундай аравани тортиб юрувчи киши, ҳам-мол. [Ҳиндистонда] *Рикшадан тортиб, ялтироқ енгил автомобилларгача — ҳаммаси бор.* З. Акрамов, Ҳиндистон лавқалари. *Уша кун Пекинда рикша бир гўдак Очлик, ишсизликдан қотди кўчада.* Миртемир, Танланган асарлар. *Рикшалар ўтарди йўлда пилдириб, Иссиқдан тиқилиб жони ҳалқумга.* Ҳ. Шарипов, Куёшга ошиқман.

РИМ: Рим папаси қ. папа II. Рим рақамлари Қадимги римликлардан олинган I, II, III, V каби рақамлар.

РИНГ [ингл. ring — доира] *спорт.* Бокс мусобақалари ўтказиладиган, атрофи ҳимоя арқонлари билан ўралган чорбурчак майдонча. *Тренерлик иши эса негадир қовушмади. Сабабини айта олмайман. Лекин рингда секундантлик қилишида унга тенг келадигани*

йўқ. Газетадан. *Рингда бир неча бор зафар қучган ҳамюртимиз А. Григорянининг жанг ўтказган қўлқопини кўрдим. Газетадан.*

Ринг қироли с.т. кўчма Бокс бўйича машхур чемпионларга берилган лақаб.

РИНГИТ Малайзиянинг асосий пул бирлиги; Малайзия доллари.

РИНД [ф. رند — чаққон, олғир; муғамбир; довюрак, ботир; сохта художўй] **1** эск. кт. Шариат қоидаларига бўйсунмовчи; эркин фикр юритувчи; довюрак. [Абдуваҳобнинг] *Ҳар бир ҳаракатини диққат билан кузатиб турган Мирҳайдар унинг ўзига яраша ринд табиатли киши эканини пайқади. Мирмуҳсин, Тунги чақмоқлар. Отасининг қадрони, Ҳиротнинг мўтабар зотларидан бири — Бадиянинг отасини ўз эшигида кўриш ринд табиатли йигитни доводиратиб қўйди. Мирмуҳсин, Меъмор. Рўзимбой чойхонаси созандалар, умуман, ринд кишилар йиғиладиган ер эди. С. Сиёев, Ёруғлик.*

2 Тасаввуфда: ботинан художўй, тақводор бўлса-да, зоҳиран майхўр, ишратпараст бўлиб яшовчи киши.

РИНДЛИК Шариат қоидаларига бўйсунмаслик, эркин фикр юриртишлик. ..Муқимийнинг риндлиги кўзий бошлади. С. Абдулла, Мавлоно Муқимий.

РИНИТ [юн. rhis, rhinos — бурун] Тумов; бурун шиллиқ қаватининг ялиғланиши. *Ринит билан оғримоқ.*

РИНОЛОГИЯ [юн. rhis, rhinos — бурун + logos — фан, таълимот] тиб. Оториноларингологиянинг бурун тузилишини ўрганувчи, бурун касалликлари ҳамда уларнинг олдини олиш ва даволаш масалалари билан шуғулланувчи соҳаси.

РИНОСКОПИЯ [юн. rhis, rhinos — бурун + skopeo — қарайман, кузатаман] тиб. Бурункергич ва пешонага тақиладиган махсус ойнак ёрдамида бурун бўшлиғи ва деворини текшириш.

РИОЯ [а. رعايه — ғамхўрлик, парвариш; ҳомийлик, васийлик; амал қилиш, бўйсунуш] **1** Ҳурмат ёки юз-хотирилик юзасидан қилинган муомала; ҳурмат, андиша. *Ўлим деган нарса кўз ўнгига келиб тўхтагандан кейин, Отабекдек меҳмонлар риояси кўнглидан ювилур, сўзнинг тўғриси айтишга мажбур бўлурлар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. У [Азимжон] мастликда ҳеч кимни риоя*

қилмаслигини мингбоши яхши билар эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Бўйсунуш, амал қилиш, сақлаш. *Қонунга риоя қилмоқ. Тартибга риоя қилмоқ.*

■ *Аҳмаджон, командирнинг буйруғига қаттиқ риоя қилиб, жанг майдонини диққат билан кузатар эди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.*

РИОЯ-АНДИША айн. **риоя 1.** -«Эскилик, эскилик» деб юриб, яхши-яхши урф-одатларимизни йўқотиб юбордик. *Риоя-андишани унутдик, — деди Пирназар полвон. Р. Раҳмон, Меҳр кўзда.*

РИОЯЛИ Риоя, андиша қиладиган, андишали. *Риояли одам.*

РИОЯСИЗ Риоя, андиша қилмайдиган, андишасиз, беандиша. *Риоясиз аёл.*

РИОЯСИЗЛИК 1 Риоясиз эканлик. *Бу қадар риоясизлигиниз кишига қаттиқ таъсир қилади. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.*

2 Риоясиз кишиларга хос хатти-ҳаракат; андишасизлик. *Риоясизлик қилмоқ.*

3 Бўйсунмаслик, амал қилмаслик. *Баъзи ҳолларда санитария назорати органлари.. санитарияга риоясизлик фактларини қуруқ қайд қилувчилар ролини бажарадилар, холос. Газетадан.*

РИСОЛА [а. رساله — юксак вазифа, ваколат; мактуб, нома; илмий асар, маъруза; хат-хабар] **1** тар. Бирор касбга, соҳага ва унинг тартиб-қоидаларига оид китобча, йўриқнома, низомнома. *Темирчилар рисоласи. Кўнчилар рисоласи.* ■ *Мискарлар, тунукасослар кўп антиқа гапларни, ҳар қайсилари ўзларининг.. рисолаларини яхши биладилар. Ойбек, Болалик.*

2 Айрим масалаларга бағишланган илмий асар, китоб. [Восифий:] *Рост айтдингиз, шайх Баҳдул! Яхши ном китобнинг ҳусни турур. Китобхон рисоланинг номига қараб сотиб олур, мазмунига қараб баҳо берур. М. Осим, Зулмат ичра нур. Бахтиёр ҳаётнинг рисоласига Дебоcha бўлолмай албатта фарзанд. С. Абдулла.*

3 Кичик ҳажмли китоб, брошюра. *Лотин алифбоси ҳақида рисола. Одоб-ахлоқ ҳақида кичик рисолалар сотувда кўп.*

Рисолага тўғри келмаслик Талаб, меъёрга жавоб бермаслик, белгиланган тартибга мувофиқ бўлмаслик. *Лекин таклиф илгарироқ манзират қилинган, бюродаги тортишувдан сўнг эса рад этиш рисолага сира тўғри келмасди. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.*

Рисоладаги(дек) Рисолада кўрсатилганига жуда мос; талабга, меъёрга жавоб берадиган даражада, ҳақиқий, расмана. *Қорачадан келган эпчил Маҳкамбой ака маслаҳат ошлари тепасида тургани учун, ҳар бир тўй ва маърака рисоладагидек ўтарди.* М. Осим, Тилсиз гувоҳ. [Директор Аъзамга:] *Мен қизни суриштирдим. Рисоладаги қиз.. Қани, тўйни қачон қиламиз. Шуҳрат, Жаннат қидирганлар. Мўъжаз фаввора, шийпон, уйларнинг жойланиши – ҳаммаси рисоладагидек.* Т. Малик, Шайтанат. *Улар ўзларига берилган топшириқни рисоладагидек ўринлатишга интилишпти.* Газетадан.

РИТМ [юн. rhythmos < rheo – оқаман] 1 Ҳодисалар ва жараёнларга хос айрим элементларнинг муайян изчиллик, кетма-кетлик асосида такрорланиб, алмашилиб келиши ва шундай такрорийликнинг ўзи. *Кишининг руҳий ҳолати ва иш қобилияти муайян ритмга бўйсунганини одамлар аллақачон пайқашган.* Газетадан. *Қаердаки ҳаёт мавжуд экан, ўша ерда ҳаётнинг жараёнларининг мунтазам ритми, маромийлиги мавжуд.* Газетадан.

2 Шерият, мусиқа, рақс, тасвирий санъат, меъморлик ва б. санъат турлари шакллариининг асосий жараёни, тартиби, қонун-қондаси. *Музыкада товуш билан ритм чамбарчас боғланган бўлади.* И. Акбаров, Музыка саводи. *Саҳнада икки аёл қўлларини ритмга мослаб, ҳинд рақси учун характерли бўлган мақомда ўйнамоқда.* Газетадан. *Усуллар рақсининг ритмларидир.* Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ. *Бармоқ вазнида ритм мисрадаги бўғинларнинг сони, миқдорига, гуруҳланиб такрорланишига боғлиқдир.* «Адабиёт назарияси».

РИТМИК [юн. rhytmikos] Ритмли, ритмга асосланган, бўйсундирилган; бир ўлчамдаги, бир вазндаги.

Ритмик гимнастика Мусиқа садолари остида ижро этиладиган, соғломлаштиришни кўзда тутувчи бир қанча жисмоний машқлар; аэробика.

РИТМЛИ Маълум бир ритмга эга бўлган. *Ритмли мусиқа.*

РИТОР [юн. rhetor – нотик, оратор] Юнонистон ва Қадимги Римда чиройли сўзлайдиган киши, нотик.

РИТОРИК Нотиқлик санъатига оид; нотиқлик қондаларига асосланган. *Риторик нутқ. Риторик услуб.*

РИТОРИКА [юн. rhetorikē – нотиқлик] 1 Антик даврда ва кейинги даврларда нотиқлик санъати ва умуман бадиий наср ҳақидаги фан; нотиқлик назарияси ва санъати.

2 Баландпарвоз, тамтароқли, лекин куюрқ, мазмунсиз нутқ, баён. *Шоир мардлик, жасорат ҳақида куйлаганда, бир томонлама куюрқ мақтов, баландпарвоз, ҳиссиз риторикадан қочади.* Газетадан.

РИХТАГАР [ф. ریخته‌گر – металл эритувчи, куювчи] *тар.* Куйма металл буюмлар тайёрловчи уста; куймачи.

РИХТАГАРЛИК *тар.* Рангли металл (асосан мис, бронза, қалай)дан турли буюмлар куйиш касби. *13–14-асрларда Византия, Венеция.. ўзининг рихтаргарлик буюмлари билан шуҳрат қозонди.* Газетадан.

РИЦАРЛИК 1 *тар.* Рицарь унвони.

2 Ўрта асрларда Фарбий ва Марказий Европада асосан ҳарбий феодаллардан иборат имтиёзли ижтимоий табақа. *Альамон! Альамон! Бу не ҳақорат! Қайда олийжаноб рицарлик руҳи? А. Шер, Қадимги куй*

3 кўчма Фидокорлик, олийҳимматлик, олийжаноблик.

РИЦАРЬ [нем. Ritter – отлик, чавандоз] 1 *тар.* Ўрта асрларда Фарбий ва Марказий Европада ёшлигидан жасорат, мардлик, бурчга садоқат, аёлларга нисбатан олийжаноблик руҳида тарбияланган жанговар феодал. *Рицарлар солиб юришларининг асосий ҳарбий кучини ташкил этган.* Газетадан.

2 кўчма Фидокор, олийҳиммат, олийжаноб киши.

РИЧАГ [р. рычаг – тўқмоқ, сўйил, гаврон] 1 *физ.* Бирор таянч нуқтасига эга бўлган ва оз куч билан катта кучни мувозанатга келтирадиган оддий қурилма; пишанг. *Юкни ричаг ёрдами билан кўтармоқ.*

2 Бирор ишни бажариш, бошқариш учун хизмат қиладиган дастали пишанг. *Фанижон ака отдан сакраб тушиб, плугларнинг ричагини туширди.* О. Ёқубов, Баҳор кунларидан бирида.

РИЧАГЛИ Ричагга эга бўлган, ричаг билан таъминланган. *Ричагли тарози. Ричагли механизм.*

РИШВА(Т) [а. رشوة / رشوت – пора; пора билан сотиб олиш] *эск.* Бирор ишни битириш учун манфаатдор киши томонидан амалдорга яширин ва ғайриқонуний равишда берилган пул ёки ашё; пора. [Қори:] *Ху-*

куматимиз даврида адлу адолат барқарор бўлди. Лекин афсус ва надоматлар бўлсин-ким, ришват, яъни пора отлич бало адолат қалбасига раҳна солмоқда. А. Қаҳҳор, Тобутдан товущ. Айрим пьесалар наири ва спектакль ижроси учун рухсат берилмаса, маъмурларга «ришват», яъни пора беришга мажбур бўлинган. Ш. Ризаев, Жалид драмаси.

РИШВА(Т)ХҲР [а. + ф. رشومخور – ришва еовчи, порахўр] эск. қ. **порахўр**.

РИШВА(Т)ХҲРЛИК эск. қ. **порахўрлик**. –Э, ришватхўрлик роса авж олган бу ерда, – деди Абдулазиз ака хўрсиниб. Х. Султон, Бобурийнома.

РИШВАТЧИ эск. қ. **порахўр**.

РИШТА [ф. رشته – ип, тола] 1 эск. Ип, каноп. Пардалари риштаси эл жонидин. Ойбек, Навоий.

2 тиб. Тери остида пайдо бўладиган, ип каби узун қурт; шу қурт орқали тарқаладиган касаллик. ..одам бошига бало бўлиб келган ришта касаллиги ҳам бутунлай тугатиб юборилди. Газетадан. ..ўғли фронтга жўнаётганида, «Бухорога борсанг, сувидан ичма – ришта касали бор», деб меҳрибонлик қилган. А. Қаҳҳор, Танланган асарлар.

3 кўчма Икки нарса, кимса, ҳодиса ва ш. к. ни ўзаро узвий боғловчи восита; боғланиш. *Дўстлик риштаси*. ■ *Севги фариштаси, Ҳар найза киприги, Гўё жон риштаси, Гўё ишқ кўприги*. Х. Салоҳ, Излар ва ҳислар. *Вужудини ширин туйғу қамраб олди. Бу туйғу, кўза кўринмас ришталари билан уни сеҳрлагандай, ўйлаганларини тўзитди*. С. Кароматов, Сўнгги бархан. *Ахир келган-кетганга ризолик бериб, видолашиб ётган эмиш. Мен ҳам сўнгги бурчимни адо этиб қўйсаммикан? Йўқ, энди дўстлик риштаси узилди*. С. Сиев, Аваз.

Кўнгил риштаси Кўнгил ипи, юрак томири.

РИҚО [а. رقاع – кичик мактублар; ёзув тури] эск. Араб ёзувидаги нозик хат услубларидан бири. *Бир неча лаҳзадан кейин сарғиш қоғоз бетига риқо билан ёзилган хат пайдо бўлди*. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

РИҚҚАТ [а. رقت – нозиклик, мулойимлик, кўнгилчанлик] Нозиклик, юмшоқлик. *Дуо асноси, айниқса биринчи хонадаги аёнининг йиғи ва риққат оҳанглик «омин! омин!» садолари «хузури муборак»ни титратди*. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

РИҲЛАТ [а. رحلت – сафар, саёҳат; жўнаш, жўнаб (кўчиб) кетиш.] Кўчиш; ўлиш. *Одам эса ғуноҳу савобнинг ўртасида, кўни битганини билмай, нариги дунёга риҳлат қилади*. Н. Қобил, Унутилган соҳиллар. *Волида ҳам дорилфаноан дорилбақога риҳлат қилдилар*. «Муштум».

РОБИТА [а. رابطه – алоқа, муносабат, боғланиш; иттифоқ] 1 эск. кт. Ўзаро муносабат, алоқа, боғланиш. *Гарчи Алишер жаноблари билан фақирнинг орасида муносабат ва робита унчалик барпо бўлмаган эса-да.. у жанобнинг ҳаётларида доир баъзи жиҳатлардан хабардорман*. Ойбек, Навоий. –*Лекин, – деди Қулмурод ўз сўзининг давомида, – сиёсий бўлим бу жиноят орасида бир робита топмоқчи бўлиб, кўп ишлади*. С. Айний, Қуллар. *Семинар давомида сўзга чиққан нотиклар икки халқ ўртасидаги ҳар томонлама ҳамкорлик робиталари ҳақида атрофлича тўхталдилар*. Газетадан.

2 Тасаввуфда: мурид билан унинг пири ёки авлиё (валий) ўртасида пайдо бўладиган руҳий алоқа, боғланиш.

РОБИТАСИЗЛИК Ўзаро муносабатсизлик, алоқасизлик, боғланишсизлик. *Йўлчи ўрнидан туриб, елкасига эски юпқа пахталик чопонни ташлади, дераза орқали кўринган бир нарча кўкка қаради, юрагида қандайдир бир бўлишсизлик, ҳаёт билан робитасизлик сезди*. Ойбек, Танлаган асарлар.

РОБОТ [чехча robot – эрксиз меҳнат; бу сўз биринчи марта чех ёзувчиси К. Чапек пьесасида ишлатилган] Инсон ҳаёти учун хавfli шароитларда, одам бориши қийин бўлган объектларда унинг функциясини – мураккаб ҳаракатларини қисман ёки тўла бажарувчи машина-одам; автомат. *Роботлар фақат инсон ҳаётини енгиллатиш учунгина яратилади*. О. Мўминов, Хийбондаги уч учрашув. *Ўзимни одам эмас, қандайдир бир маълум вазифани бажарадиган роботдек ҳис эта бошладим*. Н. Қобил, Унутилган соҳиллар. *Саноат роботлари машиналарнинг янги вақили сифатида дунёга келди*. «Фан ва турмуш».

РОВ [ф. رو – юриш; юрувчи] с. т. қ. **рав**. [Йигит] *Шакарга бир нималар деб пичирлабди-да, уни олиб кетибди. Ров бориб келман деган, Зиннат буви кечача кутибди. Шакар келмабди*. Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси. *Унсин ўрнидан турди. Шу тонда кайфи*

жуда чоғ эди, дугонаси Разноларникига ров чиқиб келгиси келиб кетди. Ойбек, Улуғ йўл.

РОВИЙ [а. راوى — ҳикоя қилувчи, ривоят, нақл айтувчи] эск. Ривоят қилувчи, нақл қилувчи; қисса айтувчи. *Ровий айтар: фалокатга учраб карвон Поёни йўқ саҳрода, омон қолди бир одам. Э. Воҳидов, Шарқий қирғоқ. Ва шу сабаб ровий сифатида сўз навбатини муҳтарам «Бой ота» — Зокиржон акага бермоқчиман. Х. Султон, Бобурийнома. Девлар ва жинлар ақллироқ ровийни, ровийлар эса яна бир зукко одамни — Муҳаммад пайғамбарни кутарди. М. М. Дўст, Галатепага қайтиш.*

РОВОН Деразалар билан ўралган айвон, ойнабанд айвон. *Абдулла чамадонини ерга қўйиб, ровонга кўтарилди. Ў. Умарбеков, Одам бўлиш қийин. Ровонимизнинг тўрида дадам тиш ковлаб, ёнбошлаб ётибди. С. Сиёев, Ёруғлик. Катта ҳовли: тоқлар баланд кўтарилган, олди ровон беш хонали уй, эшик-деразалари дид билан бўялган. Й. Шамшаров, Тошқин.*

РОВОЧ [ф. ريواج / ريواس] Тоғларда ёввойи ҳолда ўсадиган, пояси серсув, нордон, ейишли, кўп йиллик ўтсимон ўсимлик. *Тоғли аҳоли қадимдан ровочнинг поясини майдалаб, мурабблар тайёрлаган. Газетадан.*

РОВОЧЗОР Ровоч кўп ўсадиган жой.

РОВОЧФУРУШ Ровоч етиштирадиган ва уни сотадиган деҳқон.

РОГАТКА [р. рог — «шоҳ, мугуз» с. дан] Кичик тош, кесак ва ш. к. отиш учун айри ёғочга резинка ўрнатиб ясалган асбоб. *Рогатка отмоқ. ■ Рогаткадан отилган тош каптарнинг ўнг оёғига, қаноти остига теккан эди. Газетадан.*

РОДИЙ [юн. rhodos — гул, атиргул] Менделеев даврий системасининг VIII гуруҳига мансуб кимёвий элемент; кумушсимон кўкиш рангли, коррозияга чидамли қаттиқ металл.

РОЖА [санск. राजа > ф. + ҳинд. राजे — ҳинд ҳукмдорларининг номи] тар. Ҳиндистондаги ҳокимлар унвони.

РОЖДЕСТВО [р. рождество — туғилиш, милод] Христиан динининг асосий байрамларидан бири; Исо пайғамбарнинг туғилиш куни байрами.

РОЗ [ф. راز — сир; махфий нарса, гап] кт. 1 Махфий тутилган нарса; сир. *Ҳали*

қалби роз айтмаган, сўз бермаган ҳеч кимга. Р. Бекниёз, Тўтиё.

2 Дилдаги орзу, тилак, дард. *Булбул гуллarga этиб роз, Навоий назмига кўп асир. Т. Тўла, Асарлар. Кўнглида олов, сўроқ, гина.. пича ноз ҳам бор: янги хўжалик.. ёрдам керак деган роз ҳам бор. Э. Охунова, Мен тонгни уйғотдим.*

РОЗЕТКА [фр. rosette — кичкина, майда гул] Турли электр асбобларни электр тармоғига улаш учун хизмат қиладиган икки тешикли мослама. *Ихтирочи.. стол лампасининг ипини розеткадан чиқариб олиб, ўрнига машинасининг вилкасини тиқди. «Муштум».*

РОЗИ [а. راضى — қониққан, мамнун; ёқимли] (кўпинча кесим вазф.) Мамнун, хурсанд, шод. *У турмушидан рози. Ота рози — худо рози. Мақол. ■ Мирзакаримбой жиянининг ишга тайёрлигидан рози каби кулдида, индамасдан ичкари кириб кетди. Ойбек, Танланган асарлар. [Ҳожил:] Ўғил деган шундоқ бўлсин, отасини рози қилсин. Кўп хурсанд бўлдим. А. Қаҳҳор, Йиллар.*

Рози бўлмоқ Розилик бермоқ, унамоқ, кўнмоқ. *Нисо буви, нима бўлди-ю, уста Абдураҳмон киши қўйганда, дарров рози бўла қолди. А. Қаҳҳор, Бошсиз одам. У рози бўлиб, хотини, қизи, уч шогирди ва аравакашини олиб, нажжор Абдулазиз ҳовлисига жўнади. Мирмуҳсин, Меъмор. Лекин бузун илк марта ўз эрким, ўз иродам билан қилган хайрли бир ишимдан рози бўлиб турибман. С. Сиёев, Ёруғлик. Рози дил ёки дил рози Дилдаги орзу, истак, дард. Рози дил айтмай десам, хилват қилолмай доғман. Муқимий. Бу ёзувларда менга нотаниш бир кимсанинг чуқур ҳасрати, дил рози бор эди. «Ёшлик». Нуқсонингни айтган дўстга дил розингни изҳор этсанг арзийди. Газетадан.*

РОЗИДИЛ [ф. رازدل — кўнгили сири] с. т. қ. **рози дил.** *Ҳаёт, булоқ бошидаги розидилдан кейин онасига ёрилган, йиғлаб туриб, истакларини айтган эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

РОЗИЛАШМОҚ Бир-бири билан рози-розилик тилаб видолашмоқ. *-Туғилиб ўсган жойлардан кетиш кўзимга ўлимдан ҳам ёмон кўринаётгани учунми, билмадим, ҳамма билан розилашгим келяпти, — деди Салтанат. О. Ёқубов, Бир фелъетон қиссаси.*

РОЗИЛИК 1 Мамнунлик, хурсандлик. *Йўлчи унинг ҳар бир сўзида, овозида, кулги-*

сида қувонч ҳам тақдирдан розилик сездди. Ойбек, Танланган асарлар. *Энгил тавзим билан [Навоий подшоҳга] ўз розилигини билдириб, табассум қилди-да, секингина деди.. Ойбек, Навоий.*

Розилик тиламоқ (ёки сўрамоқ) Бир-биридан қилмишларини кечиришни сўраб видолашмоқ, розилашмоқ.

2 Унаганлик, кўнганлик ҳақидаги тасдиқ жавоби. *Розилигини олмоқ. ■ Собир, то кампирнинг розилигини олишгунча, тўй қилишга жазм қилмади.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. *Қиз томон, гарчанд тўйни бир йил кейин қилиш шарти билан бўлса ҳам, розилик берибди.* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

РОЗИ-РИЗОЛИК Ўлим ёки видолашиш олдиан бир-биридан розилик сўраш. *..бобо кампири билан рози-ризолик тилашиш пайти келганини тушунди ва аъзойи бадани бирдан бўшашиб кетди.* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар. *-Рози-ризолик сўралайдиган бир пайтда, ҳурматли бек, сиз мени синглингиз ёнида олиб қолиб, кўнглингиз борлигини айтмоқ-чисиз, кечикдингиз, бек!* [деди Бадиа Худойбекка]. Мирмуҳсин, Меъмор. *Шу кеча унинг онаси қазо қилди, ўлим олдида неварачеварасигача ёнига чақириб, улардан рози-ризолик олди.* Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса.

РОЗИЧИЛИК айн. розилик **2**.

РОЗМАРИН [лот. ros marinus — денгиз шудринги] Жанубда ўсадиган, қишга сақланадиган ширин, хушбўй олма тури.

РОЙ(И) с. т. Раъй.

Ройи келди, ройикелди Раъйи келса, хушига ёқса жуда яхши; раъйи тез ўзгарадиган. *Ройи келди одам. ■ Кўзибойни болалар аълочилиги учунгина эмас, ҳеч ким билан уришиб-талашмайдиган, ройи келди бўлгани учун ҳам ёқтирсалар керак.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. *У [Дамин] Собирни унча-мунча нарсани кўнглига олмайдиган ройи келди деб юрарди.* Ҳ. Назир, Танланган асарлар.

РОЙ(И)КОРЧИ салб. Ҳар кимга ақл ўргатаверадиган, ақл ўргатишни, йўл-йўриқ кўрсатишни яхши кўрадиган; маслаҳатгўй. *Ройкорчи одам. ■ Халқимизда мардикор бир танга, ройкорчи ўн танга, деган мақол бор.* Н. Сафаров, Оловли излар. *-Оббо, ройкорчининг кўплигидан куйдим-да!* — деди Ражаб ака Искандарга. П. Қодиров, Эрк. *Бу ўзимизнинг театр. Қанча хоҳласанг, шунча айт-*

тирамиз. Сендақа ройкорчини қара-ю! С. Аҳмад, Уфқ.

РОЙИШ [ф. رایش — унинг раъйи, кўнгли] с. т. **1** от Майл, мойиллик, раъй. *Кечгача, Элмуроднинг ройишига қарамай, унга учтўрт телефон қоқди.* Шухрат, Шинелли йиллар. *Розикўшон илгариги авжи йўқ, менга унча ройиши бўлмай, қўл учида кўришди.* И. Ўктамов, Ҳикоялар.

2 сфт. Сўзга кирадиган; мўмин, мўминтой. *Ройиш бола. ■ ..боланинг уволи тутсин ўша сариқ Потман. Битта боланинг тирноғига зор одамлар бор. Бу хотин шундоқ ройиш болани оч ташлаб қўйибди. Эшикдан киришиданоқ пайқовдим..* Мирмуҳсин, Умид.

РОК [ф. راک — жанг ногораси; алоҳида куй, оҳанг номи] Шашмақом таркибидаги Бузрук мақоми ашула бўлимнинг иккинчи гуруҳ шўьбаларидан бири.

РОКИРОВКА [фр. roquet — рухнинг ўрнини алмаштириш < ф. رخ — рух, тўра] Шахмат ўйинида: шоҳга яқин ёки узоқроқ турган рухнинг шоҳ билан ўрнини алмаштириб, уларни ёнма-ён жойлаштиришдан иборат бир юриш. *Катта рокировка. Кичик рокировка. Рокировка қилмоқ.*

РОЛИК [нем. Rolle — ғўла, ўқ] **1** Электр шнурини девор, шип ва б. жойга маҳкамлаш учун ишлатиладиган чинни ёки сопол ғалтак.

2 Машина, механизм, деталь ва ш. к. нинг ғалтаксимон айлана қисми.

3 Асфальтланган сатҳда учишга мўлжалланган конькиннинг гилдиракчалари.

4 кўчма Реклама ёки ахборот мазмунидаги қисқача фильм; видеоклип. *Реклама ролиги. ■ Махсус лавҳа, ролик ва телекўрсатувлар тайёрланиб, эфирга узатилмоқда.* Газетадан.

РОЛИКЛИ Ролиги бўлган, ролик билан таъминланган. *Роликли подшитник. Роликли коньки.*

РОЛЬ [фр. role — ўрама қоғознинг биринчи бети, рўйхат] **1** Ёзувчи томонидан пьеса ёки сценарийда яратилган образ ва шунга мувофиқ актёр томонидан саҳнада, экранда ижро этилган бадиий образ. *-Ҳожибеков комедиясини саҳнага қўйиш олдиан роль тақсимлаш пайтида менга асар қаҳрамони Гулчеҳра роли топширилди, — деди Ҳалима.* Ҳ. Носирова, Мен ўзбек қизиман. *Саҳнага чиққан артист ўзи ижро эта-*

ётган ролини охирига етказмагунча тиниб-тинчимайди. Газетадан. Бош ролда чиқади-ган атоқли артистка нарда четини кўтариб, залга мўралади. С. Аҳмад, Сайланма.

2 Актёрнинг бутун пьеса, сценарий давомигада нутқи. Демак, у [Рустамжон] Шокир акага тақлид қилишдан қочиб, ролини ўзича талқин этган. М. Хайруллаев, Кўнгил.

3 кўчма Кимсанинг таъсир кўлами, бирор нарсада иштирок даражаси, тутган ўрни; мавқеи. *Тарихда шахснинг роли.* ■ Болаларимизни жамиятга, меҳнатга ҳар тарафлама соғлом, етук қилиб топиришида мактаб, шубҳасиз, етакчи роль ўйнайди. М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси. Мутахассисларнинг ташкилотчилик ролини бутун чоралар билан кучайтирмоғимиз керак. Газетадан.

РОМ I [ф. رام — ювош, итоаткор, мўмин-қобил; қўлга ўргатилган]: **ром бўлмоқ** 1) мойил бўлмоқ, оғмоқ; 2) ўрганмоқ. *Буни [Ёдгорни] саркарданинг мирзахонасига олиб бор.. Сўнгра қайта бу ерга олиб кел. То ром бўлгунча, бизнинг уйда хизмат қилиб юради.* С. Айний, Дохунда; 3) бўйсунмоқ. *Агар қийинчиликдан қўрқилмаса-чи, инсонга ром бўлмаган нарса йўқ экан.* Ҳ. Назир, Васият. **Ром келмоқ** Кўнглига ёқмоқ, мос келмоқ. *Менга нима ром келишини ўзим ҳам билмайман.* Ойбек, Танланган асарлар. **Ром қилмоқ** (ёки этмоқ) 1) ўзига қаратмоқ, ўзига мойил қилмоқ, оғдирмоқ. *Садосиз, фақат сезиш мумкин бўлган бу куй аллақандай сеҳрли қудрат билан дилларни ром қиларди.* Ф. Мусаёнов, Баҳор нафаси; 2) ўзига, қўлга ўргатмоқ. *Мартен печининг ҳайбат билан ўт сочиб, вағиллаб ёниши ром қилинган ёлдор шерни эслатади.* Мирмуҳсин, Қизил дурралар; 3) бўйсундирмоқ. *Сенинг режанг билан жўшқин сувларни Оқиздик ром қилиб ҳаёт боғига.* Файратий.

РОМ II [а. رمل — қумга қараб фол очиш] Бировнинг ўтмиши ва келажаги ҳақида гўё «олдиндан айтиб бериш»; фол. *Ром очмоқ. Ром кўрмоқ. Ромчининг ромидан ўзининг хом хаёлиниг яхши.* Мақол. ■ *Намозхон йилдан-йилга камайиб, мачит ўз-ўзидан ёпилиб қолгандан кейин махсум.. баъзан битта-яримтага ром очиш билан тириклар хизмати хам қилиб юрар эди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

РОМ III қ. рама **3.** *Икки кундан кейин араваларда тахта, эшик ва ром, тунука олиб*

келдилар. П. Турсун, Ўқитувчи. [Чўтир хола] *Челакда сув олиб чиқиб, дераза ромларини, стол-стулларни ювди.* Мирмуҳсин, Умид. *Бино томи янги шифер билан қопланиб, пол, эшик, ромлар янгидан ўрнатилган.* Газетадан.

РОМ IV [ингл. rum] Шакарқамишнинг ачитилган шираси ёки қиёмидан ҳайдаш йўли билан тайёрланадиган кучли спиртли ичимлик.

РОМАН [фр. roman < romane — лотин тилида эмас, роман тилида ҳикоя қилиш] Ҳажми анча катта, хилма-хил қаҳрамонлар, сертармоқ сюжетга эга бўлган, одатда проза йўли билан ёзиладиган асар; адабий жанр тури. *Тарихий роман. Шеърый роман.* ■ *Кичкинагина бир ҳикоя шунчалик азоб билан ёзилса, энг камида қирқ-эллик ҳикояга тенг келадиган роман қандоқ ёзилар экан?* У. Норматов, Талант тарбияси. *Романдаги аёллар образи ҳам алоҳида эътиборга молик.* С. Кароматов, Олтин қум. *Шарқ халқларида роман жанрининг туғилиши ва камолотида муайян муштараклик мавжуд.* Газетадан.

РОМАННАВИС [роман + ф. نویس — ёзувчи] қ. романчи.

РОМАННАВИСЛИК қ. романчилик. *Романнавислик ва драматургия соҳасида ҳам яхши натижалар кўзга ташланади.* Газетадан.

РОМАНС [фр. romance < roman — роман тилига оид] мус. Чолғу жўрлигида яқкашон ашулачи ижросига мўлжалланган кичик мусиқий-шеърый лирик асар. *М. Бурҳонов романслари.* ■ *Мен 1936–1938 йилларда Машраб сўзига «Токай мани бечорага бу дарду аламдур» романсимни ёзган эдим.* Газетадан.

РОМАНТИЗМ [фр. romantisme] **1** 18-асрнинг охири — 19-асрнинг биринчи чорагида Европа, шунингдек, Америка адабиёти ва санъатида пайдо бўлган, классицизм қонун-қоидаларига қарши чиқиб, миллий ва индивидуал ўзига хосликка, идеал қаҳрамонлар ва туйғуларни тасвирлашга интилиш билан ажралиб турувчи йўналиш, оқим.

2 Адабиёт ва санъатда: оптимизм руҳи билан суғорилган ва инсоннинг юксак бурчини ёрқин образларда тасвирлашга интилган йўналиш.

РОМАНТИК I I Романтизм вакили, издоши (қ. романтизм **1**).

2 Романтизм таъсирига берилган, романтизмга мойил одам.

РОМАНТИК II I Романтизмга оид, романтизм руҳи билан суғорилган, романтизм руҳидаги. *Романтик поэзия. Романтик мусиқа. Романтик асар.*

2 Хаёлпарастлик руҳида бўлган, романтика таъсирига берилган. *Романтик қаҳрамон. Романтик кайфият.*

РОМАНТИКА [«романтизм» с.дан] Кишида зўр кўтаринки руҳ уйғотадиган, уни улугликка илҳомлантирувчи гоё ва ҳис-туйғулар билан тўлиб-тошган нарса; дунёни юксак эмоционал ҳис этишга ёрдам берувчи вазият, турмуш шароити. *Кураш романтикаси.* ■ *Тарихнинг романтикаси йўқ дейсизми? Ўҳҳў! Ҳамма романтика тарихда. Учувчиларингиз ҳам, хирургларингиз ҳам буюк тарих машинасининг алоҳида гилдиракчаларини айлантиради, холос.* П. Қодиров, Уч илдиз. *Ёшликдан менинг романтика, саргу-заштларга мойиллигим бор эди.* «Ёшлик».

РОМАНЧИ Роман ёзувчи адиб.

РОМАНЧИЛИК I Одатда проза йўли билан ҳажми анча катта, мураккаб сюжетли асар ёзиш, яратиш. *Ўзбек романчилиги. Романчиликка ҳисса қўшмоқ.* ■ *Ўзбек романчилиги тараққиётида ҳам Иброҳим Раҳимнинг муносиб улуши бор.* Газетадан.

2 Роман жанри. *Ойбек прозамиз соҳасида янги романчиликни яратган забардаст адибларимиздан биридир.*

РОМБ [юн. rhombos – пирилдоқ, доира; қийшиқ квадрат] **I мат.** Ҳамма томонлари тенг бўлган ясси параллелограмм.

2 тар. Собиқ Шўро армиясида 1943 йилгача (погон киритилгунга қадар) олий кўмондонлик таркиби петлицаларида шундай шаклдаги даража фарқлаш белгиси.

РОМБИК Ромб шаклидаги.

РОМСОЗЛИК Ром яшаш билан шуғулланувчи тармоқ. *Ромсозлик устахонаси.*

РОМЧИ Ром очувчи, ром кўрувчи; фолбин. *Ромчининг ромидан ўзининг хом хаёлинг яши.* Мақол. ■ *Тошбуви кўшини қишлоқдаги дами сувни қайтарадиган аллақандай ромчига ром очтирди.* «Шарқ юлдузи».

РОНДО I [итал. rondo – айлана] мус. Асосий оҳанги бир неча марта такрорланадиган, унга иккинчи даражали оҳанглар қарама-қарши қўйиладиган мусиқий пьеса.

РОНДО II [фр. rondeau < rond – думалоқ, доиравий] **I ад.** Қофияларнинг мураккаб алмашинуви ва такрорланувчи қофияланмаган нақароти бўлган шеър шакли.

2 Юмалоқ шаклдаги ёзма ва босма ҳарф, шрифт.

3 Шундай шрифтни ёзиш учун мўлжалланган учи кесик перо.

РОСА [ф. رसा – етук, етарли, тўлиқ, бутун, мукамал] *рвш. с. т. I* Бекаму кўст, тўлиқ, тўла. *Зарҳал кўрунар сохта, Роса билиб, сўнг мақта.* Мақол. ■ *Жангчилар кўзларини роса очмасдан, милтиқларига ёпишдилар.* Ойбек, Қуёш қораймас.

2 Тугал, тўла, тўлиқ; тўппа-тўғри. *Ола-хўжабойнинг ҳовлисига қадам босмаганимга роса йигирма йил бўлди.* П. Турсун, Ўқитувчи. [Дилбар:] *Уйғотаймикан? Йўқ, нича ухлаб ором олсин, роса бир ой бўлдики, от устидан тушмайди.* К. Яшин, Пьесалар.

3 Ниҳоят даражада, ниҳоятда, жуда. *Роса чарчадим.*

4 Тўйгунча, мириқиб. *Роса ўйнадик.* ■ *Мавлон мингбоши.. тасодифан лойга сирганиб йиқилди. Кишилар роса кулишди.* Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ.

РОСАЛАОҚ с.т. Расоламоқ, бутламоқ.

РОСАЛИК с.т. Расолик, бутлик.

РОСЛАМОҚ с.т. қ. **росламоқ.**

РОСМАНА с.т. қ. **расмона.** *Умид Робертнинг даҳанига бир мушт туширди. Бир зарбадаёқ давангирдек йигит полга росмана ағдарилди.* Мирмуҳсин, Умид. *Судралиб юрувчи росмана илонлар чақаман, деб ният қилмайди, икки оёқли илонлар эса пайт пойлайди.* Т. Малик, Шайтанат. *Сайфини энди росмана кўрқув ўз тўрларига ўрай бошлади.* Т. Малик, Шайтанат.

РОСТ I [ф. راست – ҳаққоний, ишончли, тўғри, тўппа-тўғри; ҳақиқат] **I сфт.** Тўғри, адил, тик. *Бу кун сиз айтган ўшал Офарин эмас, устоз, Мусибат остида рост қомати дуто кўрунур.* С. Абдулла. *Тўла, қаддини рост тутган ҳолда, калласини хиёл эғиб, эркакча таъзим қилди.* М. Исмоилий, Бизнинг роман.

2 сфт. Ҳақиқатдан иборат бўлган, ҳақиқатга асосланган; тўғри, чин. *Рост гап. Рост сўз – ҳаққа қарор.* Мақол. *Ёлғончининг рост сўзи ҳам ёлғон бўлур.* Мақол. ■ *-Бояги семиз одам айтган гаплар рост экан, – деди ичиди [Шарофат].* А. Қаҳҳор, Қўшчинор

чироқлари. *Рост айтяпман, буни мен бир неча бор синаб кўрганман.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.

3 от Ҳақиқат, ҳақ. *Ростга завол йўқ.* Мақол. ■ *Маҳкам биргина шу Акбаров ва Тошев масаласидаги ҳақни ноҳақдан, ростни ёлғондан ажратиш, тўғри баҳолаш учун қанча куч, вақт, қунт, ирода кераклигини энди аниқ кўз олдига келтирди.* П. Қодиров, Уч илдиш. *Ёдгор шундоқ бўлишини билгандирки, ростини айтгандир.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

4 крш. с. вzf. Тўғри. [Саодат:] *Вой, нима деб алжирайсан? Авжи ўйнаб-куладиган чоғинг-ку. Рост, баъзи вақтда дунёдан чиқиб кетгинг келади. Дунё курсин, ғам кўп.* Ойбек, Танланган асарлар.

Гапнинг рости Гапнинг очиги, тўғриси. *Гапнинг рости, бугун лекция қулоғимга кирмаяпти. Рост келмоқ* Тўғри келмоқ, мос келмоқ; ёқиб тушмоқ. *Бу гапнинг менга рост келди. Рост кўтармоқ* Бемалол, азот кўтармоқ. *Юкни рост кўтармоқ. Рост кўча қолиб, паст кўча билан* Алдам-қалдамлик билан, чап бериб. *Нега ўзингизни гўлликка соласиз? Ҳамма эрталаб далага шошилса, сиз.. рост кўча қолиб, паст кўча билан бозорга чопасиз.* «Муштум».

РОСТ II [ф. راست — алоҳида куй номи] (*Р — катта*) Шашмақом тизимидаги бешинчи мақом номи (қ. **шашмақом**).

РОСТАКАМ с. т. **1 сфт.** Ҳақиқий, чин. *Бу ўйинчоқ ростакан самолётга ўхшайди.* ■ *Қаранг, худди ростакан дурга ўхшайди, — деган эди уни олиб келганда Мунисхон.* Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири.

2 рвш. Ҳақиқатан, чиндан ҳам, жиддий. *Боланинг ростакан жаҳли чиқди.* ■ *Турсуной аввал ишонмагандай кўзларини катта очиб қаради-ю, кейин Ефим тоғанинг ростакан ичкари бошлангиланини кўриб ишонди.* А. Мухтор, Опа-сингалари.

РОСТАКАМИГА айн. **ростакам 2.** *Туртинчи куни кечга яқинлаб қолгандагина ёмғир ростакамига тинди.* Ш. Ғуломов, Ташаббус. *Қаҳатчилик ростакамига ўрнашиб олганди.* Н. Сафаров, Наврўз.

РОСТГҲЙ [ф. راستگوى — рост, тўғри гапирувчи] Ростини, ҳақиқатни гапирадиган; тўғрисўз. *Ростгўй бола.* ■ *Ҳукумат арбоблари соғлом, ростгўй, сўзга уста, иродали бўлишлари керак.* М. Осим, Ибн Сино

қиссаси. — *Йўқ, Бойхонов, сиз қип-қизил ростгўйсиз, — деб олдига милиция хужжатларини ташладим.* С. Сиёев, Ёруғлик.

РОСТГҲЙЛИК Ростини, ҳақиқатни гапириш, тўғрисўзлик. *Наҳот у кун ростгўйликнинг қудратли қўли Номард ўлим чилвирида чулған қолди.* А. Шер, Қадимги куй. *Камтарлик инсон ўзлигини билиши, ўзгаларни ҳурмат қилиши, самимийлик, тўғрилик ва ростгўйлик каби нодир фазилатларни ўзида мужассам этади.* Газетадан.

РОСТДАН I рвш. Ҳақиқатан, чиндан ҳам. — *Рафиқ, найни ким чалди? — Йўлчи акам. — А! Ростданми! Алдама! Ойбек, Танланган асарлар.*

2 крш. с. вzf. Ҳа, айтгандай. — *Ҳа, ростдан ҳам, қизлар, фронтда ҳеч кимингиз борми? — деди комиссар.* Ойдин, Асл ёр. *Ростдан ҳам, товуқ тимдалагандай ёзарканман [деди Саид].* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

РОСТЛАГИЧ тех. Механизм, машина ва ш.к. лар иш режимини автоматик тарзда тартибга солиб турадиган мослама.

РОСТЛАМОҚ I Тўғриламоқ, тикламоқ. *Беш-ўн иигит шохарик, ўқариқларни ростлаб, тут тагига чиқишди.* Й. Шамшаров, Кўрк меъморлари.

2 кўчма Ишини, хўжалигини ўнгламоқ, тиклаб олмоқ. *У институтни битиргач, ўзини анча ростлаб олди.*

3 Тартибга солмоқ, тузатмоқ. *Қилич ботир шошилмасдан ўзини ростлаб олиб, уйга кирса, Оқбилак ойим ухлаб ётипти.* «Эртаклар».

Нафасини ростламоқ 1) дам олиб, нафасни жойига келтирмоқ. *Саломат нафасини ростлаб, яна йўл юрди.* С. Аҳмад, Ҳукм; 2) ўзини ўнглаб олмоқ. *Полк командири, душман нафасини ростлаб олмасдан туриб, қарши ҳужумга ўтиш тўғрисида буйруқ берди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. **Қаддини (ёки белини) ростламоқ** 1) қаддини кўтармоқ, тикламоқ; ғоз турмоқ. *Биров эшитиб қолишдан чўчигандай, секингина уф тортди-ю, қаддини ростлаб ўтирди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Шерзод қаддини ростлади-ю, ичкарига кириб келаётган мудирни кўрди.* Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор. *Санобар аҳён-аҳёнда қаддини тиклаб, белини ростлаб оларди-да, яна жадал теришга тушиб кетарди.* М. Хайруллаев, Кўнгил; 2) ўзини, хўжалигини тикламоқ, оёққа тур-

ғизмоқ. *Тошкентимизнинг қайта тикланиб, қаддини ростлашида халқлар дўстлиги.. нималарга қодир эканини ҳам бутун олам кўрди.* Р. Файзий, Таъзим; 3) барпо бўлмоқ, қурилмоқ. *Бинокор қадами етган жой тез обод бўлади, улкан завод-фабрикалар қаддини ростлайди, ишлаб турган корхоналарнинг қудрати ортади.* Газетадан.

4 с. т. Адабини бермоқ, бошламоқ. *Шошмай тур, сени бир ростлайки, дунёга келганинга юз пушаймон қил.* Ҳамза, Майсаранинг иши.

5 тех. Қурилма, механизм ва ш. к. ни тўғри ишлайдиган ҳолга келтирмоқ, созламоқ. *Тормозларни ростламоқ.*

Жуфтакни ростламоқ қ. жуфтақ. *Кишилар етиб келганларида, жиноятчилар аллақачон жуфтакни ростлаб бўлишган, ҳовлида эса жабрланувчи Шарофат она дағ-дағ титраб турарди.* «Муштум». [Ортиқ:] -Хушёр бўлиб ётасан, бугун кечаси жуфтакни ростлаймиз. М. Мансуров, Ёмби. **Оғиз ростламоқ** 1) айн. **оғиз жуфтламоқ қ. жуфтламоқ;** 2) оғзига олиб бормоқ, тўғриламоқ. *Ҳайдар ота шуни [чилими] сўрай, деб энди оғиз ростлаган эди, кампирга кўзи тушиб қолди.* А. Қаҳҳор, Асрор бобо.

РОСТЛИК Тўғрилиқ, чинлиқ. *Гапнинг ростлиги. Мастлик — ростлик.* Мақол. ■ *Ростликнинг китобин ортиб борамиз, Пастликнинг ниқобин йиртиб борамиз.* «Муштум».

РОСТЧИ с. т. Рост гапирадиган; ростгўй. *Биз ёлғончи-ю, сен ростчи бўлдингми? М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

РОТА [пол. rota < нем. Rotte — оломон; жангчилар гуруҳи] ҳарб. Одатда бир неча взводдан ташкил топган, батальон таркибига кирадиган ҳарбий бўлинма, қисм. *Пулемётчилар ротаси.* ■ *Қулбоев кейинчалик ҳамюрти Уроқов ротасига взвод командири қилиб тайинланди.* Н. Сафаров, Оловли излар. *Гвардиячи капитан, қўлларини орқасига қилганича, ротага яқинлашди.* О. Ёқубов, Излайман. *Рота командири батальон командирига бўйсунди ва рота бутун шахсий таркибининг тўғридан-тўғри бошлиғи саналади.* Газетадан.

РОТАПРИНТ [лот. roto — айлантираман + ингл. print — чоп қилмоқ, босмоқ] *плгрф.* Офсет босма усулида ишлайдиган, хизмат ва ахборот ҳужжатларини кам тиражда чоп

қиладиган ихчам босма машина ва шундай чоп қилиш усули.

РОТАТОР [лот. rotator — айлантиргич] 1 *плгрф.* Қўлёзма, чизма, расм ва ш. к. лардан нусха кўпайтирадиган, айланма валли аппарат. *Ротатордан чиқармоқ. Ротаторда босмоқ.*

2 Бирор марказ ёки ўқ атрофида бир меъёрда айланадиган жисм.

РОТАЦИОН: *ротацион машина плгрф.* Газета, китоб кабиларни кўп нусхада босадиган айланма машина.

РОТМИСТР [пол. rotmistr < нем. Rittmeister < Ritt — отлиқ аскарлар отряди + Meister — бошлиқ] *тар.* Чор армияси ва жандармериясида: отлиқ аскар офицерларига берилган унвон (пиёда кўшинлардаги капитан) ва шу унвонга эга бўлган шахс.

РОТОР [лот. rotare — айлантирмоқ] Турбина, электр двигатель ва ш. к. нинг қўзғалмас қисми ичидаги айланадиган қисм. *Ротор деган оғир бир нарса қудуқ оғзини бекитиб тураркан.* П. Қодиров, Уч илди.

РОШ [ф. راش — янчилган дон уюми, тўплами] *шв.* Ариқ тозалаш ёки қазिश вақтида унинг ичидан олиб, икки четига ташланган тупроқ, лойқа; пайкалларни бир-биридан ажратувчи марза. *Ерга — рош, қизга қош.* Мақол. ■ *Мана шу чорвоқ, йўнғичқа иси, оёғимиз остида кўпчиб ётган мана бу рош ҳам — ҳамма-ҳаммаси қишлоқни ёдимга соляпти.* Н. Қиличев, Ёронгул. *Одамлар пайкал четидаги рошларга қатор чизилди.* «Ёшлик». *Фазлиддин арна рошида отдан тушиб, ён-верига қаради.* Э. Самандар, Тангри қудуғи.

РОЯЛИЗМ [фр. royalisme] Қирол ҳокимиятига тарафдорлик, қирол ҳокимиятини ёқлаш; монархизм.

РОЯЛИСТ [фр. royalist < roy — қирол] *Роялизм тарафдори; монархист.*

РОЯЛЬ [фр. royal — қиролга оид, тегишли] Торлари, қопқоғи ва механизми горизонтал жойлашган, клавишли мусиқа асбоби. *Рояль чалмоқ.* ■ *Одатим бўйича тўғри клубга кириб борсам.. Лата рояль чалиб, менинг қўшиғимни куйлаб ўтирибди, — деди Рустамжон.* Қ. Мақсумов, Муҳаббат қўшиғи.

РОҒ [ф. راغ — кўм-кўк тоғ ёнбағри; кўкаламзор майдон] қ. **боғ-роғ.**

РОҒИБ [а. راغب — рағбат қилувчи] Хошиш, майл билдирувчи, мойил. *Калоншоҳ*

ношлож ариза ёзишга роғиб бўлди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

РОҲ [a. راه / راه — йўл, кўча] кт. кам қўл. айн. йўл. Соғинчлар шамолдай оқади Юрак-ка кўринмас роҳлардан. Ш. Раҳмон, Юрак қирралари. Хатарли, қалтис роҳда титрар икки биродар. «Шарқ юлдузи». Гар ғубори хоки роҳин айласа бежо насим, Сабру бетоқатли-ғи таъби паришонимдадир. Нодира.

РОҲАТ I [a. راحت — тинчлик, хотир-жамлик, ором] I Эстетик завқ ёки ором берадиган нарсалардан олинадиган лаззат, хузур, гашт. Севгисин айтмаслик — қизлар одати, Нозу караимаси — йиғит роҳати. М. Алавия. Кундузлари иссиқдан беҳол бўлган одамлар кечадан роҳат кутадилар. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Роҳат олмоқ (ёки топмоқ, қилмоқ) Лаззатланмоқ, хузур қилмоқ. Куч, роҳат олар эдим, Инак сочларинг силаб. Файратий. Аваз ҳар вақт Собир акалар сингари ҳунарманд меҳнаткашлар гурунгидан роҳат топади. Ж. Шарипов, Хоразм. Утирганлари ажойиб овоз билан айтилган лирик ашуллари роҳат қилиб тинглайдилар. Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ.

2 Хузур-ҳаловат, фароғат, тинч ва фаровон ҳаёт. Роҳатда яшамок. Меҳнат, меҳнатнинг тағи — роҳат. Мақол. Меҳнатсиз роҳат йўқ. Мақол. ■ Энди сенлар омон бўлинглар. Дунёнинг роҳатини сенлар кўринглар. Ойдин, Олтин узукка олмас кўз. [Пулдорларнинг] Қорнилари тўқ. Бола-чақалари роҳатда, уйларида қазичарта қайнайди. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Роҳат (хотин-қизлар исми).

РОҲАТ II Рост мақомининг Ушшоқ шуъбаси асосида яратилган ўзбек халқ куйи.

РОҲАТБАДАН [a. + ф. راحتبدن — баданнинг, таннинг роҳати] I от Одатда олма гулли, кўйлакбоп ҳарир газлама. Роҳатбадан кўйлак. ■ -Поплин дейсизми.. чиданганга чиқарган дейсизми, роҳатбадан дейсизми.. кеп қолинг, харидор! — деб [Ҳуснибий] бозорни бошига кўтариб, бақириб юрар эди. Ф. Фулом, Шум бола.

2 сфт. Баданга роҳат бағишлайдиган. Пирпираб роҳатбадан шаббода қирғоқлаб эсиб, Шарқираб ўйнаб тўлиб, тўлқин уриб кулур келур. Ҳабибий.

РОҲАТБАХШ [a. + ф. راحتبخش — роҳат, хузур бағишловчи] Роҳат бағишлайдиган, киши хузур қиладиган; оромбахш.

Роҳатбахш жой. Роҳатбахш куй. Роҳатбахш ичимлик. ■ Жабборов шу роҳатбахш кайфият билан уйига борди. Н. Ҳайитқулов, Ер тафти. Ташқарида ҳавонинг тафти баланд, аммо куте муздек салқин, роҳатбахш. Газетадан.

РОҲАТИЖОН [a. + ф. راحتجان — жоннинг роҳати] I от Шиннига муз қириб солиб тайёрланадиган мержонийсимон овқат. Роҳатижон халқ табобатида дизентерия касаллигига қарши дори сифатида ҳам қўлланган. Газетадан.

2 сфт. Жонга роҳат бахш этадиган, жонга роҳат бағишлайдиган. У [Нигора] шакдайд майин, шишадек тиниқ, роҳатижон илиқ булоқ сувини қучоқлар, оппоқ тўшига босиб яйрар. С. Анорбоев, Оқсой. Фулом аканинг кабинетини узун коридордан иборат эди. ..Шу оддийгина хона бош инженер ёрдамчиси учун роҳатижон макон эди: ҳам иссиқ, ҳам озода. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

РОҲАТЛАНМОҚ Роҳат қилмоқ, хузур, гашт қилмоқ. Мусиқадан роҳатланмоқ. Роҳатланиб дам олмоқ. ■ Ўзгалар оғирини енгил қилишдан роҳатланади. Т. Ашуров, Оқ от. Холида терлаб, товонлари қорайиб кетган оёқларини сувга тиқиб шалоплатди — жони роҳатланди. «Ёшлик». Азиза, курсдош қизларнинг ғашини келаётганини сезган сайин, ўзини ғолиб ҳисоблаб, роҳатланарди. Ў. Ҳошимов, Қалбнингга қўлоқ сол.

РОҲАТЛИ Кишига роҳат берадиган; оромли. Донг таратган зарбдор Аллақачонлар Кечирмакда меҳнат-ла Роҳатли онлар. Файратий.

РОҲАТСИЗЛИК Кишига хузур, ором бермайдиган ҳолат, оромсизлик. ..бу изғириниқ кишига унча роҳатсизлик бермасан-да, лекин қаердадир доғ қилинмоқда бўлган зигир мойининг аччиқ исини димоққа келтириб уришидан кишида бир беҳузурлик ҳосил бўлар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

РОҲАТ-ФАРОҒАТ Тинч ва фаровон ҳаёт, хузур-ҳаловат. Рўпарангиздаги катта дарвозали ҳовлида Шоназар табиб бола-чақалари билан роҳат-фароғатда яшайдилар. Газетадан. Султон Ҳасанбек ва Мирзабек Ҳиротда роҳат-фароғатда умр кечириб, ўз ажсаллари билан ўлдилар. М. Осим, Сеҳрли сўз.

РОҲИБ [a. راهب — монах] Христиан динидаги ва умуман монах, зоҳид. Бизнинг

эрамиздан икки аср бурун будда роҳиблари қояларни ўйиб, ибодатхона ва монастырлар қурганлар. Н. Сафаров, Узоқни кўзлаган қиз.

РОҲИБА [а. راهبه — монах аёл] Роҳиб аёл.

РОҲИЛА I [а. راحله — миниладиган туя] I От-улов, юк ҳайвони.

РОҲИЛА II [а. راحله] Йўл озуқаси. *Манзил узоқ, роҳила оз.. бу ҳолим билан.. акамнинг мойжувозига ҳам ярамайман.* А. Қодирий, Кичик асарлар.

2 Роҳила (хотин-қизлар исми).

РОҲ-РОСТ, роҳи рост [ф. راه راست — тўғри йўл] *кт.* Тўғри йўл; ҳақиқат, тариқат йўли; мусулмончилик. *Гапинг ҳақ, сени роҳ-ростдан оздирган бу китобларни отанг бизга топширди.* К. Яшин, Ҳамза. [Махзум] *Қавмларига бир қараб.. гап бошлади: -Мачитингизга келиб, оз муддат хизмат қилиб, жуда кўп тузингизни ичдим, диний йўлда сизларни роҳ-ростга бошладим.* Файратий, Довдираш. *Бунинг учун шахсан мен, уни роҳи ростга сабр-тоқат билан даъват этмоқ керак, деб ўйлайман.* К. Яшин, Танланган асарлар.

РУБИДИЙ [лот. rubidis — қизил, тўқ қизил] Менделеев даврий системасининг I гуруҳига мансуб кимёвий элемент; жуда юмшоқ кумушсимон-оқ ишқорий металл.

РУБИЛЬНИК [р. рубить — «кесмоқ» фл. дан ясалган от] *тех.* Электр токини узибулаб турадиган дастаки очкич. *Пўртананинг тўхташи ҳам, худди рубильникдан учиргандек, бирданига рўй берди.* «Фан ва турмуш». *Ҳайдар деворга қоқиб қулфлаб қўйилган яшикни очиб, рубильникни босди.* И. Раҳим, Ҳаёт булоқлари.

РУБЛЬ [қад р. рубль — гўла, кунда; тикин; пул бирлиги] Россия Федерациясининг асосий пул бирлиги.

РУБОБ [ф. رباب — камонча билан чалинадиган мусиқа асбоби] Медиатор билан чертиб чалинадиган беш торли мусиқа асбоби. *Қашқарча рубоб. Рубоб тароналари. Рубоб чалмоқ.* ■ -*Сўйла, рубоб, ким экан Юрагимни тортувчи. Севги, армон, ҳасратни Бошларимга ортувчи?* Файратий.

РУБОБЧИ Рубоб чалувчи созанда.

РУБОИЁТ [а. رباعيات — рубойлар, тўртликлар] Бирор шоирнинг рубойлари мажмуи. *Умар Хайём рубоиёти. Алишер Навоий рубоиёти.*

РУБОИЙ [а. رباعى — тўртлик] *ад.* Тўрт мисрадан иборат, тугал маъно ифодаловчи, биринчи, иккинчи, тўртинчи мисралари ёки тўртала мисраси ҳам қофиядош бўлган мустақил шеър; Шарқ халқлари шеъриятида кенг тарқалган поэтик жанр. *Навоий рубоийлари.*

РУБОИЙНАВИС [а. + ф. رباعى نويس — рубоий ёзувчи] Рубоий ёзувчи шоир. *У|Шайх Рўзбехон| форс-тожик адабиёти тарихида рубоийнавис сифатида ўзига хос мақоми ва ўрнига эга.* Газетадан.

РУБРИКА [лот. rubrica — қизил ранг, бўёқ; қонуннинг қизил рангли сарлавҳаси < ruber — қизил] Газета, журнал ва ш. к. да бирор бўлим (рукн)нинг сарлавҳаси; боб. *“Редакциянинг иш кунлари” рубрикаси остида берилган материаллар 8 март — Халқаро хотин-қизлар кунига бағишланган.* Газетадан.

РУБЬ [а. ربع — тўртдан бир, чорак]; **рубъи маскун** [а. ربع مسكون — аҳоли яшайдиган чорак ер] *эск. кт.* Қадимги юнон олимлари, кейинчалик Шарқ географлари тасавурича, Ер шарининг одам яшайдиган, обод ва маъмур чорак қисми (қолган учта чорак қисм эса сув деб тахмин қилинган). *Рубъи маскунда Ҳиротдек шахри азим йўқ.* Ойбек, Навоий.

РУДА [қад. р. руда — қон; қизил доғ, < рдетъ — «қизармоқ» фл. дан] Таркибида металл ва унинг бирикмалари бўлган табиий минерал хомаши. *Темир рудалари.* ■ *Бир грамм соф радий олиш учун бир неча тонна уран рудасини қайта ишлагашга тўғри келади.* «Фан ва турмуш». *Бизнинг профессоримиз олтин рудасини сунъий таркиб қилиш мумкинлигини назарий жиҳатдан исбот этган.* А. Мухтор, Асарлар.

РУДАЛИ Таркибида руда бўлган. *Рудали қатлам.* ■ *Сўнги йилларда Самарқанд ва Тошкент вилоятларида олтин рудали конлар аниқланди.* Газетадан.

РУЖУ(Ъ) [а. رجوع — қайтиш, қайтариш; қайрилиб қараш, мурожаат қилиш; 3-ш. бирл. **ружуи**] Бирор нарсага бўлган ортиқча майл, берилиш. *..ташмачилик — меҳнатсиз даромаднинг оқибати беҳайр бир тури.* *Унга ружу қилган кишининг обрўси тутдек тўкилади.* «Муштум». *Тўрдаги ёши улуглар фотиҳадан сўнг таомларга қарашди.* *Одоб билан уларни кузатиб ўтирган ёшлар қимизга ружу қилиб, овқатга қўл узатишди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

РУКН I [а. ركن — асос, устун, таянч; бурчак, бўлим (журнал ёки радиоэшиттиришда)] *эск. I* Устун, колонна.

2 *кўчма* Асос, таянч. *Юсуфбек ҳожи юқорида ўтган гапларни қуруқ ва асосиз сўзламаган, балки шу турмушнинг рукн ва асосини бир даража айтиб ўтган, Отабек эса буни шу муҳитнинг бир ўғли бўлиб эшитган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. ..тасаввуфнинг саховат, шижоат, садоқат, мурувват, ҳиммат, мардлик, инсоф, ҳаё рукнларини ўзида мужассам этган Алишер Навоийнинг ўзи ҳам том маънодаги комил инсон эди. «ЎТА».*

3 *ад.* Арузда қисқа ва чўзиқ, ўта чўзиқ бўгинларнинг мисраларда муайян тартибда гуруҳланиб такрорланиши.

4 Газета, журналлардаги мазмунан яқин туркум мақолаларнинг сарлавҳаси. «Савдогар» газетаси ўз саҳифаларини бундан-да бойитишни, турли-туман янги рукнлар остида материаллар бериб боришни ўз йиллик режасига киритди. Газетадан. «Қилмишқидирмиш», «Турмуш чорраҳаларида» рукнлари остида берилётган мақолаларни ўқиган ҳар бир инсон яхшиликка, эзгуликка интилади. Газетадан.

РУКН II Исломда энг муҳим, ҳар бир мўмин-мусулмон учун фарз саналган бешта вазифанинг ҳар бири: калимаи шаҳодат, намоз, закот, рўза ва ҳаж ибодати.

РУКУ(Ъ) [а. ركوع — тиз чўкиш, тиз чўкиб сажда қилиш] (3-ш. бирл. — **рукуи**) *дин.* Намозда бошни эгиш, икки букилиш. *Руку қилмоқ. Рукуга кетмоқ. ■ Отабек эса ҳануз рукуъда, сужудда эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Қози домла худди шу турткини кутиб тургандай, рукуни ўртада қолдириб, саждага бош қўйиб юбора қолди. «Шарқ юлдузи».*

Рукуга кетмоқ (ёки бормоқ) *1) дин.* руку амалини бажармоқ, тиз букмоқ. *Қавмлар ҳам намоз қоидасига мувофиқ, рукуга кетдилар. Рукудан сўнг аввал тиз чўкиб, кейин саждага бош қўйганларида, мингбоши кечикиб кириб келди. «Муштум». Холмат ака, рукуъга кетган кишидай, қўл қовуштириб, ерга қараб ўтирди, аммо қулоғи Исомиддиновда эди. Ҳ. Шамс, Душман; 2) узоқ ўйга толмоқ, жим қолмоқ. Амир Темур рукуга кетди, узоқ жим қолди ва ниҳоят ҳаммага қараб деди: -Мен тангри қули Темурман. Т. Тўла, Асарлар.*

РУЛЕТ [фр. roulette — гилдиракча, ролик < rouler — гилдиратмоқ, думалатмоқ; ўрамоқ, ўраб йиғиштириб қўймоқ] *кул. I* Хамир ва ширинликни навбатма-навбат бир неча қават қилиб пиширилган ўрама пирог. *Кесилган рулетни дастурхонга тортишди.*

2 Тилимлаб майдаланган гўшт ва мол ёки қўй қорнини устма-уст қўйиб ўраб, йўғон қази шаклида пиширилган яхна овқат.

РУЛЕТКА [«рулет» с. дан] *тех.* Пўлат, мато ва ш.к. дан ўраладиган тасма шаклида ясалиб, махсус шкала ёзилган узунлик ўлчаш асбоби. *Уйнинг бўйини рулетка билан ўлчамоқ.*

РУЛОН [фр. rouleau — ўралган нарса; ўрам найча] Найча шаклида думалоқлаб ўралган қоғоз, мато ва б. материаллар; шундай шаклдаги ўрама. *Рулон қоғоз. Рулон газлама.*

РУЛЧИ *с. т.* Рулни бошқарувчи киши; ҳайдовчи.

РУЛЬ [голл. гоет — гилдирак] Кема, автомобиль, самолёт ва ш. к. ларнинг ҳаракат йўналишини бошқариш механизми. *Трактор рули. Руль чамбараги. ■ Жўрабой бир оз ўйлаб туриб, велосипеднинг рулини ушлади. С. Аҳмад, Қадрдон далалар. -Қани, меҳмон, марҳамат, — деди машина эшигини очиб, рулда ўтирган йиқит. С. Анорбоев, Оқсой.*

РУМИН *қ. руминлар. Румин халқи. Румин тили. Румин аёл.*

РУМИНЛАР Руминиянинг асосий аҳолисини ташкил этган халқ.

РУНЛАР, руник ёзув [фин. run — махфий нарса, сир] Скандинавия халқларининг ва б. айрим халқларнинг тош, металл буюмлар ва ш. к. да сақланиб қолган қадимги ёзувлари (баъзи ҳарфларнинг ўхшашлигига қараб, қадимги туркий ёзув ҳам «руник ёзув» деб юритилади). *Руник хат. Руник ёзувлар.*

РУПИЯ [санск. रुपيه — кумуш] Ҳиндистон, Покистон, Цейлон, Индонезия, Непал ва б. бир қанча мамлакатларда пул бирлиги.

РУПОР [голл. георег — бақирмоқ] Овозни, товуш тўлқинларини муайян йўналишда кучайтириб берадиган, конус шаклидаги карнай.

РУПОҲ [ф. روپاک — сочиқ, рўмолча] Ипак газламанинг бир тури. *Сариқ рупоҳ атлас қўйлакнинг устидан унинг [қизини] ўртача кўкраги бир оз кўтарилиб турмоқда эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

РУС қ. руслар. Рус халқи. Рус тили. ■ *Ўқиш рус ва ўзбек тилларида олиб борилади. Газетадан. Мунчоқ кўзли новча киши пахта сотиб оладиган рус савдогарлари ширкатида хизматчи экан. С. Сиёев, Ёруғлик.*

РУСИЙЗАБОНЛАР [рус + ф. زبان – тил] Рус тилида сўзлашувчилар. *Лекин энг ёмони, бу мактабга унча-мунча одамнинг боласи қабул қилинавермас, ўқувчиларнинг аксарият қисми ё русийзабонларга мансуб ёки казоларнинг фарзандлари эди. Газетадан. Айниқса, Ҳ. Низомиддинов қаламига мансуб «Зумраша», русийзабонлар учун З. Диёровнинг «Ур, тўқмоқ» асарларининг саҳналаштирилиши алоҳида қизиқиш билан кутиб олинди. Газетадан.*

РУСЛАР Россия Федерациясининг асосий аҳолисини ташкил этган, шарқий славянларга мансуб халқ (улар, шунингдек, аксар МДХ мамлакатларида, дунёнинг бошқа кўплаб мамлакатларида ҳам яшайди).

РУСЛАШТИРИШ Рус тили ва рус урф-одатларини сингдириш, унга бўйсундириш. *Бу эса мустамлакачиларнинг руслаштириш сиёсатига жиддий ғов бўлиб, унга қарши биринчи даражали ишлардан эди. «Фан ва турмуш». Мусулмонлар маорифининг асосида уларни руслаштириш.. ётмоғи лозим, деган XIX аср «рус зиёлилари». Ш. Ризаев, Жадид драмаси.*

РУСТА [ф. رسته – ҳолванинг бир тури] Ичига ўрик ёки бодом мағзи солиб тайёрланган парварда. *Нусратбекнинг диққатини тақсимчада мантидек териб қўйилган руста ҳолваси тортди. С. Нуоров, Нарвон.*

РУСТАМ [ф. رستم] 1 «Рустам» эпик халқ достонининг ҳамда Фирдавсий «Шоҳнома» асарининг анъанавий, афсонавий қаҳрамони номи.

2 *кўча* Рустам сингари баҳодир, паҳлавон. *Унинг узоқ юртида, куёш ва гуллар диёри Ўзбекистонда қолган дуоғуё кампир онаси уни – ёлғиз ўғлини эркалар экан, ҳар вақт: “Рустам тойим! Арслон тойим!” деб атамасмиди. Ойбек, Куёш қораймас.*

3 Рустам (эркаклар исми).

РУСТАМДАЙ, =дек Паҳлавон каби, баҳодирлардек. *Рустамдай йигит. Рустамдай курашмоқ.*

РУСТАМНАМО [ф. رستم‌نامه – доно, бадавлат, забардаст] Паҳлавонларга ўхшаш, паҳлавонларга хос. *Тошкентнинг Чуқур киши-*

лоқ деган ерида қозоқлар томонидан очилган ва ҳамшиша рустамнамо кишилар билан айқириб ётган бўзахоналар ҳам йўқ эмас эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

РУСТАМОНА [ф. رستمانه] *рвш.* Паҳлавонларга хос бир равишда; баҳодирона. *-Баракалла ғайратларингизга! – деди Азизбек, [қўрғонбегига қараб] – Бугун қипчоқларга рустамона жавоб бериб, ўзларини ҳам итдек қиргансиз! Бунчалик ғайрат кўрсатган фуқароларга раҳмат, дунё тургунча турсинлар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Сизлар учун бу – йигитлик, мардоналик, рустамона қаҳрамонлик. Ойбек, Навоий.*

РУСТАМЧА *айн. рустамона.* *Урушда ғайрати рустамча борди, Юз қайтармай ул урушда туради. Кўп лашкарни ўзи ёлғиз қиради. «Фольклор».*

РУСТАХЕЗ [ф. رستخيز – қиёмат куни, ўликларнинг тирилиши; тўс-тўполон, тартибсизлик] *Ғавғо, тўполон, қўзғолон, қиёмат. Бехос, қўшин ичра солиб рустахез, От сурди жаҳонгир, қалбимда ларза. Ж. Жабборов, Қуёш юрти.*

РУСУМ [а. رسوم – «расм» с. нинг кўпл.] 1 *Расм ва одатлар, расм-русумлар; қоиданизомлар. Мўғуллар шаҳарни жанг русумига мувофиқ қамал қилишга киришди. М. Осим, Ўтзор.*

2 *Мол, товарнинг нави, хили, маркаси.*

РУСУМЛИ *Русумга эга бўлган, русумга асосланган, маълум марказга. Ташкилот кенг турдаги «Газ» русумли автомобиллари таклиф этади. Газетадан. «Нексия», «Дамас» русумли енгил машиналар – булар бари Нурилла бобога тегишли. Газетадан.*

РУСУМОТ [а. رسومات – расм-одатлар; белгилар] *эск. кт. Русум; русумлар. Русумоти жанг. ■ Кенг, баланд, серҳашам ипак чодирда [Хусайн Бойқаро] беклари билан «Русумоти жанг» ҳақида сўзлашди. Ойбек, Навоий.*

РУСЧА 1 *Русларга, рус халқи, тили ва маданиятига оид, рус халқига хос бўлган. Русча рақс. Русча кийим.*

2 *Рус тили. Русча(ни) биласизми? Русча гапирмоқ. ■ Сабоғул, одатича, сўзларни бузиброқ русча гапирарди. С. Кароматов, Олтин қум.*

РУСЧАЛАМОҚ *с. т. Рус тилида гапирмоқ. [Полиция] Одамларга утириш учун қўполгина ишорат қилди. Кейин тўхтовсиз*

сўкиб, жаҳл билан Йўлчига русчалаб бир ни ма деди. Ойбек, Танланган асарлар.

РУТА [лот. ruta] Тошбақатоллар оиласига мансуб кўп йиллик доривор ўт ёки чала бута ўсимлик.

РУТБА [а. رتبه — даража, унвон, обрў; лавозим; яхши хислат] эск. Унвон, даража, мартаба. *Хусайн Муродбек юсак рутбани эгаллаб турса-да, бир қадар инсофли, раиятга кўнда зуғум қилавермасди.* С. Сиёев, Аваз. *Ўлтиришда ҳар ким ўз рутбасига муносиб ўринни ишғол этди.* Ойбек, Навоий. *Барча талабалик рутбасига эришганлар қатори мен ҳам бу даврнинг шоду шодон лаҳзаларини асло унутолмайман.* Газетадан.

РУТЕНИЙ [лот. Ruthenia — Русь, Россия давлатининг номи] Менделеев даврий системасининг VIII гуруҳига мансуб кимёвий элемент; платина металлари гуруҳидаги металл.

РУТУБАТ [а. رطوبت — намлик, захлик] Бирор нарсадаги намлик, захлик. *Ҳавонинг рутубати.* ■ *Ҳафталаб ёққан ёмғир борлиқни намиқтириб, рутубатга чулғади.* М. Маҳмудов, Мангу куй излаб. *Дарахтлар куртак отиб, анча бўртиб қолган бўлса-да, ҳаво рутубатга чулғанган.* С. Кароматов, Олтин кум. *Шаббода овулга оралаб ўтди, Сўнги рутубатни боғлардан қувиб.* А. Мухтор.

2 кўчма Фам, мусибат. *Рутубатдан юз берган дунё, Дунё янги дунёни чорлар.* У. Кўчқор, Ҳаяжонга кўмилган дунё. *Дегилки, борини айтмоқдин ожиз, Рутубат тушмагай бахтига ҳаргиз.* Т. Тўла, Асарлар.

РУТУБАТЛИ 1 Рутубати бўлган; нам, зах. *Кузнинг рутубатли оқшоми эди, Боғлар сокингина чекар эди оҳ.* *Рухимда бир хазон айёми эди, Ажиб гўзалликка дуч келдим ногоҳ.* А. Орипов, Онажон. *Қош қорайган эди. Далалардан рутубатли совуқ шамол эсиб турибди.* А. Мухтор, Чинор. *Тунги рутубатли ҳаво баданни жунжиктиради.* Л. Тожиева, Меҳрим сизга, одамлар.

2 кўчма Фам-ғуссали, киши эркини бўғадиган; ифлос, чиркин. *Шунда рутубатли бадбўй бу шаҳар Кўзимга чарақлаб Фарғона бўлди.* Э. Воҳидов, Келажакка мактуб. *Эртага у диққинафас, рутубатли Ҳиротдан чиқиб кетади, шу йўсин билан бир йўла у беадад ғаму ғуссадан ҳам қутулади!* [ўйларди Меъмор]. Мирмуҳсин, Меъмор. *Саройнинг физку фужурга, фаҳшга тўла рутубатли*

ҳавосию мармар ҳовузлардаги фавворалар салқини.. — барча-барчаси ўтмишга чекинди. С. Сиёев, Ёруғлик. *Беш йил «ғоя»учун қаттиқ берилиб, рутубатли ҳужрада захлаб.. йигирма саккиз ёшида «хатми кутуб» қилишга муваффақ бўлди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

РУХ I [ф. رخ — тўра, рух] Шахмат ўйинида: тахтанинг икки четки қатор охиридаги катакларда жойлашадиган ва тикка ҳамда ёнлама йўналишда истаганча юра оладиган сипоҳ; тўра. *Рухни сурмоқ. Рухни юрмоқ.*

РУХ II [ф. رخ — юз, бет; ёноқ] эск. поэт. Кишининг юзи; рухсор. *Лабларинг остидаги холингдин айлансун қулинг, Лоладек гул-гул рухи олингдин айлансун қулинг.* Фурқат.

РУХ III [ф. روى — рух; қалай; бронза, сариқ мис] Менделеев даврий системасининг II гуруҳига мансуб кимёвий элемент; оч зангори рангли, кумуш каби ялтироқ металл. *Рух купороси. Рух қотишмалари.*

РУХЛАШ Металл буюмларнинг сиртини коррозиядан сақлаш учун уларнинг сиртига рух қатлами ёки қотишмаси югуртириш ёхуд сиртини рух қатлами билан тўйинтириш.

РУХСАТ [а. رخصت — ижозат, изн; ижозат (розилик) қоғози] 1 Бирор ишни бажариш, қилиш, амалга ошириш учун шу ишга тааллуқли ёки жавобгар киши, орган, ташкилот ва ш. к. томонидан берилган ижозат, розилик жавоби. *Рухсат бермоқ. Рухсат олмақ.* ■ *Жаноблар! Менга рухсат беринглар, бориб отамга қарашим керак. Ҳамроҳ бўлганингиз учун ташаккур!* Мирмуҳсин, Мемор. - *Бунақа жиддий нарсаларни ёзиш учун бош редакторнинг рухсати керак, — деб баҳона қилдим.* С. Аҳмад, Сайланма. *Аъзам Зоҳидовичдан рухсат сўраб, дўстимнинг ишхонасига йўл олдим.* О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув.

2 кесим взф. Жавоб, ижозат (“сиз бўш-сиз”, “кетишингиз мумкин” маъносида). *Сизга рухсат!* ■ *Менга рухсатми, бек? Азизбек йўл устидан ҳожига қаради: -Рухсат, эртага чойни ўрдага келиб ичинг!* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

РУХСАТНОМА [рухсат + нома] 1 Ёзма равишда берилган ижозат, рухсат. *Навбатчи полициячилар рухсатномани кўриб, бизни ичкарига қўйишди.* «Фан ва турмуш».

2 иқт. айн. лицензия 1. ..четга чиқариладиган маҳсулот учун рухсатнома бериш

тартиби анчагина соддалаштирилди. Газетадан.

РУХСАТНОМАСИЗ *икт.* Махсус рухсатномаси, лицензияси бўлмаган, шундай рухсатнома олмаган. *Ўз маҳсулотини рухсатномасиз экспорт қилиш ҳужуқи берилган бундай корхоналар сони бугунги кунда 800 га етиб қолди.* Газетадан.

РУХСАТСИЗ Рухсат сўрамай; рухсат берилмагани ҳолда, ижозатсиз. *Уста Олим қутидорга кулумсираб олгач: -Рухсатсиз меҳмонхонангизга кирганим учун кечирасиз, — деди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

РУХСОР [ф. رخسار — ташқи кўриниш, қиёфа; юз, бет; ёноқ] **1** Кишининг юзи; бет; афт-ангор, чеҳра. *Хурсонда бир дарбоза бор, Остонаси гулга кўмилган, Унда яшар бир пари рухсор.* Э. Воҳидов, Муҳаббат. *Бир зумлик безовта ўйлар сўнгиди Яна рухсорингга тикиламан жим.* А. Орипов, Юртим шамоли. *Ранги синиқиб, таранг рухсорига ажин тушиди.* С. Кароматов, Сўнгги бархан. *Унинг рухсори Аҳмадга танишдай туюлди.* «Ёшлик».

2 кўчма Кўриниш, қиёфа. *Ҳозирги Мирзачўлнинг рухсори бус-бутун бўлакча.* М. Жўра, Куёшдан нур эмганлар.

РУЧКА [р. ручка — қўлча; даста, дастак, тиргак] **1** Ёғоч ёки пластмассадан қилинган, бир учига перо ёки ичига ранг билан тўлдирилган стержень ўрнатиладиган чўзинчоқ тутқич — ёзув қуроли. *Абдураззоқ рўчкани сиёҳга ботириб, ҳафсала билан, худди сурат чизаётгандек қилиб имзо чекди.* С. Аҳмад, Сайланма. *Ширинхон столга сурилиб, сиёҳдонга тироғлик турган рўчкалардан бирини олди.* С. Зуннунова, Олов. *Ҳозир ёзув-чизувни шарикли рўчкасиз тасаввур қилиб бўлмайди.* «Фан ва турмуш».

2 с. т. Даста. *Эшик рўчкаси. Дераза рўчкаси.*

РУҲ **1** [а. روح — жон, ҳаёт, кўнгил; арвоҳ] **1** *дин.* Киши ҳаётлигида у билан бирга, вафотидан кейин эса танадан чиқиб, абадий қоладиган кўзга кўринмас нарса, куч; арвоҳ. *Рўҳ танадан чиққач, тана ўлади.* «Фан ва турмуш». *Ҳозир унинг рўҳи, Сидқийнинг арвоҳи Мадина орқасидан эргашиб кетаётгандай кўринади.* Мирмуҳсин, Чодрали аёл. *Хаёлан унинг рўҳига сиғинади, ундан мадад иштайди.* С. Сиеёв, Ёруғлик.

Рўҳи пок [а. + ф. روح پاک] Тоза, покиза ном, хотира. *Шу кўни дошқозонда ош дамла-*

ниб, ўтган улўғ аждодларимиз рўҳи покига дуойи фотиҳалар қилинди. Газетадан. **Рўҳи равон** [а. + ф. روح روان] Ҳаракатдаги, юриб турган қон, жон. *Туйгуларим тугёнидан беҳабарсан, Тегма бир дам, гўзал, рўҳи равонимга.* Т. Тўла, Асарлар.

2 Кишининг ички ҳолатини, психик кечинмаларини, ҳис-туйғуларини акс эттирувчи кайфияти. *Кўтаринки рўҳ. Унинг рўҳи кўтарилди.* ■ *Эрталабки соф ҳаво унинг рўҳини енгиллатиб юборди.* Ҳ. Назир, Ёнар дарё. *Умиднинг уларниқида меҳмон бўлганини эшитган Ҳафиза бирдан рўҳи кўтарилиб, хурсанд бўлиб кетди.* Мирмуҳсин, Умид. *Кутидор ҳали ҳам Отабекнинг рўҳига тушуна олмаган эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. [Йўлчининг] *Кўкси гоҳ юпантирувчи кечинмалар билан, гоҳ бутун рўҳига синган тотли ҳасрат билан тўла эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 Кишининг ички дунёсини, маънавий қиёфасини, ўй-фикрларини, маслак ва мақсадларини акс эттирувчи кайфияти. *Миллий рўҳ.* ■ *Саида Зуннунованинг ижоди ҳам бошдан-оёқ мана шундай ифтихор рўҳи билан сўғорилгандир.* Газетадан. *Болаларни Ватанга муҳаббат рўҳида тарбиялайдиган ўйингоҳлар керак.* «Саодат». [Ҳожи] *Мажлиснинг Ниёз қўшбеги рўҳида боранглигини яхши сездди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Васила Назаровна бу қизнинг рўҳида буйсунувчанлик эмас, исёнкорлик борлигини кўриб, тутақиб кетди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

4 Кибр-ҳаво, димоғ. *Манманлик рўҳи. Катталиқ рўҳи.*

5 Кишининг умумий кайфияти, кайфаҳволи. *Рўҳи сўлгиннинг иши сўлгин, Рўҳи тетикнинг иши тетик.* Мақол. ■ *Шу кўни Гавҳар ланж бўлиб уйғонди.* Унинг рўҳи тушиб кетган, нимадан хафалигини ўзи ҳам билмас, лекин ҳеч ишга қўли бормасди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Рустам қоронғи тушиб қолган қишлоқ кўчасидан рўҳи чўккан аҳволда юриб бораркан, ҳадеб шу саволни такрорларди: -Нега олади? Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.* *Ўжар рўҳим, жангари рўҳим, Бир зумгина уйга толсангчи.* А. Шер, Қадимги куй.

Рўҳи енгил тортмоқ (ёки енгиллашмоқ) **1**) соғайиб, тузалиб ёки ҳордиқ олиб, ўзини енгил, дуруст ҳис қилмоқ. *Бугунги ошошита уйқу Пулатжонга анча қувват кир-*

гизди, ўзини тетик, руҳини энгил сеза бош-лади. Ойдин, Садаған бўлай, командир. *Атрофга суқланиб қараркан, кўнгли нимадандир шодланиб, руҳи энгиллашди.* «Ёшлик»; 2) иши энгиллашиб, ўнгланиб, хотири жам, кайфи чоғ бўлмоқ. *Самандарнинг руҳи анча энгил тортди, яна чорбоққа ўтди.* С. Кароматов, Бир томчи қон. *Сергей Петрович унинг кўнглини кўтариб ҳазиллашар, у ердан Адолатнинг руҳи энгил чиқарди.* С. Зуннунова, Гулхан. **Руҳи тетик** Кайфияти яхши, димоғи чоғ, хурсанд. *Уч кундан бери Алимардон шод, руҳи тетик эди. Бутунлай соғайиб қолди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Бунақа обрў кимнинг тушига кирибди дейсиз. Руҳим тетик, бир гапириб, ўн куламан.* С. Аҳмад, Сайланма.

6 Аъло кайфият; бардамлик, тетиклик; хузур, завқ. *Отабек сунбул исли сочлардан руҳ олар, Кумуш гўё унинг бағрига сингиб кетган эди.* А. Қодирӣ, Ўтган кунлар.

7 кўчма Жонлилик, файз. *Навоий уй ичига кириши билан мажлисга руҳ кирди.* М. Осим, Аждодларимиз қиссаси. *Ўйин қизиб борар эди, уйнинг дарича, эшиклари бекланиб, тоқчаларга шам ёқилгандан сўнг, базминг руҳи яна оиди.* А. Қодирӣ, Ўтган кунлар.

8 Ортиқ завқ; пафос. [Султонмурод] *Дўстининг шеърларида бўлган нуқсонларини едириб кетиш учун кўпроқ завқ ва руҳ билан ўқишга тиришди.* Ойбек, Навоий.

9 Иш-ҳаракат, воқеа-ҳодиса ва ш.к. нинг боришидаги, йўналишидаги характерли хусусият. *Замон руҳи.* ■ -Иншоолло, шу йигит мирзабоши бўлар! — деди Сафар бўзчи суҳбатнинг руҳини билмаган ҳолда. А. Қодирӣ, Мехробдан чаён. *Яхши асар яратиш учун аввало замон руҳини тушунмоқ керак.* Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи. *Изланиш ва ижодкорлик руҳи лаборатория муҳитини белгилайди.* Газетадан. *Адабиёт ҳамиша навқирон кучлардан қувват олади, улар ҳисобига бойиб, янгича руҳ ва йўналишлар касб этади.* «Ёшлик».

10 Маслак, таълимот, ҳужжат ва ш.к. нинг асосий моҳияти, улар негизидаги белгиловчи ғоя. *Қонуннинг руҳи. Конституциянинг руҳи.*

Руҳи тушмоқ ёки руҳини туширмоқ Руҳий тушқунликка берилмоқ; ҳафсаласи пир бўлмоқ, кайфияти ёмонлашмоқ. *Бировга айтиб, тушунтириб бўлмайдиган ҳасрат уйқу-*

ни, дармонни қочириб, руҳини тушириб, бир ҳолатга келтиради одамни. А. Мухтор, Туғилиш.

11 *флс.* Маънавий-руҳий, номоддий ибтидонни ифодаловчи фалсафий тушунча; онглилик ва онгсизлик бирлигини ифодаловчи фалсафий категория.

РУҲАН [a. روحا — маънан, ахлоқан, ичдан] *рвш.* 1 Руҳий жиҳатдан; руҳий. *Руҳан эзилди, бутун вужуди билан унсиз ийғлади.* Т. Ашуров, Оқ от. *Хавотир ва ҳаяжондан руҳан қаттиқ чарчаган Адолатнинг кўзи илинди.* С. Зуннунова, Олов. *Одам табиатга яқинлашиб, уни теран ҳис қилгани сари, ўзини руҳан бардам сезади.* Газетадан.

2 Хаёлан, фикран. [Йўлчи] *Кўкракдан оққан қонга беланиб ётса ҳам, у фикран, руҳан жангда — курашда эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

РУҲАФЗО [a. + ф. روح افزا — жон бағишловчи, жонбахш, тирилтирувчи; тетиклантирувчи] *кт.* Руҳни кўтарадиган, жонга руҳ бағишлайдиган, жонлантирадиган. *Руҳафзо ҳаво.* ■ *Яқинлашиб қолди дарёйи азим, Руҳафзо салқинин сезар жону тан.* Ж. Жабборов, Кўёш юрти. *Бугун кечқурун.. кинотеатрдан чиқишимиз билан, руҳафзо ҳаво бизни оғушига олди.* «Ёшлик».

РУҲБОН [a. رهبان — «роҳиб» с. кўпл.] *эск. кт.* Руҳонийлар, роҳиблар. -*Мазкур томошаларни руҳбонлар, давлат арбоблари, бош кўмондонлар, шаҳар улуғлари кўришга ҳақлидир, — деди Дониш.* Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

РУҲИЙ [a. روحى — маънавий, ботиний, ахлоқий] 1 Кишининг руҳига, руҳий кайфиятига, ички кечинмаларига оид, улар билан боғлиқ бўлган. *Руҳий ҳолат. Руҳий кўтаринкилик. Руҳий эзилиш.* ■ *Муттасил руҳий азоб чеккан одам ҳамиша янги зарбаларга чоғланиб туради.* С. Аҳмад, Уфқ. *Ҳафиза ноумид уйга келди. У сўник, кайфи наст эди. Баъзи қизларга ўхшаб ички руҳий ҳолатини яшира олмас — хафалиги дарров билиниб қоларди.* Мирмуҳсин, Умид.

Руҳий энгиллик (ёки тетиклик) Кайфияти яхшилик, димоғи (кайфи) чоғлик, хурсандлик. *Касалдан турган ҳар қандай одамда бўладиган алланечук бир руҳий энгиллик унинг ҳам қалбига қувонч тўлдирди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Кечаги бахтиёр дамларини эслашнинг ўзиёқ Ёдгорга*

баланд бир руҳий тетиклик берган эди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. **Руҳий касалликлар** Бош мия фаолиятининг бузилишидан келиб чиқадиган, руҳий фаолиятнинг функционал ўзгаришидан то унинг бутунлай бузилишигача бўлган ҳолатларда намоён бўлувчи касалликлар.

2 айн. маънавий 1. Руҳий озиқ. ■ Аллаларда онанинг руҳий дунёси, фарзандга бўлган муҳаббати, орзу-уйлари акс этади. «Саодат». Унда атрофимизда бўлаётган экология ҳалокати эмас, балки руҳий оламнинг ҳалокати акс эттирилган. «Муштум». [Суннатилло махсум Шукруллога:] Сен уларга руҳий озиқ берасан, мен моддий томондан суяйман. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи.

РУҲИЯ [a. روحية – руҳий ҳолат, кайфият] **1:** аҳволи руҳия эск. кт. қ. аҳвол. Бировнинг аҳволи руҳиясига қараб иш қилмоқ. ■ У кўрхонага бу йил қанча милтик, тўп, ўқ-дори келтирганини айтди, рус ҳарбийларининг аҳволи руҳияси, ўқитиш усуллари, қурол-аслаҳаларининг қаерда, қай тарзда сақланаётганини билдирди. С. Сиёев, Ёруғлик. Донолар шундай, одамни бир кўришдаёқ унинг аҳволи руҳиясини билишади. С. Нуров, Нарвон.

2 Ташқи кўриниш, қиёфа, авзо. Яна ўн минутлар ўтар-ўтмас катта зал зинапоясида Ҳафиза пайдо бўлди. Ҳаммадан аввал унга Умид тикилди, аммо унинг руҳиясидан ҳеч нимани пайқамасди. Мирмуҳсин, Умид.

РУҲИЯТ [a. روحية – руҳий ҳолат, психика] Руҳий кечинмалар мажмуи, руҳий ҳолат. Алла нафақат ухлатилаётган гўдак қалбига, балки кишилар руҳиятига ҳам ижобий таъсир кўрсатади. «Саодат». Боғларга, маданият уйларига, майдонларга, кўчаларга берилаётган номларнинг халқ руҳиятига ўтказадиган таъсирини фақат зукко одамларгина англайдилар. «Муштум». ..Кишиларимиз онгида, руҳиятида, қалбида ва қиёфасида кузатилаётган ҳурлик ўзгаришларини бўй-басти билан кўрсатиши ижод аҳли олдида ўта долзарб вазифа бўлиб турибди. Газетадан.

Миллий руҳият Миллатнинг ички ҳолати, кечинмалари, ҳис-туйғулари, маънавий дунёси, ўй-фикрлари, мақсад ва маслаклар билан боғлиқ мулоҳазалар мажмуи. Миллий руҳиятни мазмунан ва шаклан бойитиши.. янги поғонага кўтариш мустақил-

ликнинг энг муҳим ва долзарб вазифаларидан биридир. «Мустақиллик» лугати.

РУҲЛАНМОҚ Руҳий кўтаринкилик касб этмоқ; илҳомланмоқ, рағбатланмоқ. *Бойқаронинг зафар ғурури билан руҳланган йигитлари душманни янчиб, даҳшатли сурон билан уни таъқиб этдилар.* Ойбек, Навоий. [Элмурод] Гулсумнинг ҳар бир сўзни жону дили билан тинглашидан руҳланди. П. Турсун, Ўқитувчи.

РУҲЛИ 1 Кўтаринки руҳдаги, руҳи баланд. *Йигитли жой салобатли, қаҳрамон руҳли бўлади.* Шуҳрат, Шинелли йиллар.

2 Жонли тус олган, жонли, завқ-шавқли. *Туй жуда ҳам руҳли.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Қурилиш кундан-кунга қизиқроқ, руҳлироқ давом этди.* Ойбек, О. в. шабадалар.

РУҲОНИЙ [a. روحاني – руҳий, маънавий; диний; диндор] Дин пешвоси, дин йўлида, диний лавозимда хизмат қилувчи, уни тарғиб этувчи диний киши; диндор. *Эрта билан Султон Абусаид мирзо Бухоронинг руҳоний ва номдор кишиларини чорлаб, улар билан қисқа мулоқотда бўлди.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Зоҳир шайх, оғасидек руҳоний бўлгани билан, оғаси каби арзимаган нарсага ловуллаб кетадиган тажанг, жаҳлдор эмас, кўнгилчан, раҳмдил киши эди.* С. Сиёев, Аваз.

РУҲОНИЯТ [a. روحانیت – руҳонийлар; руҳонийлик; руҳий-маънавий куч, таъсир] эск. кт. Руҳий-маънавий куч-қувват, маънавият. *Масжид минорасидан руҳоният ёғдириб мунгли азон товуши эшитилди-да, уйқу қучоғида ётган табиат уйғониб жавоб берган каби янграб кетди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

РУҲПАРВАР [a. + ф. روح پرور – жонлантирадиган, ҳаётбахш; руҳлантирувчи] Руҳни парвариш қилувчи; руҳлантирувчи. *Эсиб ҳар соридин бўстонлар ичра руҳпарвар ел, Масиҳо муъжизидин ҳар нафас ургуси дам саҳро. Огаҳий. Руҳпарвар овозим тинмагай абад.* «Ёшлик».

РУҲСИЗ 1 Руҳи паст, жонли тус олманган, шавқ-завқсиз. *Руҳсиз туй. Руҳсиз ҳаёт.* ■ *Мажлис очилмаган, очилса ҳам руҳсизроқ.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Уста Сирожиддин “Наво”ни, дарҳақиқат, руҳсиз, ёмон чалди.* Мирмуҳсин, Созанда. *Абдурахмон.. бир неча ойлари ниҳоятда руҳсиз, кайфсиз ва*

дарсига ҳам ҳафсаласиз давом этиб юрди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

2 Бўш, ланж, кайфиятсиз. *Ўзининг руҳсиз товуши билан Ойша буви ҳам гапга аралашди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Тонгда руҳсиз кўз очаман, Қовурилар танда жон.* Онажоним, бундай қилма, Бундай қилма, онажон. А. Орипов, Йиллар армони.

РУҲСИЗЛАНМОҚ 1 Руҳий тушқунлик кайфиятига берилиб умидсизланмоқ, дилликни қўлдан бермоқ. *-Шунча одамнинг мислсиз қийноқларда жон берганини кўрган жангчилар, мағлубията учрагандан баттар эсанкираб, руҳсизланиб қолдилар.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Жонлиликни, қизғинликни йўқотиб, қизиқарсиз, ўлик тус олмақ. *Мажлиснинг бунчалик руҳсизланиб, маъюсият [маъюслик] ичида қолишига Гулсунбиби чидаб туролмади.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Бундан сўнги суҳбат жуда руҳсизланиб кетди.* А. Қодирий, Кичик асарлар.

РУҲСИЗЛИК Руҳий тушқунлик кайфиятига берилиш, умидсизлик, завқ-шавқсизлик. *Уйга келсангиз, алақандай кўнгилсиз, жимжит руҳсизлик сизни қарши олади.* Ойдин, Икки кўзи шунда. *Тоштемир хонасига кириб, чироқни ёқди.* Руҳсизлик билан хона ичини кўздан кечира бошлади. «Ёшлик».

РУҲШУНОС [а. + ф. روح شناس – руҳни текширувчи, ўрганувчи] Психология олими, мутахассиси. *Таниқли руҳшунос олимлардан бири А. Пере-Клермон ижтимоий ривожланиш манбалари хусусида эътиборли фаразларни олдинга суради.* «Фан ва турмуш». -*Инсон руҳиятида юқоридаги каби чақириқлар, асосан, киши руҳий зарба ёки ҳаяжон остида бўлганида юз беради, – дейди кўпчилик руҳшунослар.* Газетадан.

РЭКЕТ [ингл. racket – шовқин, тўполон; кўрқитиш, дўқ-пўписа] Зўрлик, кўрқитиш орқали, товламачилик ва таъмагирлик, дўқ-пўписа, зўравонлик ва б. йўллар билан бирор нарса ундириш. *Шаҳарда жиноятнинг олдини олиш борасида.. коррупция.. рэкетга нисбатан бешафқат кураш олиб борилмоғи лозим.* Газетадан. *Вилоятда ташкил қилинган рэкетга, террорчиликка, коррупцияга қарши курашиш бўлими, умуман, қониқарсиз аҳволда ишламоқда.* Газетадан.

РЮКЗАК [нем. Rucksack < Rucken – орқа, орқа томон + Sack – халта, қоп] Қўш тасма

билан орқага осиб юриладиган сумка, юк халта. *Оҳиста бориб, девор тагига қўйган рюкзagini очди.* С. Кароматов, Олтин кум. *Шерали орқасидаги рюкзакни каравоти тагига қўйиб, Зарифага қўл узатди.* С. Кароматов, Олтин кум.

РЮМКА [нем. Römer – вино ичиладиган яшил шиша идиш] Спиртли ичимликлар ичиладиган кичкина шиша идиш; кичкина қадаҳ. *Стол устидаги шамларни ёқишиб, биллур рюмкаларга вино қуйишди.* Мирмуҳсин, Ҳикоялар. *Жавлон қўлларини бири-бирига завқ билан ишқаб, стол устидаги фужер, рюмкаларни нари-бери қилиб, текислаб қўйди.* Л. Тожиева, Меҳрим сизга, одамлар. *-Қани, Зокиржон, – деди [Мирсаид]. – Биринчи рюмкани сиз учун кўтарамиз.* П. Қодиров, Уч илдиз.

РЎБАРЎ [ф. روبرو – юзма-юз; рўпарада, қарши томонда] Қарама-қарши томон; қарши, рўпара. *Рубарў бўлмақ. Рубарў келмоқ. Рубарў қилмоқ.* ■ *Кунлардан бир кун жўрттага ташқари ҳовлига чиқиб, унинг [Зулфиқорнинг] йўлида рўбарў бўлди.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Уларга [врачларга] рўбарў бўлсанг, албатта, бирор касал топишади.* «Ёшлик». *Рубарў келдинг сен тошқин дарёга, Қолдинг соҳил узра чорасиз, гирён.* А. Орипов, Йиллар армони. *Рубарў келмоққа йўқ бизда тоқат, Такрор учраштирар бизни бу кўча.* У. Кўчқоров, Ҳаяжонга кўмилган дунё.

РЎВАК [ф. روک] **1** Бир турли попукли ўсимлик.

2 Баъзи ўсимликларнинг (мас., қамишнинг) тўпули, попуги. [Қамиш] *Гуллаш олдидадан пояси учидан рўвак ҳосил қилади.* М. Тўйчиев, Қамиш.

РЎВАКЎТ Бошоқдошларга мансуб кўп йиллик ўтлар туркуми.

РЎДАПО [ф. روده < روده – ичак + پای – оёқ; ичаксимон оёқлари бўлган баҳайбат махлуқ; саккизоёқ] **1** Сўргичли саккизта катта пайпаслагичи бўлган денгиз ҳайвони, спрут. *Кўчада оёқлари, маталарда айтиладиган рўдапонинг оёқларидай, бири-бирига ўралиб бораётган кўрқинчли бир ажойиб нарсани кўрдим.* С. Айний, Қуллар.

2 Кўчма Ҳар қандай баҳайбат, ваҳимали нарса. *-Бир оёғим тўрдаю бир оёғим гўрда, ажал деган рўдапо эшикнинг тирқишидан мўралаб турибди-ю, қолган беш кунимга шукур қилмай, яна орзу-ҳавас қилайми, ай-*

ланай овсин? – деди Шукур кампир. А. Мухтор, Опа-сингиллар. У танкнинг мотор қисмига ёндирувчи бутилка ташлади шекилли, ловулаган темир рўдапонинг қорнидан офицер ўзини улоқтирди-да, тўппончасини тепадаги аллакимга берди. Ойбек, Қуёш қораймас. Рўдапо булутлар, сийқа тангадек хира ялтираб турган қуёшни ютиб юборишга ошиқади. Х. Султонов, Онамнинг юрти.

3 Кўчма Бичими келишмаган, беўхшов, бесўнақай кийим ёки ёпинчиқ. -Баҳрингиз очилибди, ойи. -Очилганда қандай! Шу рўдапони ёпиниб, умримни хазон қилган эканман. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Ичкари уйларнинг биридан, липпасига қистирилган рўдапо қўнғир кўйлагининг этагини шошапиша тузатган кўйи, семиз, бадқовоқ хотин чиқиб келади. Х. Султонов, Бир оқшом эртаги.

4 Кўпол, қовушмаган одам. Ҳабиба хоним.. Валихоннинг кўз очиб кўргани, Техрон ва Кобулга номи кетган савдогарнинг қизи. Майна-чи? Қишлоқи, саҳроийи, рўдапо бир қиз. Ш. Тошматов, Эрк қуши. «Бўтам»лаб туриб, жонимни олади шекилли бу рўдапо, дея хаёлланди. С. Сиёев, Ёруғлик.

РЎЁ [а. رۇيا – кўриш; туш кўриш, тушда кўрилган нарса] Мавжуд бўлмаган нарса, ҳодиса. Агар алдамаса шу совуқ симлар, Гар шул эшитганим бўлмаса рўё, Сен бешик эмассан, дорсан, табиат, Сен она эмассан, жаллодсан, дунё! А. Орипов, Юртим шамоли. Нечун рўёларни тан олиб, таниб, Менинг борлигимга келтирурсан шак! Т. Қаҳҳор, Оқ ўрик. Билмайсан: ҳақ қайда, қайдадир рўё, Қоқилиб кетандек бўлаверсан Кафт каби тептекис жойда ҳам гўё. Газетадан.

РЎЁБ [ф. روى آب – сув юзаси, сатҳи: маълум бўлиш, воқеланиш]: рўёбга чиқмоқ 1) юзага чиқмоқ, амалга ошмоқ; ушалмоқ. Иншооло, шу кунларда халқнинг озодлиги учун жонини тиккан жадидларнинг эзгу ниятлари рўёбга чиқиб, уларнинг авлодлари мустақилликнинг гаштини сурмоқдалар. Газетадан. Турмушда кишининг тузган режалари ҳамма вақт ҳам рўёбга чиқа бермас экан. О. Ёқубов, Икки муҳаббат; 2) намоён бўлмоқ, воқеланмоқ. Фикр тил материали базасидагина рўёбга чиқади; 3) айн. рўшноликка чиқмоқ қ. рўшнолик. Боёқш анча рўёбга чиқиб қолди. Ойбек, О. в. шабадалар.

РЎЖА с. т. қ. рўйжо. Эрталаб Тўпа хола ўзини бир оз енгил ҳис қилди. Ҳамма ёқ озода, оқ рўжа, тувакда гуллар. И. Раҳим, Ҳаёт булоқлари.

РЎЗ [ф. روز – кун, кундуз пайт, бир кеча-кундуз; сана; давр] кт. Кун, бир кун. Рўзингни сот, рўшнолик ол. Мақол. ■ Ул муртаддин.. жаноби тождорга ҳар рўз, балки ҳар соат хавф бордир. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Рўзи азал [ф. + а. روز ازل – қадим вақтлардан, эскидан] Ўтмишдан, аввалдан. Рўзи азал қиз қисматида Эрга тегмоқ одати бордир. Ҳ. Олимжон. Рўзи қиёмат [ф. + а. روز قيامت – одамлар қайта тириладиган кун] қ. қиёмат. Тонгла рўзи қиёматда қилган кавсардан шароб, То ўлгунча сени истар бахти қаро Гулшароб. «Нурали». Жумла мўмин йиғлағайдур рўзи қиёмат, қайдасиз? Эй падар, жаннатмакон, пийрибадавлат, қайдасиз? Н. Аминов, Суварак. [Мастура Мирзараимга:] Сизни деб қора бўлган бу юзларимни байтуллога суркамай ўлсам, рўзи қиёматда қандай бош кўтараман? Ҳамза, Паранжи сирлари.

РЎЗА [ф. روزا – рўза, кундузги иш] 1 дин. Мусулмонларнинг ҳар йили бутун рамазон ойи давомида дунёвий ишлардан ўзини тийиб, бутун кун бўйи ҳеч нарса емай-ичмай юриш урф-одати; исломдаги бешта рукн (фарз) дан бири. Рўза тутмоқ. Рўзани очмоқ. Ўттиз кун рўзанинг бир кун байрами бор. Мақол.

2 с. т. Рамазон ойи. [Саховатли бойларнинг] У рўзадан бу рўзага берадиган садақаси дарёдан томчи эмасми? Ойбек, Танланган асарлар.

РЎЗНОМА [ф. روزنامه – газета; эсдалик, кундалик] 1 эск. Мажлиснинг кун тартиби. Пирмат ағлам мажлисни очиб, рўзномада озиқ-овқат ва думахонага сайлов масаласи турганлигини эълон қилди. М. Осим, Тилсиз гувоҳ. Мажлисни жамоа шўросининг топшириғи билан Жўра батрак очди.. Каримов раисликни олиб бораркан, рўзногани эълон қилди. Ҳ. Шамс, Душман.

2 с. т. қ. газета. ..рўзнома ва ойномаларни вилоят аҳолисига ўз вақтида етказиб бериш керак. Газетадан. Бугун, шаҳримизда улкан анжуман йиғилган аснода, мен рўзномада эълон қилинаётган ихчамгина мақоламда узоқ тарих ҳикоясига берилиб кетмоқчи эмасман. Газетадан.

РЎЗҒОР [ф. روزگار – давр, вақт; тақдир, насиба; мавқе, ҳолат, шарт-шароит; қулай имконият; олам, жаҳон] **1** Ўзига мустақил ҳар бир оила, ҳар бир хўжалик. *Аёлнинг сариштаси – рўзгорнинг фариштаси.* Мақол. ■ *Сени деб уйимдан, рўзгоримдан кечдим.* С. Аҳмад, Уфқ. *Ҳа, дуруст, ишга яроқли полвондек йигит бўлсанг, рўзгорга бош бўласан энди, ўғлим.* С. Кароматов, Олтин қум. *Шу пайтгача доим рўзгор иши билан банд бўлган Маликаҳон заводга ишга кириб кетди.* С. Зуннунова, Кўк чироқлар.

2 Шундай оила ёки хўжаликка тегишли ва унинг тирикчилиги учун зарур анжом-ашёлар, икир-чикирлар. *Рўзгор зийнати – ўтин, Уй зийнати – хотин.* Мақол. ■ *Кўшу омон, бош айланмас кичик қўрғон, Овқат-рўзгор, кавшай десанг – оби ёвғон.* Ҳ. Фулом, Танланган асарлар. *Агар бошқа одам бўлганда, Маҳфузга тўғри йўл кўрсатар, рўзгорини бутлаб олишни ўргатарди.* Газетадан. *Қодир бутун рўзгор ташвишларини зиммасига олишга мажбур бўлди.* «Ёшлик».

3 Турмуш, оила. *-Катта қизининг рўзгорини ҳам шу кампир бузган. Магазинда ишлайдиган топармон-тутармон бир йигитни ичкўёв қилиб, роса соғиб ичди, – деди келин.* С. Аҳмад, Чўл бургути. *Буларнинг ҳам айримларининг рўзгор, фарзандлари бор, баъзилари эрта-индин узатиладиган бўлиб, бўй етиб турибди.* Газетадан.

Рўзгор кўрмоқ 1) қ. **рўзгор қилмоқ** **1.** *Ҳали Бодомгулнинг тупроғи совимай, янгисини топибди. Бирон марта рўзгор кўрмаган, не-не йигитлар кўзини куйдирган бу тамтам қиз унинг тузоғига тушиб қолганига сира тушунолмасди.* С. Аҳмад, Жимжитлик. *Ахир мен ҳам рўзгор кўрган эдим.* С. Аҳмад, Уфқ; 2) қ. **рўзгор қилмоқ** **2.** *Рўзгор кўрса, тушуниб қолар, деган фикрғина Марзия холага таскин берар, келинига ҳам буларнинг ҳаммаси вақтинчалигини уқтириб, кўнлини овларди.* С. Зуннунова, Кўк чироқ. **Рўзгор тебратмоқ** *Оилани иқтисодий жиҳатдан таъминламоқ, оилани боқмоқ.* У [Маҳмуд Торобий] *ўзининг Муҳаммад ва Али исмли икки укаси билан саҳардан то шомгача меҳнат қилиб, катта рўзгорини тебратиб турарди.* М. Осим, Маҳмуд Торобий. *Бу пальтони меҳнат қилиши, пул топиши, рўзгор тебратиши мумкин бўлган соппа-соғ шу қўллари билан бировга элтиб берадими?* С. Зуннунова, Кўк чироқлар.

Рўзгор қилмоқ 1) оила кўрмоқ. *Карим қандай ақлли йигит. Бечора ота-онасиз етим ўсди. Рўзгор қилишни тоқатсизлик билан кутяпти.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли; 2) ўз хўжалиги учун зарур анжом тўпламоқ, бойлик орттирмоқ. *Шунчали рўзгор қилиб, лоқал юмшоқроқ нон едирмасак.. Киши жуда ҳам уялади!* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

РЎЗҒОРЛИ *Рўзгорга эга бўлган, рўзгор қилган; оилали. Уй-рўзгорли киши.* ■ [Яхшибоев:] *Айниқса, менга ўхшаган катта рўзгорли одамга – вақтида йиғинмаган эканман, кейин бола-чақани ҳам эринмай кўнайтирибмиз – оғири энди елкага тушяпти.* М. М. Дўст, Лолазор.

РЎЗҒОРХАЛТА *Рўзгор учун керакли, рўзгорда ишлатиладиган катта халта. Савдосотиқ учун юртма-юрт кезадиган, кунора зил-замбил рўзгорхалта билан бозордан қайтадиган, нозик жуссасидан ҳам оғирроқ қопларни у бозордан бу бозорга ташийдиган аёлнинг феъли ҳам ўзгара боради.* Газетадан.

РЎЗҒОРЧИЛИК *Рўзгор, кундалик ҳаёт ташвишлари, икир-чикирлари, рўзгорга оид иш ва ташвишлар. -Яхши, яхши, кўй сўйганингиз маъқул, беш-ўн қадоқни зиёфатга ишлатсангиз, қолган ёғ-гўшт, ахир, рўзгорчилик, дейди.* А. Қодирий, Кичик асарлар. *Рўзгорчиликда ҳар гап ўтади.* С. Аҳмад, Уфқ.

РЎЙ [ф. روی – юз, юза, сатҳ] *Бирор нарсанинг сиртқи томони, юзи. Офтоб рўйи.* ■ *Бир нафас қуёшдай кўрсатсин у рўй, Бир нафас қуёшдай порласин қуёш.* А. Орипов, Йиллар армони.

Рўй бермоқ *Воқе бўлмоқ, содир бўлмоқ, юз бермоқ. Аҳмадҷон қандай ҳодиса рўй берганини дарҳол фаҳмлаб, орқа ёқдан томга чиқди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. *Жамиятимизда рўй бераётган буюк ўзгаришлар, қайта қуриш жараёни олимлардан ҳам астойдил сафарбарликни тақозо этмоқда.* Газетадан. *Чарос нима ҳодиса рўй берганини анчагача ўзиям тушунмай қолди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. **Рўйи жаҳон** *(ёки замин)* *Ер юзи, дунё, олам, жаҳон. Оташ арава, милтиқ, тўп, ўқ, калиш, газлама.. боринг-чи, шу рўйи заминда кўриниб турган илму ҳунар шулардан чиқади.* А. Қодирий, Обид кетмон. *Бутун рўйи заминга ядро фалокати соя ташлаб турган айни пайтда халқаро бирдамлик тантанаси улкан аҳамиятга эгадир.* Газетадан.

РҮЙЖО [ф. *روی* – юз, юза + *جا* – жой] Гулдор ёки сидирга чойшаб. -*Нима бу? – деди хотин, рўйжони ёзиб. – Каравотнинг тепасига осгани шундақа бир нарса қидириб юрган эдинг шекилли. Жуда ажойиб нарса. А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак.*

РҮЙИНАТАН [ф. *روئنتن* – мис танали, ўқ ўтмайдиған – Фирдавсий «Шоҳнома»-сидаги Исфандиёрнинг лақаби] Ўтакетган зўравон, олғир; маккор, қув. *Рўйинатан одам. ■ Лекин Тошўлат рўйинатанким, тунов кун газлитда [газетада] бир мунча фисқу фасод сўзлардин ёзиб.. жумла уламодин фақирни ҳам ҳақорат қилган эркан.. А. Қодирий, Кичик асарлар.*

РҮЙИРОСТ [ф. *روي راست* – очик, дангал юз] *рвш.* 1 Бирор андишага бормасдан, юз-хотир қилмасдан; тўппа-тўғри, дангал, очик. *Рўйирост гапирмоқ. ■ Кеча сиз.. роса соат 11 да қаерда эдингиз? Кўчадаминдигиз ё ишхонадами? Шу саволга коллектив олдида рўйирост жавоб беринг. С. Абдуқаҳҳор, Санамай саккиз дема. Булар [ниёда аскарлар] ҳаммаси ҳам милтиқ ва автоматларни тайёр тутган ҳолда, рўйирост бостириб келмоқда.. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.*

2 Тикка; бор бўйича. *Йигитлардан бири.. кўзларини чақчайтириб, оғзини катта очиб, йўғон товуш билан атрофга бонг урди: -Юравер! Йигитлар, юравер! Майдонга рўйирост чиқиб, ҳаққимизни дов қиламиз. Ойбек, Танланган асарлар.*

3 Чинакамига, астойдил. *Унинг [Сидиқжоннинг] кулиши Ўрмонжоннинг рўйирост ғашини келтирди. А. Қаҳҳор, Қўшчиновр чироқлари.*

РҮЙИХОТИР [ф. + а. *روي خاطر* – хотира(си) олдида, учун] Андиша, риоя, юз-хотир. *Рўйихотир қилмоқ.*

РҮЙИХУШ [ф. *روي خوش* – ёқимли, қувноқ, очик юз] Очик чеҳра ва илтифот; яхши муносабат. *Элмуроднинг Анна Ивановна билан бир оз гаплашиб ўтиргиси, унинг энди-ги режалари билан танишиши нияти ҳам йўқ эмасди. Қарасаки, унинг рўйихуши йўқ. Шухрат, Шинелли йиллар.*

Рўйихуш бермоқ Очик чеҳра билан илтифот қилмоқ, майл билдирмоқ. *У [Вали полвон] раисга борган экан, раис ҳам унча рўйихуш бермай, “майли, қурилишда синаб кўрамиз”, дебди. Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда.*

РҮЙИХУШЛИК Очик чеҳралик, илтифотлилик, мойиллик, розилик. *Эшонбоев Зокирнинг нега бу ерда турганига энди тушунди ва ўзи бошқа одамга рухсат олмоқчи бўлгани учун рўйихушлик бермади. П. Қоди-ров, Уч илдиз.*

РҮЙХАТ [ф. + а. *روي خط* – хат, ёзув бўйича] Нарсаларни, кимсаларни маълум тартиб билан ҳисобга олиб, ёзиб чиқиш ва шу жараённинг натижаси бўлган ҳужжат. *Бултур раис енгил ишларга ярайдиган қарияларни рўйхат қилганида, отани ёзмаган экан, ота рўйхатга кирмай қолган чолларни йиғиб, мажлис қилди. А. Қаҳҳор, Асрор бобо. Асадилло чўнтагидан бугун жуда кўп марта кўз югуртирган рўйхатини олди. Ф. Мусажонов, Қумри.*

РҮЙХАТЧИ Рўйхатга олувчи, рўйхат тузувчи киши.

РҮҚАЧ [ф. *روکش* – устки, ҳимоя қатлам, қоплама] Кўз-кўз қилиб, ёмонини яшириш учун ажратиб, олдинга қўйилган сара нарса; молнинг, нарсанинг сараси. *Қулпнайнинг рўқачи. ■ [“Четан” колхозини] Район бўйича эмас, Ўзбекистон бўйича энг обрўли намунавий колхозлар қаторига кўчади. Районга.. келган меҳмонларга районнинг рўқачи бўлиб қолади. А. Қодирий, Обид кетмон.*

Рўқач қилмоқ 1) пеш қилмоқ, дастак қилмоқ. [*Ботир:*] *Ҳадеб кўчқорлигингизни рўқач қилаверасизми, Валихўжа ака! Камтарлик ҳам керак кишига!* Н. Сафаров, Ҳаёт мактаби; 2) баҳона қилмоқ. -*Бир нарса деса, уч ойдан бери тўланмаган уй пулини рўқач қилиб, бет-кўзингизни юласиз, – деди Ҳабиба эрига. Қ. Кенжа, Тоғ йўлида бир оқшом. 1994 йил мавсумида бошқа сабабларни рўқач қилишга ва ўзини оқлашга ўрин йўқ, деб ўйлайман. Газетадан.*

РҮМОЛ [ф. + а. *رومال* – л.м. юзга тутилган мато: сочик; рўмол(ча)] 1 Аёллар бошига ўрайдиған, одатда, тўртбурчак шаклдаги мато. *Дока рўмол. Шоҳи рўмол. Эр-хотиннинг уриши, дока рўмолнинг қуриши. Мақол. ■ Хотин бошидаги жуан рўмолини олди-да, бир-икки қоқиб, яна ўради. М. Исмоилий, Фаргона т. о. [Анвар:] Жавоб айтиб кет, Раъно! -Ҳа, шундай! – деди Раъно гул ёнида рўмолини тўғрилаб, – Энди сизнинг олдингизга чиқмайман. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.*

2 Умуман, шундай мато, парча. *Унинг [Тошматнинг] боши дока билан ўралган, чап*

қўли рўмол билан елкасига осиб қўйилган эди. Х. Фулом, Машғал.

РҰМОЛЧА Кичкина рўмол, дастрўмол. Кейин рўмолчасини қўлида ҳамариб ўтириб, ашула бошлади. С. Зуннунова, Олов. -*Офтобнинг тафти ёмонмас-а!* – Зойиржон пиджагини ечиб ташлаб, рўмолча билан бўйнини артди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Ушанда бир тасодиф сабаб бўлди-ю, касалхонанинг бош ҳамшираси сўроқ пайтида иккита рўмолча ишлатди.* Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири.

РҰПАРА [ф. *رويرو* – юзма-юз] Бир нарсасага ёки кузатувчига, сўзловчига қарама-қарши томон; қарши. *Рўпарадаги уй.* ■ *Дераза рўпарасидаги туйнукдан Рувзоннинг боши кўринди.* С. Зуннунова, Янги директор. *Театр-рассомчилик институтининг шундоққина рўпарасида, кўчанинг бериги бетида, уч туп ёш чинор бор.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Рўпара бўлмоқ (ёки келмоқ) 1) юзма-юз учрашмоқ, учрашиб қолмоқ. *Бироқ унинг тили қисик; онасига сўз қайтариш эмас, рўпара бўлишига ҳам юраги безиллар эди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари; 2) дуч келмоқ, йўлиқмоқ. *Шу-шу Адолат Бегимхон билан гаплашмай қўйди. Мана энди улар яна рўпара келдилар.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Титраб, от чоптириб келаётган Бадиа.. душман отлиқларидан бирига рўпара бўлиб, жон-жаҳди билан қилич солди.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Поезд тўхтаганда, югургилаб битта проводникка рўпара бўлдим.* С. Сиёев, Ёруғлик. **Рўпара қилмоқ** 1) юзма-юз қилмоқ, учраштирмоқ. *Сен менга Сулувни рўпара қилавер-чи [деди Аллон Палмонга].* А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси. «..энди бўлса икки боғали одамни рўпара қилиб ўтирибди», – деб ўйлади Азиза ҳамон шифтдан кўз узмай ётаркан. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол; 2) дуч келтирмоқ, йўлиқтирмоқ. *Сени илк дафъа Ферузга рўпара қилганимда, имонимдан чекиндимми? Ҳа, бир баҳя чекиндим.* С. Сиёев, Аваз. *Жапақдан қутулдик, Элгелди энди унга қизини эмас, ажалини рўпара қилади.* А. Мухтор, Қорақалпоқ қис-

саси; 3) тўғри қилмоқ; кўрсатмоқ. *Эшоннинг “жилов” тўғрисидаги фикри Элмуроднинг ғазабини келтирди. Энди у дангал фактларни рўпара қилишга қарор берди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

РҰПОЧ [ф. *رويچوش* – ғилоф, қоплама; юзни бекитиб турадиган қалин тўр парда] *шв.* Таннозлик билан юзини бекитувчи аёл. [Холисхон Тожибойга:] *Отим ҳалигидақа.. бўлса ҳам, ўзим бир рўпочдан ортиқман.* Ҳамза, Паранжи сирлари.

РҰШНОЛИК [ф. *روشنائى* – ёритиш, ёруғлик, равшанлик] Бахтли, фаровон ҳаёт, ёруғлик. -*Аммо унинг [Ҳамид Олимжоннинг] сўзларини эшитган ҳар бир одамнинг юрагидаги тугун ечилгандек, чеҳрасида рўшнолик белгилари пайдо бўлди.* Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи. -*Ҳимматингизга балли, Гулбадан. Оз қолди. Рўшнолик йўлимизни чароғон қилиб, бахтимиз келадиған дамлар яқин..* – деди Равшан Гулбаданга. С. Кароматов, Бир томчи қон.

Рўшноликка чиқмоқ ёки рўшнолик кўрмоқ Юзага чиқиб, бахтли, фаровон ҳаётга эришмоқ, ёруғликка чиқмоқ, эркин бўлмоқ. *Даврада унинг дастидан рўшнолик кўролмай юрганлар хушвақт бўлди.* Т. Мурод, Қўшиқ.

РҰЯ [ф. *رويہ* – уст, юза қисм] Юз, юза, бет. *Ҳовли рўяси.*

Офтоб рўя Офтоб тушиб, тегиб турадиган жой, томон. *Кампир офтоб рўяга қараб, битбозлик қилиб ўтирса, Гўрўғлибек оҳиста-оҳиста ўтиб кетиб бораёттир.* Эргаш Жуманбулбул ўғли.

РҰЯН [ф. *رويڤن* – ўсимлик номи] Бир йилда икки марта гуллаб, икки марта ҳосил берадиган сариқ гулли ўсимлик (тиббийтда буйрак тошини эритувчи кислота олиш учун, халқ хўжалигида қизил бўёқ модда олиш учун ишлатилади). *Илгари ана шу адирларда бутун бир қишлоққа етиб, ортиб қоладиган ем-хашакбоп сунбул, сўзан, рўян, олабута, баликкўз, жингул сингари юз хил тўйимли гиёҳлар тиззага уриб ётарди.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон. *Рўян – фойдали ўсимлик, танаси эгилувчан бўлганлиги сабабли ундан арқон, сават тўқиларди.* Газетадан.